

KDO IZ MENE POJE:

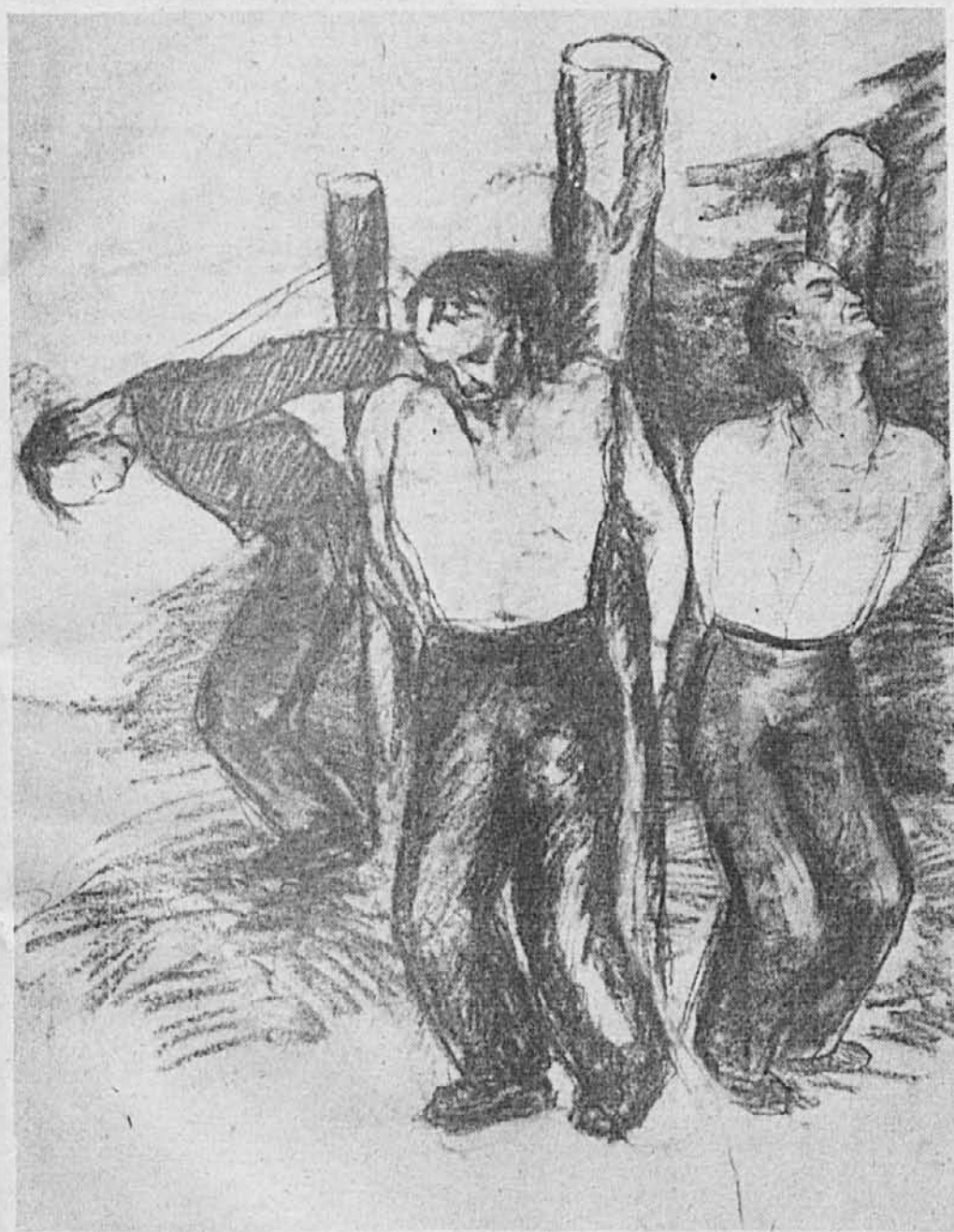
LJUDJE, LJUDJE, LJUDJE...

LISTI

Uredil kulturno-umetniški klub TONE ČUFAR

STEV.: 62/XIV

JESENICE, 22. NOVEMBRA 1984

Viktor Gregorač: Talci — pastel; slika je nastala neposredno po streljanju talcev na Koroški Beli 4. septembra 1941 (slika hrani tehnični muzej Železarne Jesenice)

EMIL CESAR

PISATELJ IN SLIKAR VIKTOR GREGORAČ AVTOR PRVE UPODOBITVE SLOVENSkih TALCEV

Že dolgo se ni v slovenski zgodovini nobena generacija v toliki meri zavedala svojih dolžnosti tako do krute sedanosti kot do prihodnosti, kakor prav generacije, ki so bile nosilke našega narodnoosvobodilnega boja. Zato prav gotovo tudi nobena od generacij v preteklosti ni tako pogosto in tako zavestno omahovala v smrt kot prav ti ljudje. In če bi hoteli biti pri tem še na-

tančnejši in bi želeli ugotoviti, katera od njih je dala največ žrtev, ne bi mogli obiti generacije, ki je tik pred vojno spoznavala in odkrivala smisel življenja v aktivni in nenehni skrbi za nacionalno, kulturno in politično rast. To je bila generacija, ki se je z vso resnostjo pripravljala na čas, ko bi morala dozoreti za samostojno življenje, s tem pa tudi za opravljanje poslanstva,

dolžnega razvoju svojega ljudstva. Toda, kakor je zaradi krute sile, utelešene v ponižujoči fašistični in vojaški brezdušnosti, izhajajoči iz teorije o nadčloveku in modernem suženjstvu, žal prezgodaj dozorela, se je prav tej generaciji nudila izjemna dolžnost, da so se iz doraščajočih ljudi v zelo kratkem času izoblikovali ne le v zagovornike in ohranjevalce slovenstva, temveč tudi v ustvarjalce nove stopnje v slovenskem in jugoslovanskem družbenem razvoju.

Še bomo odkrivali rane, ki nam jih je prizadejala okupacija in z njo vojna, vendar še vedno le vidnejše, izjemnejše. V vrsto teh prav gotovo sodi tudi jeseniški dijak Viktor Gregorač, pisatelj in slikar. Mladič, ki je menda prvi na Slovenskem v dokaj živi in pretresujoči likovni govorici upodobil motiv ustreljenih talcev.

Rodil se je 27. julija 1920 na Javorniku. Na Jesenicah je končal pet razredov tedanje osnovne ter prvi razred meščanske šole in šele nato, zaradi izrazitega zanimanja za risanje, odšel na gimnazijo. Prihodnost je gradil na svojih likovnih sposobnostih in prav zaradi nagnjenja do risanja je večkrat izrazil željo, da bi po končani gimnaziji nadaljeval študij na likovni akademiji v Pragi. Po odločitvi staršev se je šolal v Ljubljani.

Da piše, doma dolgo niso vedeli. Na to so prvič opozorili očeta sodelavci v jeseniški železarni. Od tedaj so Gregoračevi vedeli, da se sin resneje ukvarja tudi z literaturo.

Kdaj se začenja Gregoračevo intenzivnejše zanimanje za izvirno literarno izpoved, ne vemo. Sklepali pa bi, da se je že kaj kmalu začel zavedati svojih večstranskih izpovednih sposobnosti, saj je z enako močjo razdaljal svoje ustvarjalne sposobnosti tako literarnemu kot likovnemu izpovedovanju. Vendar se je njegov ustvarjalni nemir v tem času še najbolj sproščal v literaturi. Čeprav ne moremo natančneje odgovoriti, kdaj začenja Gregorač zavestno segati po umetniški izpovedi, skušajmo odgovoriti vsaj na vprašanje, kako daleč segajo prve ohranjene sledi njegovega literarnega dela. Resnejše delo poteka iz šolskega leta 1935–36 iz tedaj nastalega razrednega rokopisnega literarnega glasila Livada. Urejal ga je Gregorač. Mimo izvirnih prispevkov so objavljali v Livadi, v skladu z njihovim znanjem tujih jezikov, prevode iz latinščine in nemščine, o intenzivnejšem individualnem učenju tujih jezikov ali o prebiranju tujih književnosti pa govorita prevoda Šenoe in Krilova. Kdo vse so bili sodelavci lista, ne vemo z gotovostjo. Prav gotovo pa sta pri njem sodelovala ob Gregoraču še Boris Makovec in Đuro Šmicerberger. Z drugim letnikom je postala Livada glasilo dijaškega literarnega kluba Triglav. Gregoračeva je bila v tem letniku edino ilustracija med tekstem — cerkvi sv. Marka v Vrbi. Primerjava ilustracije s podobnimi deli v prejšnjem letu razkriva viden napredek. Čeprav čutimo ob rjeji novejši izrazni vpliv, razbiramo iz ilustracije, da jo je navdihnili, ob vse večji ogroženosti, določnejša želja, kar nam najzgovorneje razkrivajo tudi na platnicah natisnjena nacionalna gesla (Hočemo biti vodniki naši mladini! Hočemo vzgojiti mladino v plemenito ljudstvo!). Napredek pa čutimo tudi

(Nadaljevanje na 2. strani)

v prvem Gregoračevem natisnjem pri-
spevku, v kratki, lirski pregneteni in ne
samo letnemu času primerni uvodni črtici
Smeh v gorah. Prepričljiva in barvita pol-
nost vsiljujeta misel, da jo je navdihnili
doživljaja svojevrstne štajerske vinorodne
pokrajine.

Prvič se srečamo tudi z dokaj številno
pesniško izpovedjo. Ker pa je pesem neiz-
razita, neizdelana in miselno neizčiščena,
bi sodili, da je prav pod vtisom takih spo-
znaj pesnenje opustil in se posvečal mno-
go učinkovitejši in izvirnejši nevezani iz-
povedi. V tem času mu je pod vtisom pre-
brane zbirke črtic Ludvika Mrzela Luči ob
cesti bila blizu predvsem drobna, čustveno
dokaj dobro pogojena črtica, ki odkriva
opazovalni in izpovedni dar, odkriva pa tu-
di obetajočega pripovednika, ki dokaj do-
bro obvlada moč besednega slikanja.
Hkrati pa je to najintimnejša podoba nje-
govega tedanjega miselnega sveta. Čeprav
se v črtici Tragedija skuša spopasti z dra-
matičnim aktualnim in širše zastavljenim
problemom, pa ostaja, zaradi premajhnih
lastnih izkušenj, poznavanja socialnih pro-
blemov in premalo trdne nazorske osnove
na pol poti. Zatekel se je v svoj poetični
svet, podobno je ravnal v redki mladostni
črtici tudi Karel Destovnik-Kajuh.

V šolskem letu 1935—36 je začel sode-
lovati v dijaškem listu Mentor. Zanimivo, da
je tudi tu nadaljeval s pesmimi, v katere
pa je vložil mnogo več truda kot v one, ob-
javljene v Livadi. Iz Pomenkov rubrike,
namenjene literarnim sodelavcem glasila,
razberemo, da je razen objavljenih pris-
pevkov (pesmi Večer in Tulipan ter črtica
Na razstavi) poslal še črtici Tragedija in I-
kušnja. Prvo je urednik odklonil, drugo,
o kateri je sodil, da »je sicer preprosta
stvarca«, pa je nameraval objaviti, ker je
spoznal iz nje, »da ima talent«.

Primerjava teh prispevkov s prispevki,
objavljenimi v Livadi, izkazuje še nekaj
časa močno stilno in vsebinsko podobnost,
zlasti je vidna v vsebinski vsakdanjosti, ki
ji skuša vdahnuti pomembnost s kakšnim
splošno veljavnim življenjskim spozna-
njem ali s čustveno podčrtanostjo. Trpel
pa je, zaradi premajhne logične povezave
zgodbe z idejnim poudarkom, končni uč-
inek, česar pa Gregorač prav gotovo ni na-
merno zanemarjal. Vprašanja so bila tako
pereča, da ni mogel graditi lastne življenj-
ske poti mimo njih. Hkrati je ta premik
prav gotovo med okupacijo pomembno
vplival tudi na Gregoračevo opredelitev za
Osvobodilno fronto. Pereči socialni proble-
matiki se v takem proletarskem okolju,
kot so bile Jesenice, ni mogel izogniti.

Kot petošolec je bil tudi sodelavec glasi-
la III. državne moške gimnazije v Ljub-
ljani Naša rast. List je urejal uredniški od-
bor, izhajal pa je pod okriljem literarnega
kulturnega krožka pri podmladku Rdečega
križa na zavodu. Uredniške seje so bile v
stavbi nekdanje dijaške zadrage (stala je
na mestu današnjega Kluba poslancev). V
prvem letu izhajanja sta bila člana uredni-
škega odbora Živan Žun in Dušan Mora-
vec, v drugem letu pa Janez Perovšek, Du-
šan Müller in Gregorač. Zadnji prav goto-
vo zaradi tega, ker je veljal med vrstniki
za priznanega literarnega oblikovalca.
Kljub podnaslovu, da je glasilo srednješolske
mladine, vsaj prvo leto ni preseglo
gimnazijskega okvira. Čeprav je skušalo
ostati nadstrankarsko, je bilo vseskozi zve-
sto ideji svobodoljubnega jugoslovanstva.
Kljub temu pa se ni moglo izogniti, ob vsej
previdnosti, ki je bila potrebna zaradi cen-
zure šolskih oblasti, vedno bolj zaostrojujo-
čim se družbenim nasprotjem. Mimo takih
prispevkov, ki govorijo o tedanji socialni
problematiki, pa je še najizraziteje izraže-
na obsodba fašizma v pesmi Marjana Kli-
narja-Mihe Z grobov. Klinarja je pritegnil
k sodelovanju pri Naši rasti Gregorač. Pe-

sem je svojski dokument zrelosti tedanje
mladine, saj so že v normalnih, mirnodob-
nih razmerah občutili nacionalno ogrože-
nost in nevarnost vojne. Kot bi mladi z vso
bitjo čutili, da bodo s tem prikrajšani za
velik del svoje življenjske vredine, ki se je
ne bo dalo nikoli nadomestiti in ne vrniti v
lepoto mladostnih pričakovanj in iskanj:

Z GROBOV

Pozabil rad bi naš prebridki čas.
pozabil rad bi, da grme topovi
in kličejo, da so pripravljene za nas.
Le kličite in vpijte njim v obraz,
ki krivi so, da se krvi tokovi
prelivajo, njim vpijte, vi grobovi.
Saj izkopani tudi smo za vas.

Kot sodelavec pri Novi rasti je Viktor
Gregorač pesnenje povsem opustil in sode-
loval samo s prispevki v prozi. Tako je za
prvi letnik prispeval črtice Tiho odpu-
ščanje, Konji nad durmi, Japonska vaza in
Dom nad jezerom. V drugem letniku pa je
priobčil novelici Gospod Vanek, v kateri
moremo zaslediti rahel odmev Čapkovega
Vrtičkarjevega leta, in Peter Trpotec, ki
sodi med najboljše prozne tekste izpod
njegovega peresa, s smislom za pripoved-
no širino.

V tretjem letu izhajanja Naše rasti je
Gregorač zaradi domotožja Ljubljano za-
pustil in nadaljeval šolanje v Kranju, kam-
or se je vozil z vlakom.

Na kranjski gimnaziji se je po zaslugi
skojevec tik pred vojno začela krepiti le-
vica. Na zavodu so imeli svoj literarni kro-
žek in glasilo Mlada njiva. Vendar je izšlo
le dvakrat, šolska oblast ga je zatrla z ute-
meljtvijo, da je komunistično. Prenehalo
je, še preden se je mogel Gregorač dodo-
bra ogledati po gimnaziji ter vživeti v nove
razmere. Od spominov nanj je najzanimi-
vejša izjava sošolca Jožeta Šiferja, ki se
spominja Gregoračevih šolskih nalog, izde-
lanih kot prave literarne črtice.

Sicer pa so bila ta leta pred vojno
polna dogodkov, ki so pritegovali Gregora-
čevo pozornost. Kot pripoveduje Uroš Žu-
pančič, je imel že pri prvih poskusih, da bi
ustanovil mladinski odsek planinskega
društva na Javorniku-Koroški Beli izredno
srečno roko, ker je med prvimi pridobil za
tako delo Gregorača, ki je imel zelo velik
vpliv na tamkajšnje delavsko mladino.
Ker so bili mladi planinci navezani nanj,
so se pozneje navezali tudi na Župančiča
in kmalu je mladinski odsek Javornik-Ko-
roška Bela prekosil številčno močnejše in
prav tako delavne odseke na Jesenicah. Ta
izredna pripravljenost za delo je že tedaj
uverjala Župančiča, »da je bilo skupno delo
usmerjeno v moralno ... psihično in fizi-
čno krepitev mladih iz šolskih in delavskih
vrst.« Tako sta jih z Gregoračem zavestno
»usmerjala in pripravljala na čas in dogo-
dke, ki so naglo prihajali in na katere mora-
mo biti vsi čim boljše pripravljene.«

Iz tega obdobja se nam je ohranil še
nek dokument, zaradi katerega lahko trdi-
mo, da je po opazovanju in razglabljanju
storil v svojem prepričanju močan korak
od dovoljene politične poti v levo. To je pris-
pevek pod naslovom Pripombe h kultur-
nemu življenju Jesenic, objavljen v Tovar-
niškem vestniku 1. julija 1940, izdajala pa
ga je jeseniška železarna. Gregoračevo
kritičnost, ki je urednik ni prezrl, je ozna-
čil s piščevo subjektivno sodbo. Da so bili
Gregoračevi očitki upravičeni, ni treba po-
sebej dokazovati. Mlada delovna intelligen-
ca je že tedaj stremela za tem, da poruši
prejate, ki so v kulturnem pogledu loče-
vale glavno mesto od podeželja. Zaradi te-
ga tudi ostra kritika na račun premajhne
dejavnosti jeseniškega izobraženstva. Ta-
ka kritičnost, ki jo vseskozi narekuje želja
po napredku vsega ljudstva, pa kaže pro-
gramsko naslonitev na najnaprednejše
predvojne družbene sile na Slovenskem.
Celovita kritična ocena kulturnih in pro-

svetnih razmer dobi tako zaradi svoje teht-
nosti mnogo širši pomen, saj jih je uzako-
njaj obstoječi državni sistem. Zato dobi,
kljub lokalni zajetosti, ostro in hkrati širšo
politično ost. Taka radikalna zahteva, ki
naj bi vplivala na nadaljnji razvoj sloven-
skega ljudstva, pa je bila nevarna tudi na-
črtom o uničenju Slovencev, ki so jih po-
magali izdelati na Slovenskem živeči naci-
stični pripadniki nemške manjšine. Zato
so se bolj kot režim prav oni zavedali, da je
mlada, iz ljudstva zrasla slovenska inteli-
genca, njihov največji sovražnik. Po besed-
dah Gregoračeve sestre je bil bratov na-
stop vzrok, da so ga kmalu po okupaciji
Nemci prvič zaprli. Po tem prispevku se je
začel zanj že pred vojno zanimati poznejši
nemški jeseniški župan.

Z vojno in okupacijo je tako kot za toli-
ko drugih na Gorenjskem tudi za Gregora-
ča bilo konec razmišljanja o nadaljnjem
študiju. Ostal je doma na Jesenicah, moral
pa se je zaposliti.

5. maja 1941 je bil prvič aretiran. Ponj
sta prišla gestapovec Clement Druschke in
odpadnik Činkovic. Brez prave obtožbe je
bil šest tednov v begunjskih zaporih in v
Šentvidu nad Ljubljano v takratnih škof-
vinih zavodih. V tem času so nastali Grego-
račevi portreti zdravnika dr. Čeha, Avgu-
sta Ravhekarja in lastni portret. Po priho-
du iz zapore, ki je imel gotovo zastraševal-
ni pomen, pa sta se s pesnikom Klinarjem
odločila za rokopisni list Noči. Naslov gla-
sila naj bi simboliziral okupacijo in nasilje,
ki se je z njo uzakonovalo nad Slovenci. Po-
buda zanj je bila Gregoračeva, vendar se
je od zamisli ohranila le naslovna stran,
neka Klinarjeva pesem in začetek neke
Gregoračeve črtice.

Sicer pa je Gregorač med okupacijo
malo pisal. Uteho je iskal predvsem v sli-
kanju. Po Klinarjevi izjavi so nastala v
tem času vsaj naslednja dela: pastel, ki ga
je podaril očetu Marjana Klinarja-Mihe
decembra 1941, linorez Deklica z rožo in
podoba Blodna pastirica. Hkrati je v tem
času pisal še novelo Pomlad pod oknom, v
kateri je nameraval opisati odpor in prezir
do nemških okupatorjev. Obžalovati mora-
mo, da se delo ni ohranilo. Najaktualnejši
med vsemi omenjenimi deli pa je pastel
Talci, posvečen Ludviku Stražišarju, Fran-
cu Podgorniku, Albinu Šavliju, Francu
Frelihu in Karlu Kraguljniku, ki so bili
ustreljeni 4. septembra 1941 na Koroški
Beli.

Na morišče ga je gnalo spoštovanje do
padlih rodoljubov. Pogled, ki se mu je nu-
dil, je bil skrajno pretresujoč, budil pa je
tudi odpor ter željo po akciji in maščeva-
nju. Slednje je našel v svojski obtožbi zlo-
čina in njegovih povzročiteljev: v takojšnji
in hipni upodobitvi grozljivega prizora. Os-
nutek predstavlja izredno dopolnilo tistih
fotografskih dokumentov — posneli so jih
pripadniki okupatorjevih oboroženih sil —
kakršne poznamo iz poznejšega časa in
prikazujejo poboje v Dragi in drugod po
Sloveniji.

Spomin na nastanek tega Gregoračeve-
ga pastela nam je ohranil Miha Klinar
(Talci, TV-15, 1. oktobra 1969). Zaradi po-
membnosti je prav, da ga navedemo:

»Pridi!« me je povabil v dnevno sobo.

»Si že bil na Beli?« sem ga pogledal.

»Bil,« mi je resno odvrnil, nato pa je
stopil k oknu, kjer je stalo nizko slikarsko
stojalo z začetnim pastelnim tihožitjem, ki
si ga nisem utegnil ogledati, pa tudi name-
na nisem imel, saj so bile moje misli pri
talcih, dokler Viki ni obrnil lista.

Zdrnil sem se, ko sem zagledal drugi
pastel: troje postav ob kolih.

»Talci?« sem zašepetal.

»Ja,« je rekel. »Že dopoldan sem bil
tam,« je govoril šepetaje.

»Je grozno?«

»Videl boš. Ljudje prihajajo kakor kro-
pit. Sami boš občutil. Kakor svetniki so.
Mirni! Tih! Veličastni! ... Neko čudno, ne-

razumljivo moč dajejo človeku. Vidiš, to sem hotel naslikati. Ni še končano. Samo skiciral sem. Moral sem...»

Tako je šepetal. Oči so mu sijale v ustvarjalnem ognju. Njegov glas je izzareval posvečenost žrtev, ki jih je hotel ohraniti za tisto daljno življenje, o katerem je govoril in vanj verjel.

Potem sva šla proti pokopališču. Globoka tišina je bila ob mrtvih. Noben šepet je ni zmotil...

Ko sem prišel domov, sem napisal pesem in pri tem mislil na Vikijev pastel. Nihče ni slutil, da bo čez dobre štiri mesece tudi Viki žrtvoval sebe v Dragi...

Tako je nastala po vsej verjetnosti prva v likovni govorici izražena upodobitev talcev na Slovenskem v obdobju narodnoosvobodilnega boja.

Po prihodu iz zapora se je Gregorač zaposlil pri gradbenem podjetju, ki je obnavljalo karavanški železniški predor, približno dva meseca pa je delal v meznem oddelku v železarni. Tu so ga tudi 27. decembra 1941 gestapovci ponovno aretirali.

To, kar je bilo še nedavno dolžnost slehernega Slovenca in je še danes dolžnost pripadnika vsakega naroda — ljubiti svojo domovino — je postalo z okupacijo zaradi nezakonjenega nasilja — zločin.

Po smrti Ferda Korena in Karla Kračunja sta se na Jesenicah izoblikovali dve skojevski skupini. Prva je delovala na Javorniku, vodila sta jo Kurt Ostrožnik in Mimica Zupan, drugo iz Podmežakle pa Stane Balanč. Gestapovci so obe skupini razbili in razen redkih so vsi člani obeh skupin končali v Dragi pri Begunjah. Resnica o tem, kdo je izdal jeseniške skojevce, še danes ni povsem pojasnjena, vse pa kaže, da je bilo izdajalec več. O tem, kdo je bil izdajalec in kje so bili vzroki za izdajo, so razmišljali tudi aretirani mladinci. Da so se hoteli tudi sami dokopati čim bliže resnici, razbiramo tudi iz izjave Janka Noča, ki pripoveduje, da so bili mladinci v begunskih zaporih dokaj nezaupljivi in sami zase.

Nacistični nosilci okupacije so njihov zločin — ljubezen do rodne grude, do slovenstva in svobode, kaznovali s smrtjo, z ustrelitvijo, svojo odločitev pa utemeljili z razglasom: »Radi udeleževanja za komunistično stranko, udeležbe na prepovedanih shodih, kjer so bila sklenjena teroristična in sabotažna dejanja, radi sodelovanja in razširjanja prepovedanih letakov komunistične stranke ter radi podpiranja morilskih tolp so bile 21. 1. 1942 (ustreljene) naslednje osebe...» — Tistega mrzlega januarskega dne se je izteklo bogato, predvsem pa izredno plemenito, nesebično in zrelo življenje mladih ljudi. Tudi za njihovo smrt velja pesnikova iskana primera hvaležnosti, silnega spoštovanja in občudovanja. Tudi zanje velja Kajuhova primera o smrti in ponosnih galebih nad vodo, čeprav smo se skušali enemu izmed njih človeško razumljivo približati. Tistega mrakovega januarskega dne je bila nasilno pretrgana nit življenja: Stanku Balanču, staremu enaindvajset let, in Stanku Lahu, staremu štirindvajset let, iz Podmežakle, Viktorju Gregoraču, staremu enaindvajset let, osemindvajsetletnemu Karlu Kozjeku, enaindvajsetletnemu Kurtu Okrožniku, dvajsetletnemu Bogomilu Ropretu, devetnajstletnemu Jožetu Zalokarju in osemnajstletni Mariji Županovi, vsi so bili doma z Javornika. Poleg tega pa še Teodorju Bombaču in Cirilu Benkoviču iz Kamnika ter Rudolfu Papežu iz Otoč, iz Kranja pa enaindvajsetletnemu Tugomirju Vidmarju.

Menim, da bi pripovedi nekaj manjkalo, če ne bi v interesu zgodovinske točnosti spregovorili tudi o povzročiteljih, nasilnih oblikovalcih tragičnih usod posameznikov, skupin in celo narodov. Sistem, ki si je za dal nalogo uničiti človeško zgodovino in jo v omenjeni in nerazumljivi zaverovanosti

v svojo moč ter veličino hotel oblikovati po svoje, se je skrival za imeni brezdušnih izvrševalcev takega načrta. Poznamo imena, ki so si na tako strahoten način pridobila grozljivi sloves med našim ljudstvom. Njihovi podpisi so z davečim molkom kričali z zidov in oglasnih desk v sleherni slovenski vasi. Ob omembi njihovih imen je ledenela

kri v žilah. Tudi ta zločin, izvršen pod vznožjem mogočnih planin — simbolom slovenske neupogljivosti in svobodoljubja — je podpisal, navedimo priimek in ime v originalu, kot ga je navajal razglas: »Der Höhere SS- und Polizei-führer in Wehrkreis XVIII. SS-Gruppenführer und Generalleutnant der Polizei — Erwin Rösener.«

Koroška Bela pred 50 leti

MILAN DOLGAN

VPLIV DRAMATIKE JOHNA GALSWORTHYJA NA SLOVENSKO DELAVSKO DRAMATIKO V SKLOPU GALSWORTHYJEVEGA PRODORA V SLOVENSKO POKLICNO GLEDALIŠČE

Vloga in usoda dramatika Johna Galsworthyja (1867—1933) v slovenskem gledališču doslej ni bila obdelana in ovrednotena; še veliko manj pa je v zavesti naših gledaliških ljudi prisotno dejstvo, da je eno delo tega angleškega dramatika (*Strife — Borba*) izrazito vplivalo na slovensko delavsko dramatiko in da je zaradi svojega pionirskega oblikovnega načina pomembno tudi za delavsko dramatiko na splošno, to je na ravni svetovne književnosti.

Prodor dramatik in tudi proze Johna Galsworthyja v slovensko kulturno območje je povezan s značilnostmi literarnega položaja na Slovenskem v času med dvema vojnama, ko se je razmahnilo posredovanje in prevajanje svetovne literature in v njenem okviru še posebno angleške, kar je bila sorazmerna novost glede na prejšnje prevladovanje nemškega literarnega in kulturnega vpliva in poleg tega slovenskega kot potrebne protiuteži nemškemu. S prodorom angleške in francoske literature je ozko povezano ime Otona Župančiča, odličnega prevajalca, vodilnega slovenskega pesnika in književnika v času med dvema vojnama, ki je bil hkrati dolgoletni dramaturg in organizator poklicne gledališke dejavnosti.

Oton Župančič je prevedel vsaj dve Galsworthyjevi drami (prevoda nista izšla, ampak sta ostala v gledališkem tipkopisu), kasneje pa je prevedel tudi Galsworthyjev roman *Temni cvet* (izšel leta 1930) in naj-

značilnejše Galsworthyjevo prozno delo — veliki roman *Saga o Forsythih* (izšel v letih 1933—34). Bolj kot ta dejstva je za nas pomembno, da je bil prav Oton Župančič začetnik prevajanja Galsworthyja v slovenščino in še posebej začetnik prevajanja njegove dramatik in da je prevedel ravno tisto dramsko delo, ki je povezano z razvojem slovenske delavske odrske umetnosti.

Prvi prevod Galsworthyja v slovenščino je prav drama *Strife (Borba)*. To je drama iz delavskega in podjetniškega (industrijskega) okolja, ki ima izredno značilen naslov. Oton Župančič jo je prevedel v začetku leta 1921 ali morda že prej; v Slovenskem narodnem gledališču v Ljubljani (Drama) je bila prva predstava 15. aprila 1921. Krstna uprizoritev te drame v Angliji je bila dobrih deset let prej, leta 1909.

Verjetno je v dobrih desetih letih, odkar jo je Galsworthy napisal, z uspehom šla preko mnogih evropskih in ameriških odrov, saj Britanska enciklopedija pravi, da je bil Galsworthy »tudi uspešen dramatik« in poudarja, da je bilo njegovo literarno delo posebej cenjeno v ZDA in kontinentalni Evropi, kjer da so ga sprejemali kot »vzorec angleškega življenja«.

Vseh Galsworthyjevih dram je 21 (Silvio d'Amico, Gledališka enciklopedija), po drugih virih pa okrog 25. Drama *Strife* je ena od prvih po času nastanka. Od prej napisanih se omenja samo drama *The Silver Box (Srebrna tobačnica)*. Uprizorjena je (Nadaljevanje na 4. strani)

bila »z velikanskim uspehom« leta 1906. Snov te drame temelji na tezi o neenakosti revnih in bogatih pred zakonom, torej o krivicah v družbenem življenju. Zanimivo je, da Otona Župančiča in slovenskega poklicnega gledališča ni pritegnilo najprej to slavno Galsworthyjevo delo, ampak je posegel po manj sentimentalnem, bolj konkretnem, aktualnem in družbenoborbenem delu. (Drama **The Silver Box — Srebrna tobačnica** je bila — kar je najbrž znamenje časa, to je časa revolucionarnih sprememb v jugoslovanski družbi — uprizorjena šele po drugi vojni, in sicer leta 1948 v mariboru in leta 1949 v Trstu. Prevedel jo je Branko Rudolf.)

Bolj kot Galsworthyjeva umetniška osebnost, ki je v tem času šele začinjala dobivati dokončni izraz, so na Župančičevo izbiro, to je na prevod drame **Strife**, gotovo vplivale družbene razmere ob začetku stoletja in posebno ob koncu prve svetovne vojne. Zmaga delavstva v Rusiji, velik moralopolitični podvig oktobrske revolucije, revolucionarno delavsko vrenje v prvih letih po svetovni vojni v Srednji Evropi in tudi pri nas v Jugoslaviji in posebej v Sloveniji. Saj se je Oton Župančič tudi v svoji poeziji že v času pred prvo svetovno vojno odzival na naraščajoči val delavskega gibanja, kar je bilo gotovo posledica močnega vpliva in doživljanja. Na primer pesmi: **Glad** (1909), **Kovaška** (1910), **Željaljska** (1912), **Dies irae** (1914).

O aktualnih vidikih pri izbiri in uprizoritvi Galsworthyjeve drame **Borba** v Slovenskem narodnem gledališču nazorno priča članek režiserja te predstave Osipa Šesta, ki je izšel v Gledališkem listu (sezona 1920/21; na razpolago je v Slovenskem gledališkem muzeju v Ljubljani). Priznani in produktivni slovenski režiser Osip Šest med drugim pravi:

»John Galsworthy je napisal Borbo pred toliko in toliko leti ... pred vojno. In po vojni je bilo že sto socialnih borb ... ves naš čas je socialna borba. S kompromisom, z žrtvami ... In jih bo še mnogo, mnogo ... Ideja Borbe velja tudi po vojni, ker je brezčasna, večna ... Borba dveh ljudi za svoje prepričanje. Borba dveh elementov naše dobe, dva prekrizana rapirja. Proletariat in kapital, gospodar in hlapec, borba, ki je večna in je od vseh začetkov ... Galsworthy je socialistični dramatik, vsaj imenujejo ga tako, no njegov socializem je čisto posebne vrste — je pošten in nepristranski.« Osip Šest omenja tudi Rusijo in oktobrsko revolucijo ter da je Galsworthyjev junak Roberts podoben sovjetskim revolucionarjem.

V kakšnih razmerah je bila uprizorjena Galsworthyjeva drama **Borba** v tako rekoč akademskem gledališču v Ljubljani, dobro kaže tudi odziv na uprizoritve. Doživela je kar 17 ponovitev, kar je bilo za tedanje razmere izjemno mnogo. Uspeh prve uprizorjene Galsworthyjeve drame je postal osnova kasnejšemu nadaljnjemu odpiranju vrat dramatik Johna Galsworthyja na ljubljanski oder.

Z dramo **Borba** se je slovensko poklicno gledališče odzvalo in pridružilo družbenemu razpoloženju okrog leta 1920, tistemu razpoloženju, ki je malo kasneje spremljalo tudi predstave na novo ustanovljenega ljubljanskega amaterskega Novega odra (1925) in Delavskega odra (1928). In čeprav je omenjeni članek režiserja Osipa Šesta poleg socialistične aktualnosti poudarjal tudi Galsworthyjevo družbeno nepristranost — s tem da je boj proletariata in kapitala preimenoval v boj gospodarja in hlapca — si ni mogoče zamisliti uspeha in številnih ponovitev drame **Borba**, ne da bi domnevali in predpostavljali, da je izvedba — bodisi po navodilu režiserja ali pa po instinktu samih igralcev — poudarjala tiste Robertsove replike, ki so pomenile

ostro kritiko kapitalističnega izkoriščanja in meščanskega družbenega sistema. Hočemo reči, da predstava **Borbe** v Ljubljani leta 1921 ni mogla biti družbeno nevtralna, čeprav bi glede na besedilo drame lahko bila. Opozoriti velja tudi na naslov Župančičevega prevoda: »borba« je bolj ostro in udarno kot možni naslov »spor« ali »spopad« ali »boj«.

V Gledališkem listu 1920/21 je poleg omenjenega Šestovega članka malo kasneje izšel še članek z naslovom Nekaj Galsworthyjevih misli o drami. Ta objava je v zvezi z velikim uspehom drame **Borba** na našem odru.

Galsworthyjevo dramo **Borba** je naslednjega leta (20. maja 1922) uprizorila v režiji J. Koviča tudi drama Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru. Ponovitve pa so bile tukaj samo tri.

Odpira se zanimivo vprašanje, kaj je pomenila drama **Strife** za samega Otona Župančiča, to je za njegov miselni razvoj in družbeno opredeljevanje. Zdi se mi, da nisem daleč od resnice, če domnevam, da je Župančič menil, da se je s prevodom drame **Strife** tako rekoč oddolžil socialistični tematiki v literaturi. Bil je upravičeno ponosen, da je to opravil zelo zgodaj, prej kot ostali. Bil je prepričan, da je Galsworthy socialistično tematiko v dramatikah popolnoma izčrpal, tako da je ne bi mogel boljše, zaradi česar se mu je zdelo takratno in kasnejše ukvarjanje slovenskih dramatikov s socialistično tematiko nezrelo, neuspešno in nenadajeno. Pri tem pa mislim, da Župančič ni bil pravičen Moškričevi dramatik, če jo je seveda sploh poznal — verjetno je ni poznal. Ne glede na vse to pa je moralo biti za mlade slovenske socialiste in komuniste spodbudno in pomembno, da je Galsworthyjevo dramo prevedel naš veliki pesnik.

Leta 1921, ko je bila Galsworthyjeva **Borba** uprizorjena, je bil Jože Moškrič star 19 let, njegov prijatelj Tone Čufar 16 let, Bratko Kreft 16 let, Ferdo Delac tudi 16 let, Tone Seliškar 21 let — če omenimo samo nekaj gledališčenikov, ki so se kasneje ukvarjali z delavsko dramatikom. Jože Moškrič je bil takrat daleč iz Ljubljane, v vojski. Tudi ostali, razen morda Seliškarja, najbrž niso videli Galsworthyjeve **Borbe** v ljubljanski Drami. Zdi se, da je bila kontinuiteta pretrgana. Drama **Borba** ni izšla v tisku, pa tudi v gledališču ni bila obnovljena. Ne omenja je niti Bratko Kreft, ki je bil nekaj časa idejni vodja in usmerjevalec delavskega gledališča.

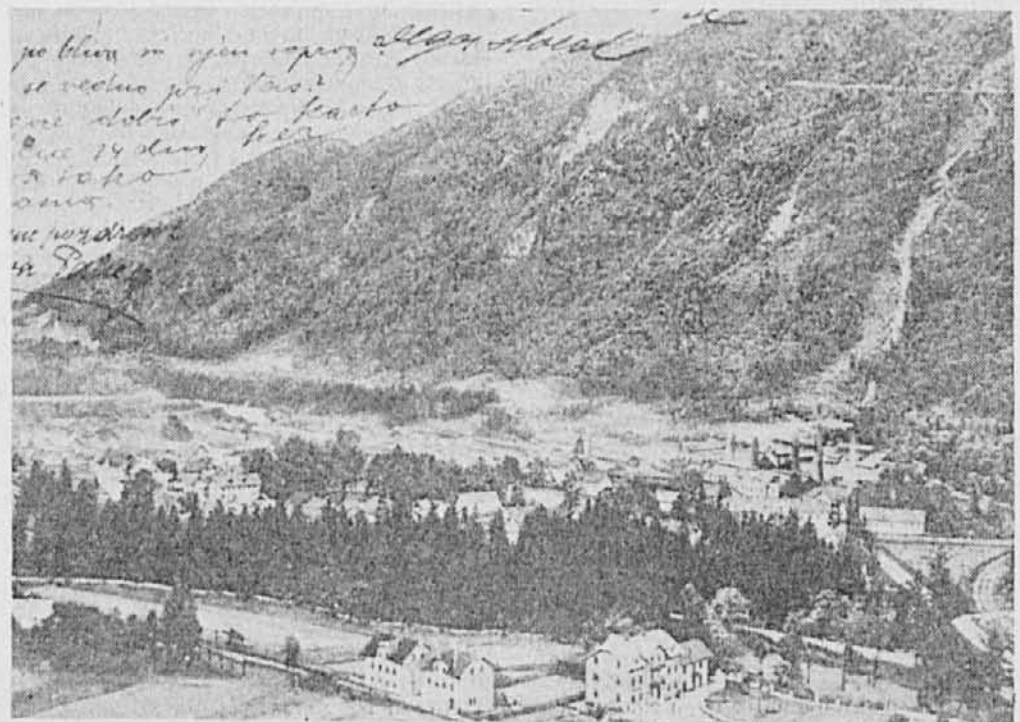
Edino, kar sem mogel zaslediti, kar pa vendarle ne more biti jasen dokaz, da gre za odziv na Galsworthyjevo dramo, je neka misel v članku Franka Česna Naši kulturni problemi. Ta članek je izšel v Ameriškem družinskem koledarju (letnik 1936):

»Vsi čustveni vplivi na gledalca so pa v bistvu odvisni od sestave dramskega dela, ki sloni na delovanju dveh sil, ki sta v konfliktu med seboj. Ti dve sili skušata tekom igre nadkriliti druga drugo, dokler se ne spopadeta v odločilni bitki. V delavskih igrah se krešeta delo in kapital, v narodnih igrah in tragedijah pa ljubezen, intrige in ovire.«

Čeprav ne vemo, od kod se pri Česnu pojavi tak aristotelovski pogled na dramsko zgradbo in jasen načrt za delavsko igro in niti ni verjetno, da bi lahko izvirali naravnost iz poznavanja drame **Strife**, vendarle domnevamo, da je ravno Galsworthy s svojo dramo ne samo praktično, ampak tako rekoč tudi teoretično pokazal, kako je za dramatikom kompozicijsko učinkovita in hvaležna moderna snov ali motivika o spopadu med kapitalom in delom oziroma o stavki. Ne gre samo za prikazovanje družbenega in osebnega spopada, ampak tudi za možnost kontrastnega prikazovanja na eni strani bogastva, na drugi strani revščine, na eni strani salonskega ali uradniškega ambienta, na drugi strani pa zasebnih in javnih delavskih prizorišč. Vse to je povezano s pomembnimi estetskimi implikacijami.

Ne moremo vedeti, katere in kakšne predhodnike imata Galsworthy in njegova drama **Borba** kar se tiče dramskoliterarne obdelave snovi o delavskih bojih, zlasti morda med nemškimi avtorji. Kar se tiče naše slovenske dramatike, bi bilo potrebno raziskati nekatera dramska besedila Etbina Kristana. Omenjeno tematiko obravnavajo njegove drame: zelo zgodnja tridejanka **Zvestoba**, štiridejanka iz leta 1912 **Tovarna**, ki je izgubljena, nekaj let pred vojno napisana štiridejanka **Gospodar**; za naše preučevanje je tudi zanimiv ohranjeni odlomek drame **Strajk**. Kristanove drame niso bile posebno uspešne. V slovenski zgodovinski zavesti je uspešen pionir dramskega oblikovanja delavskih bojev in uspešen prikazovalec socialne tematike predvsem John Galsworthy s svojo **Borbo**.

Najbrž je k temu, da je po letu 1921 odmev na uprizoritev Galsworthyjeve **Borbe** zamrl, prispevalo tudi to, da se je izkazalo, da John Galsworthy ni »socialistični dramatik«, kakor ga, čeprav z rezervo, imenu-

Jesenice leta 1916

je Osip Šest, ampak da je pravzaprav izrazil, res pa kvaliteten meščanski dramatik in literat. Leta 1932 je dobil Nobelovo nagrado za literaturo. Vsekakor si delavsko gibanje konec dvajsetih in v začetku tridesetih let Johna Galsworthyja ni moglo več prilaščati in ga »pripenjati« na svoj prapor.

Toda slovensko delavsko gibanje in njegova kultura sta v svojih najboljših sinovih, v svojih najbolj kvalitetnih predstavnikih pokazala, da hočeta tako rekoč iz zgodovinske pozabe rešiti Župančičev prevod drame *Borba* in jo ustvarjalno izkoristiti, ne da bi se ji podrejela, a vendarle spoštujejo njeno pozitivno — ne bomo rekli sporočilo, ampak obliko. Slovenska delavska odrska umetnost se je obogatila z vrednimi prviniami svetovne dramatike.

Tu moram omeniti najprej neko otipljivo dejstvo oziroma najdbo. Pozimi 1984 mi je urednik časopisa *Železar* na Jesenicah Joža Varl sporočil, da mi lahko da na razpolago del literature zapuščine proletarskega pisatelja in dramatika Toneta Čufarja. Pokazalo se je, da ta del obsega tudi tipkopis Galsworthyjeve drame *Borba* v dveh izvodih.

Tipkopis *Borbe* iz Čufarjeve zapuščine je drugačen od tipkopisov te drame, ohranjenih v slovenskem gledališkem muzeju. Čufarjev tipkopis ima namreč kurzivno pisavo. Znano je, da je imel Čufar tak pisalni stroj. Ni dvoma, da je pretipkavanje prevoda Galsworthyjeve drame *Borba* oskrbel Čufar. Čufarjev tipkopis obsega 63 listov. Vprašanje je samo, ali je Čufar dobil predlogo naravnost od Otona Župančiča ali iz arhiva Drame Slovenskega narodnega gledališča. Čufarjev tipkopis se samo v nekaterih podrobnostih razlikuje od arhivskega gledališkega tipkopisa. Ohranjene so tudi nekatere napake, na primer imena oseb: Rous (pravilno Rons), Madje (pravilno Madge), Buljin (pravilno Bulgin). Na gledališkem lepaku, ki je ohranjen, so imena pravilna.

Tako kot ni mogoče izvedeti, na kakšen način in od koga je Tone Čufar dobil v roke prevod Galsworthyjeve drame *Borba*, tako tudi ni mogoče z gotovostjo datirati, kdaj se je to zgodilo in kdaj je nastal njegov tipkopis. Morda je bilo to takrat, ko je bilo delavsko kulturno društvo na Jesenicah, ki se je najprej imenovalo Svoboda, potem pa Enakost, na kvalitetnem višku svojega delovanja; to pa je bilo v letih 1933—36. Kasneje najbrž ne, lahko pa da prej.

Čufarjev tipkopis je verjetno nastal z mislijo, da bi Galsworthyjevo *Borbo* uprizoril v amaterskem delavskem gledališču na Jesenicah. Saj je znano, da je ta oder razvijal veliko aktivnost, da je samostojno skrbel za kvaliteten in izviren spored, da je razvijal samoizobraževanje režiserskega in igralskega kolektiva in da je imel odlične zveze s profesionalnim gledališčem v Ljubljani. Ker je bil jeseniški delavski oder zaradi političnih razprtij znotraj delavskega gibanja v določeni meri osamljen in ločen od ostalih delavskih odrov, po drugi strani pa sposoben in ambiciozen, je v svojem delovanju izkazoval nenavadno izvирnost in poglobljenost.

Ker je bil spored jeseniškega delavskega odra usmerjen akcijsko, aktualno in tendenčno, mu je ustrezal — v kolikor ni šlo za zabavo, to je komedijo — predvsem domač spored (Čufar, Moškrič, Cankar, Seliskar, Špicar, Molek, Kreft). Ko so Jeseničani verjetno tehtali, ali bi ali ne bi uprizorili Galsworthyjevo *Borbo*, so končno odstopili od tega načrta. Ta drama je sicer ustrezala kot delavska, sorazmerno socialistična in industrijska, po drugi strani pa ni ustrezala, ker je izrazito angleška. (Osip Šest pravi: »Galsworthy je vedno Anglež, Anglež v gesti, mišljenju in besedi.«) Ali ohraniti angleški ambient in poudariti proletarski internacionalizem in enotnost med slovenskim (jeseniškim) ter angle-

škim delavstvom? Ali pa bi bilo treba Galsworthyjevo besedilo prirediti, ga popolnoma prestaviti v naše, pravzaprav srednjeevropsko okolje in razmere in psihologijo, ki je deloma precej drugačna kot angleška?

Vsekakor Jeseničani Galsworthyja niso uprizorili, pa bodisi da jih je odvrnila opisana dilema ali pa da jih je odvrnil kak drug, lahko tudi idajni razlog (Galsworthy kot meščanski literat). O vsem tem dejansko ne vemo ničesar, lahko samo ugibamo. Pač pa želimo povedati, da glede na opisana dejstva Jeseničani še do danes niso izpolnili dolga, ki ga imajo do svoje zgodovine: to je dolg do Čufarja, Župančiča, Galsworthyja, dolg do angleškega proletariata in do svetovne književnosti. Ta dolg bi namreč lahko izpolnili po vojni, ko se je gledališka-dejavnost na Jesenicah spet razmahnila, se delno profesionalizirala in se razvijala na širših družbenih osnovah kot v predvojni Enakosti. V današnjih razmerah si izpolnitev tega dolga lahko predstavljamo v Galsworthyju zvesti historični in ambientni smeri ter v smeri izvorno Galsworthyjeve kritičnosti tako do delavstva kot do podjetništva, ne pa v tendenčni enostranski socialistični smeri, kot bi bila edino možna uprizoritev v tridesetih letih, v Čufarjevem času.

Možno je seveda domnevati, da Čufarjev tipkopis Galsworthyjeve *Borbe* ni nastal predvsem z namenom uprizoritve, ampak zaradi osebnega zanimanja. To je manj verjetno. Postavlja se vprašanje, kakšen je odnos med Čufarjevo izvorno dramatik in med Galsworthyjevo dramo *Borba*. Ne da bi se spuščali v natančne raziskave, lahko rečemo, da je ta odnos negativen. To se pravi, da ne moremo govoriti o vplivu Galsworthyja na Čufarja — ne idejno in ne oblikovno-kompozicijsko. Morda bi našli kake snovno-motivne vzporednosti, a te so lahko naključne. Čufar kot dramatik ni rasel iz Galsworthyjeve *Borbe* ali ob njej, ampak v smeri oblikovno avantgardnega gledališča.

Na drugi strani postavljamo trditev: Jože Moškrič je kot dramatik verjetno zrasel ob Galsworthyjevi *Borbi*. Za to trditev nimamo nobenega zgodovinskega (arhivskega) dokaza, ampak sloni samo na preučevanju oblike, kompozicije, snovi in motivike obeh dramatikov. Izpuščamo idejnost in stil, kajti idejnost in stil sta pri Galsworthyju in Moškriču v osnovi različna.

Kar je bilo znano Čufarju, je bilo znano Moškriču. Kar je bilo znano Moškriču, je bilo znano Čufarju. Vemo, da sta bila Moškrič in Čufar velika prijatelja in sta posebno veliko razpravljala o literarnih zadevah. Vprašanje je samo, ali je na Galsworthyjevo *Borbo* najprej naletel in opozoril Moškrič ali Čufar. Glede na navedeno najdbo v Čufarjevi zapuščini in glede na to, da v Moškričevi zapuščini ni nobene ustrezne najdbe, bi se zdelo, da ima prednost Čufar. Toda na drugi strani vemo, da je bil Moškrič tako rekoč Ljubljančan in da je mogel imeti preko Frana Lipaha, poklicnega igralca, avtorja komedije, svojega rojaka, neposredne zveze s Slovenskim narodnim gledališčem v Ljubljani. Če je navedena trditev, da je Moškrič kot dramatik zrasel ob Galsworthyjevi *Borbi*, točna, potem bi morali Moškričevo poznavanje te drame postaviti že v čas pred Moškričevim dramskim debutom, to je pred letom 1932, ko je doživela krst prva Moškričeva velika drama *Rdeče rože*.

Oblikovno kompozicijsko so vse tri Moškričeve drame (*Rdeče rože*, *Borba za kruh*, *Dani se*) tako kot Galsworthyjeva drama *Strife* zasnovane na konfliktu, na »borbi« med delavstvom in kapitalom, ozi-

roma sploh na družbenem dogajanju. Ta konflikt je pri Moškriču bolj ali manj v ospredju oziroma bolj ali manj edini dramski konflikt. Najbolj v ospredju in najbolj čist, osamljen, to je brez zasebniške vsebinsko-motivne plasti, je v drami *Dani se*, medtem ko je v ostalih dramah pridružena in sorazmerno močno prisotna tudi zasebniška vsebinsko-motivna plast.

Tudi v Galsworthyjevi *Borbi* je družbenim spopadom pridruženo zasebniško dogajanje, vendar je bolj preprosto kot pri Moškriču (*Rdeče rože*, *Borba za kruh*) povezano z družbenimi spopadi. Vsekakor pa drama *Dani se* glede prečiščenega in osredotočenega prikazovanja družbenih spopadov presega in nadkrijuje dramo *Borba*.

Dogajanje drame *Borba* poteka v industrijskem okolju »trenarthske kositrarne«. Tako kot v Moškričevih dramah *Borba za kruh* in *Dani se* je začetno prizorišče »gospoško«, vendar ne pisarniško v tovarni, ampak gospoško stanovanje tovarniškega ravnatelja Francisa Underwooda. To omogoča, da v dejanje naravno posega tudi ravnateljeva žena Enid. Enid je hči priletnega Johna Anthonyja, ki je predsednik upravnega sveta. Upravni svetniki, ki jih je skupaj z Anthonyjem pet, so danes pripotovali iz Londona, da bi na kraju samem reševali problematiko dolgotrajne delavske stavke. Med upravnimi svetniki je tudi Anthonyjev sin Edgar.

Medtem ko Moškrič ne posveča nobene pozornosti vremenu, letnemu času, trenutnemu vzdušju, zunanjemu liku in obleki oseb (sploh je pri Moškriču zelo malo didaskalij), pa Galsworthy v skladu s stilom impresionizma (čehovljanska dramatika) upodablja zimsko vzdušje, svetlobo, opisuje lik posameznih oseb in psihološke podrobnosti. Moškriča zanima predvsem realna družbena problematika, kar lahko rečemo tudi za Galsworthyja, vendar pri njem zaznavamo prehod iz tipike in družbenosti v enkratnost, individualnost in psihiko. Pri Moškriču je vsaka oseba tipizirana in ima izrazito vlogo, pri Galsworthyju pa je, na primer za Underwooda značilno, da je samo blede figura brez stvarne vloge in naloge ter značajske opredelitve; služi samo za upodobitev vzdušja, ko v 2. dejanju pride po ženo v delavsko stanovanje.

Za dramo *Borba* je značilno, da kljub omenjenim sorodstvenim razmerjem (oče — sin, hči) ne obravnava lastniških ali dednih problemov, kakor Moškrič v drami *Borba za kruh*. Podobno kot pri Moškriču pa mlajši rod nasprotuje konfrontaciji z delavstvom in sočustvuje z delavskim trpljenjem. Enid gre pri tem dlje kot Edgar.

Moškričev »tovarnar« Hendel (*Borba za kruh*) je značajsko podoben Galsworthyjevemu »predsedniku« Anthonyju. Oba sta stara, na koncu telesnih moči, a trmasta, zagrizeno nepopustljiva, oblastniška (avtoritativna) in brezkompromisna v odnosu do delavskih zahtev. Anthony pa je bolj načelen, družbeno zaveden in nič zasebniški. Zaveša se, da brani svoj družbeni »razred« (te besede Moškrič ne uporablja niti za delavce). Moškričeva *Borba za kruh* prikazuje preprosto lastništvo, ne pa zapletenih upravnih struktur, kot jih prikazuje Galsworthyjeva *Borba*, pa tudi Moškričeva drama *Dani se*. V drami *Dani se* nastopajo delničarji in ravnatelji, torej vsa lastniška oziroma vladajoča struktura, v drami *Borba* pa delničarji sploh ne (ti so nekje daleč in izven, tako da obšutimo zapletenost in nedoločeno sodobne industrijske uprave), pač pa »upravni svet« (upravni svetniki) in ravnatelj.

Upravni svetniki, Enid, pa tudi tajnik Henry Tench ter sluga Frost sestavljajo bolj ali manj odkrito fronto proti trmoglavni nepopustljivosti Anthonyja, ki se na koncu drame stopnjuje v upor in zamenjavo ali

(Nadaljevanje na 6. strani)

odstop predsednika. Nekaj podobnega se dogaja v drami **Dani se**, vendar manj vezano na določeno osebnost in njen značaj, ampak bolj na določeno stališče, medtem ko se v drami **Borba za kruh** tak spopad znotraj vladajočega razreda razreši kar s Hendlovo smrtjo.

Medtem ko je Moškričev prikaz predstavnika lastniškega (kapitalističnega) razreda v dramah **Rdeče rože** in **Borba za kruh** še dokaj naiven, poenostavljen, črnobeli in shematični, pa je v drami **Dani se** ta prikaz zrel, moderen, poglobljen, razumevajoč in objektivni. Na takšno Moškričevo dozorevanje je lahko vplival ravno Galsworthy, ki v drami **Borba** prikazuje lastniški razred kot odlični poznavalec in razumevajoč opazovalec, čeprav je objektivnost zmanjšana, kar pri Anthonyju poleg objektivnih lastnosti podaja tudi izrazite osebne in značajske prvine.

Zastopnik strokovne organizacije (sindikata) v drami **Borba** je Simon Harness. Njegova vloga je mnogo manjša kot podobni vlogi (Zalar, Žunič) v drami **Dani se**. Podobno je to, da je sindikalna organizacija nehala podpirati delavce, tako da stavko vodijo sami (v drami **Borba** delavski odbor, ki šteje šest članov). Harness pred delodajalci popolnoma podpira delavce, pred delavci pa agitira, naj popustijo. Nastopa diplomatsko, vendar povsem brezosebno, ne da bi se kompromitiral, medtem ko se Moškričevi sindikalni profesionalci izživljajo v medsebojni konkurenci in uporabljajo nemoralna sredstva.

Delavski voditelj v drami **Borba** je David Roberts. Roberts je tudi izumitelj; za svoj izum je bil prejel nagrado, vendar veliko prenizko glede na korist, ki jo ima od njegovega izuma podjetje. Vso nagrado je dal za podporo družinam stavekajočih delavcev. Robertsova zagrizena doslednost v delavskem boju vsaj deloma izvira iz krivice, ki jo je doživel v zvezi s svojim izumom. Vzroki sedanje stavke so seveda drugačni, objektivni, vendar je značilno, da niso popolnoma jasni in upravičeni in po mnenju mnogih, ne samo delodajalcev, je Robertsovo stališče prenapeto in obremenjeno z osebno občutljivostjo. Medtem ko so torej vzroki stavke v drami **Borba** nejasni, negotovi in neprepričljivi, si česa takega Moškrič ni dovolil. Vzroki za stavke so v njegovih dramah kristalno jasni, gospodarsko konkretni, objektivni, popolnoma utemeljeni in nikoli napadalni, temveč obrambni.

Postavlja se vprašanje, ali je Roberts revolucionar, to je ali se resno zavzema, da bi delavci spremenili družbeno ureditev in uvedli novo pod svojim vodstvom. Poglejmo dva citata. Ko Anthony reče: »Samo eden je lahko gospodar!« — Roberts vzklikne: »Torej, strela, bodimo pa mi.« To je navidez zelo ostro in revolucionarno, v resnici pa je samo retorično in ni mišljeno resnično.

Na drugem mestu pravi Roberts: »Gospod Anthony, vi niste več mlad človek; odkar pomnim, sta bili zoper vsakega samostojnega moža, ki je prišel v vašo tovarno. Ne rečem, da ste slabi ali kruti, a gorki ste bili vsakemu, ki je govoril po svoje. Štiri-krat ste delavce premagali. Slišal sem iz vaših ust, da se vam hoče boja — zapomnite si moje besede — zdaj bijete svoj zadnji boj.«

Roberts hoče zmagati v dokaj osebno doživljanem nasprotovanju in obračunu z Anthonyjem. Anthonyja hoče ponižati oziroma celo uničiti. Dobro pozna revolucionarne družbene cilje, vendar mu niso prvenstveni. V tem smislu je Roberts netipičen in neidealni; ni vztrajen in realističen bорец in politik, ampak impresionistično

od velikih voditeljev, ki vodijo delavski razred v boj za revolucionarno preobrazbo človeške dužbe.

Tudi Moškričeva junaka Jerič (**Rdeče rože**) in Gornik (**Borba za kruh**) sta odlična, nepogrešljiva delavca, strokovnjaka, čeprav ne ravno izumitelja. Toda Moškričeva junaka sta harmonični osebnosti in poleg tega odlična politična voditelja in revolucionarja. Nista osebno občutljiva (deloma je to Gornik) in maščevalna. Moškričevi neposredni delavski voditelji v drami **Dani se** (Skalar, Bober, Jeraj) niso sicer izrazito revolucionarni, vendar so sposobni, objektivni, stvarni, zreli, človeški, ne individualno, ampak kolektivno delujoči in izpopolnjujoči se.

Medtem ko je Roberts grob in neobčutljiv ne samo do delodajalcev, ampak tudi do delavcev (sodelavcev), so Moškričevi delavski voditelji stvarni, odločni, a obenem demokratični in človeško občutljivi. Medtem ko zna biti Roberts tudi nedemokratičen, se Moškričevi voditelji posvetujejo in so pripravljeni podrežati se sklepom sodelavcev in objektivnim okoliščinam.

Roberts je dober do žene — Ane, vendar nimata otrok prav zaradi njegove skrajne delavske pripadnosti in bojevitosti doslednosti (da otroci ne bi bili lačni). Kako drugačen — nežen, topel in družinski je Moškričev Jerič in drugi njegovi delavski voditelji! Robertsova žena Ana v teku usodnega dneva, v katerem poteka drama **Borba**, podleže srčni bolezni. Njena smrt pa ne zadrži Roberta, da ne bi popoldne ponovno prišel v hišo ravnatelja Underwoda, poskušajoč še v zadnjem trenutku izsiliti delavsko nepopustljivost in s tem Anthonyjev poraz.

Motiv Anine bolehnosti, skrbnosti in smrti (**Borba**) je značilno podoben motivu Cilkinе bolehnosti, skrbnosti in smrti v drami **Rdeče rože**. Toda medtem ko Anina smrt dokončno spodbudi Robertsove sodelavce, da se svojem voditelju uprejo, pa je Cilkina smrt v Moškričevi drami rodovitna: spodbudi delavstvo, da se organizira in strne okrog svojih voditeljev in da bo v nadaljnjem boju s kapitalizmom bolj odločno kot doslej.

Značilno je, kako Roberts govori o delodajalcih — da so »londonski razbojniki«. Roberts sploh zmerja mesto (London). Njegov grob odnos do delodajalcev lahko označimo politično — to je delavski radikalizem, skrajno levičarstvo, skorajda anarhizem.

Ena od oseb iz delavskega tabora (Madge) takole označuje lastnega voditelja: »Roberts misli nase, preponosen je, zato se ne vda.« Tako kot s svojo nepopustljivostjo ne uspe Anthony in je poražen v lastnem (kapitalističnem) taboru, podobno s svojo nepopustljivostjo ne uspe Roberts in je poražen v delavskem taboru, ki mu izreče nezaupnico. Podobno tudi Moškričev Jerič v drami **Rdeče rože** doživi neuspeh med svojimi ljudmi, toda ta neuspeh je zares žalosten (nepravičen, tragičen) v globokem smislu te besede, medtem ko je Robertsov neuspeh nujen, ne pa tragičen.

Med somišljeniki je Robertsu posebno zvest mladi George Rons, ki se v svojem delovanju na začetku podreja načelom, ne pa življenju. Pokaže se, da je ključ za razplet položaja v rokah ženske. V Galsworthyjevi umetnosti igra precejšnjo vlogo naturalistično poudarjanje erotike. Česa takega seveda pri Moškriču, ki je klasično uravnotežen, sploh ni. Ronsovo dekle Madge v imenu življenja, v imenu žena in otrok, vpliva na Georga, tako da se spreobrne in prične agitirati proti Robertsu.

Medtem ko so Moškričevi delavci realistično označeni in diferencirani (npr. Franca Majcen v drami **Rdeče rože** kupuje za prihranke hišo, pa je vseeno zvest član de-

kokaz), so delavci v Galsworthyjevi drami **Borba** diferencirani in označeni le ideji. Že sam Roberts deluje pretirano na osnovi idej. Na osnovi verskih načel in cerkvene vpliva mu nasprotuje Madgin oče Henry Thomas. Lahko rečemo, da so Moškričeve osebe utemeljene življenjsko, medtem ko so Galsworthyjeve literarno.

Še en primer: Da Robertsova Ana še ne omahne in omehčati moža, izhaja iz njene značaja, medtem ko omahljivost strah Jeričeve žene izhaja tudi iz njene položaja kot matere. Sploh pa pri Galsworthyju ni nobene pozitivne, odločborbene ženske, kot jih je več pri Moškriču.

V pričujoči analizi nehote izpostavim Robertsove negativne lastnosti. Vendar je Roberts dejansko pozitivna dramska oseba, ki zasluži spoštovanje zaradi svoje doslednosti. Veliko njegovih idej (stališč) lahko vzbuja pritrjevanje, kar se je na drugi strani Galsworthyju potrudil tudi mnogo Anthonyjevih izjav in listič lahko vzbuja pritrjevanje. Če je pri Robertsu tudi Enid, je zato, ker je izgubila upanje, da bi lahko vplivala na očeta, ki starčevsko trmast, medtem ko bi moral biti mlajši Roberts bolj razumen in upogljiv.

Medtem ko se tako rekoč na smrt izjavljeno bijeta Anthony in Roberts in po koncu sta vsak pri svojih ljudeh poražena, delavci in kapitalisti na koncu brez njihovega proti njima sklenejo kompromis. Ta kompromis sta že na začetku stavke, »prese je borba začela«, oblikovala in predlagala tajnik Tench in sindikalni funkcionar Harness. Potemtakem sta zmagovito praznavrav onadva, birokrata. Česa tega ni, njegove drame se končajo ali z delavskim porazom, ki pa se takoj spreminjati v nov, plodotvoren boj (**Rdeče rože**), ali pa se končajo s ponosno delavsko zmago, z uveljavitvijo pravičnih, ne prarane postavljenih zahtev oziroma z uspešno obrambo že prej doseženih, a ogroženih delavskih pridobitev (**Borba za kruh, Dani se**).

Drama **Borba** na več mestih izražajoč, da pričujoči boj med kapitalom in delavstvom ni nič novega in posebnega, ampak je samo različica že mnogih podobnih bojev v prejšnjih časih in da bodo podobni boji potekali v prihodnosti, ker so naravnega in bolj ali manj nujnega. Anthony se bolj boji revolucionarnega dramskega preobrata, kot ga Roberts zares tuje. Iz drame **Borba** diha posebnost benega položaja v Angliji: že dolga strijska tradicija, utrjena konservativni in celo aristokratski, radikalni družboji in socialdemokratski reformni pisi. Simon Harness pravi: »Ali ne moremo opustiti tega staromodnega bojevanja, nož?«

Drugače je pri Moškriču. Mlajša, industrijska družba, močan revolucionarni zagon, ki se ne zadovoljuje s kompromisi in začasnimi rešitvami, čeprav so čisto tudi potrebne, ampak ima straten načrt, da bo kmalu popolnoma preobdelano, da bo na mah in enkrat za vedno izboljšal materialni in družbeni položaj delavstva. In res — medtem ko v Angliji delavske revolucije ni bilo ni še do danes, smo pri nas revolucionarji vrenje zmagovito zaključili pod vodstvom Moškričevih somišljenikov in prijateljev komunistov Kidriča, Kardelja, Tita, in drugih.

Glavna razlika med Moškričevimi Galsworthyjem in med njunimi dramami junaki je v tem, da je bil Moškričev literat in ne samo sindikalist, ampak tudi politik in revolucionar, medtem ko bil Galsworthy v bistvu samo literat. Se je kmalu pokazalo v njegovem skem opusu, ki je sledil v nekem sm-

pančič, veliki prevajalec drame **Strife**, je bil v bistvu samo literat, umetnik, ne pa politik in revolucionar.

Medtem ko neenotnost delavstva temelji pri Galsworthyju predvsem na idejnih razhajanjih in značajskih posebnostih, Moškrič bolj realistično, stvarno, materialno in človeško prikazuje vzroke delavskih razhajanj in delavskega omahovanja pri zaščiti svojih interesov. Pač pa tako Galsworthy kot Moškrič dobro prikazujeta človeško dostojanstvo delavcev. Delavci imajo pravico, da se sprostijo in zabavajo; seveda na svoj način, ne tako kot kapitalisti. V tem smislu se v drami **Borba** zagovarja, da si delavci privoščijo pijačo, da se ukvarjajo s stavami in podobno. Tako kot imajo delavci svoje napake in slabosti, ker drugače ne vzdržijo, ima tudi lastniški razred svoje napake in slabosti. Roberts kritizira oboje, torej tudi delavce. Galsworthy ne pozna pozitivnega vpliva delavske organiziranosti in delavskega izobraževanja, medtem ko ju Moškrič poudarja, hoteč odpraviti delavske slabosti in dvigniti njihovo kulturnost.

Naša analiza kaže, da Galsworthy po eni strani izraža aktualnost svoje dobe, po drugi strani pa probleme postavlja izven časa. Galsworthy leta 1909 ni mogel stati ob strani in neprizadet ob naraščajočem valu delavskih nemirov in razrednih bojev, vendar takrat delavska zmaga ni bila tako verjetna in uresničljiva, kot je bilo po prvi svetovni vojni in po oktobrski revoluciji.

Tudi v že omenjenem članku režiserja Osipa Šesta najdemo oboje — oziroma aktualnost in sodobne razmere, kot so bile leta 1921 (na primer: »V znamenju rdečih bander govori Roberts moderno živo marseljezo... Borba dveh elementov naše dobe... ves naš čas je socialna borba.«), hkrati pa Osipu Šestu ugaja razmišljati o brezčasnosti problemov, obravnavanih v drami **Borba**, tem bolj, ker se zaveda, kdaj je drama nastala in da jo zdaj (1921) znova aktualizira (in jo je v 30-letih spet skušal aktualizirati Čufar, oziroma jo je verjetno preučil in doživel Jože Moškrič). Poglejmo nekaj citatov iz Šestovega članka, ki izražajo brezčasno relativizacijo problemov:

»Ideja Borbe velja tudi po vojni, ker je brezčasna, večna... Proletariat in kapital, gospodar in hlapec, borba, ki je večna in je od vseh začetkov... Čemu? Morda zato, da je človek okusil bedo, morda zato, da so trpeli in stradali nedolžni, žene in otroci, morda zato, da sta strta najboljša moža — kremen — morda zato, ker človek ne zna drugega kot trpeti in roditi trpljenje.«

Tu vidimo, kam se pomika težišče drame **Borba** — v idealizacijo obeh junakov, v zanikanje, da bi bilo možno najti takšno ali drugačno krivdo in da bi bilo možno kaj spremeniti na tem svetu, ki mu je trpljenje usojeno. Kako daleč je to od konkretnega, življenjskega, političnega in revolucionarnega, a vendar zmernega, pametnega, uvidnega in pravičnega boja, ki poteka v dramah Jožeta Moškriča. Tudi Moškrič dosega nadčasovno umetniško vrednost, vendar ne defetistično, ampak pogumno in osnovano na človečnosti in demokratični doslednosti.

Tako Anthony kot Roberts iščeta možnost poraza drug pri drugem. Poznata se do obisti, njun boj presega materialne in politične okvire in sega v globine duševnosti in značaja. S tem pa seveda izgublja objektivnost. Moškričevi delavski voditelji pa temeljijo na realnem poznavanju dejstev, na upoštevanju kolektivnosti in na demokratičnem vzpostavljanju delavske enotnosti, ne pa na dramskem in značajskem precejšenju in poglobljanju svoje osebnosti in individualnosti. Moškrič je mojster mere in uravnoveženosti v pojmovanju politične osebnosti; mero je lahko jemal po sebi in po sposobnih prijateljih — komunistih.

Jesenice med obema vojnama

Drama **Strife** je časovno zgrajena enotno, klasicistično; vsa tri dejanja se iztečejo v enem dnevu. Taka časovna zgradba je bila dobro znana in jo je odlično uporabljal tudi Moškrič. Zelo izrazito v prvi drami — **Rdeče rože**. V ostalih dveh dramah (**Borba za kruh, Dani se**) Moškrič ne uporablja popolne, ampak delno časovno strnjene; značilno je, da jo stopnjuje proti koncu drame in odlično uporablja tudi sočasnost (**Rdeče rože** — med 3. in 4. dejanjem. **Dani se** — med slikama 2. dejanja).

Mislím, da je šibka stran drame **Strife** njena prizoriščna neizraznost, pravzaprav pretirana prizoriščna raznolikost. Dobro je izpeljano 1. dejanje, ko proti koncu večina odide v drug prostor na obed; nekaj prizorov pa se nadaljuje na prvotnem prizorišču. Drugo dejanje se prične v kuhinji Robertsovih, kar je gotovo dobro, kontrastno. Sredi dejanja pa se prizorišče spremeni, in sicer poteka delavsko zborovanje zunaj, pri kanalu blizu tovarne. V tretjem, zadnjem dejanju je prizorišče spet v stanovanju Underwoodovih, vendar ne v prvotnem prostoru, ampak v salonu.

Za Moškričeve drame pa je značilna večja prizoriščna enotnost in discipliniranost, na drugi strani pa plastična raznolikost. V nasprotju z Galsworthyjem, ki z natančnim, natrpanim in vzdrušje izražajočim prizoriščem vnaša prvine modnega impresionizma, je Moškrič stvaren, preprost, značilen, umeren, kontrasten. Zlasti odlična in izrazna so prizorišča v drami **Dani se**. Moškrič pozna zasebno delavsko stanovanje, namesto zasebnega meščanskega stanovanja raje uporablja uradne (pisarniške) tovarniške prostore.

Medtem ko je vsa moč Galsworthyjeve drame osredotočena na prvi dve dejanji in je tretje dejanje najbolj šibko, pravzaprav samo teatralno, ne pa idejno in kompozicijsko močno in novo — čemur pa se ni čuditi, saj se konča s kompromisom, s komedijo, ki pa ni komedija, ampak samo nekakšno razkazovanje — pa se Moškričovo dramsko oblikovanje od začetka proti koncu stopnjuje in intenzivira, tako da je idejno najmočnejše, čustveno najbolj pretresljivo in vplivno, snovno in motivno najbolj zanimivo in oblikovno (kompozicijsko) najbolj izrazito na koncu. Galsworthyjeva drama se izčrpa že pred koncem, Moškričeve drame pa celo težijo v nadaljevanje, v prihodnost. (Primerjaj, kako je Moškrič dopolnil dramo **Rdeče rože**, to je, dopisal 5. dejanje.)

Madge sicer nasprotuje Robertsovi načelnosti, sovraštvu in kritiki delavstva ter v imenu življenjskega nagona in uresnič-

tve ljubezni, ki je zaradi moškega fanatizma v nevarnosti, odločilno prispeva, da se tovariši Robertsu postavijo po robu, vendar pa je na primer v pogovoru z Enid sovražna in izraža delavsko enotnost, to je enotnost in različnost svojega razreda proti lastniškemu razredu. Odloča se med dvema silama: sila ideje in popolnosti ter sila življenja in uživanja. Sila boja in sila obstoja. Madgina odločitev predstavlja žensko načelo proti moškemu. To je Galsworthy zajel bolj silovito (vsekakor naturalistično) kot Moškrič, ki je v tem oziru bolj skromen in preprost, uravnovežen in ne priznavajoč skrajnosti med moškim in ženskim bistvom. Moškričevi delavci znajo biti tudi nežni in občutljivi, njegove ženske pa odločne, tako da se pridružujejo pravičnemu boju, nikakor pa ga ne spodkopavajo. Seveda je zaradi okoliščine, da je Roberts nestvaren, razumljivo, da Galsworthyjeve delavske žene nasprotujejo konkretni »borbi«, čeprav nasprotujejo izkoriščevalskemu kapitalu.

Roberts ne veruje v množico, v delavstvo kot sposobno družbeno silo. Zato je njegova revolucionarnost brez prave vizije in se izčrpa v maščevalnem boju. Tako on kot kapitalisti mislijo, da delavci znajo samo upravljati, ne pa upravljati. Po Moškričevem mnenju pa so delavci oziroma vodilni delavci tudi sposobni upravljalci in gospodarji, ne pa samo potrošniki dobrin. Revolucijo lahko izvedejo najboljši delavci, ki bi lahko prestopili v kapitalistični razred, pa nočejo, ali pa odlični pripadniki lastniškega razreda, ki prestopijo k delavcem. Po mnenju kapitalistov je od vekomaj in za vekomaj usojeno (tako kot trdi danes Reaganizem), da naj eni upravljajo in gospodarijo z denarjem, drugi pa delajo in prejemajo, ne pa gospodarijo. Roberts je obupan, ker misli, da je sposoben samo on. On je individualist, ki ne išče opore v organizaciji, niti sindikalni. Moškričevi junaki pa črpajo moč iz organizacije in sam Moškrič črpa moč iz pripadnosti komunistični partiji in iz sindikalne organiziranosti.

Slabost stavke v drami **Strife** je, da je pravzaprav solidarnostna (v prid skupine strojnikov in kurjačev). Pri Moškriču tega ni. Moškrič sicer pozna solidarnost in denarne podpore, ki jo pošilja delavstvo od drugod (**Dani se**), a Moškričevi delavci stavkajo zaradi sebe, svojega položaja, ne pa solidarnostno. Torej je Moškrič bolj politično stvaren, ni zanesenjaški. Za solidarnostno stavko so potrebni posebni pogoji in razmere, kakršne lahko ustvari delava-

(Nadaljevanje na 8. strani)

nje močne politične organizacije. Moškričeve drame ne poznajo te faze, ampak začetno fazo delavskih bojev, ki pa imajo vendarle perspektivo širših revolucionarnih družbenih bojev. Poleg te slabosti stavke v drami *Strife* je dodatna slabost ta, da najbrž ni obrambna, torej da niso dali povod kapitalisti s tem, da bi delavcem kake pravice in dobrine odvzeli, ampak da so boj sprožili kar delavci.

...

Na koncu še pogledimo, kakšna je preostala Galsworthyjeva dramatika, ki je bila doslej uprizorjena na Slovenskem, in kakšne so novejšje ocene Galsworthyjeve literarne tvornosti. Vse to naj služi kot ozadje, ki lahko pomaga odkrivati vzroke, zakaj Čufarjev tipkopis drama *Borbe* ni mogel prodati v spored jeseniškega amaterskega delavskega odra in zakaj ga tudi Jože Moškrič ni uvrstil v spored domačega delavskega odra v Zadvoru pri Ljubljani. Postalo bo jasnejše, kakšen avtor je pravzaprav Galsworthy v celoti in kako nujno je bilo, da je Moškrič njegove pobude sprejemal kritično, in sicer na idejnem in stilnem področju, medtem ko so mu bile snovno-motivne in kompozicijske pobude dobrodošle.

Omenili smo že, da je bila menda prva znana Galsworthyjeva drama *The Silver Box*, da je bila uprizorjena tri leta pred dramo *Strife*, to je leta 1906, in da je bila v dveh slovenskih gledaliških uprizorjenih sešla po 2. svetovni vojni.

Ista letnica prve uprizoritve kot za dramo *Strife*, to je leto 1909, se navaja za »igro« *Joy*. (Beseda »joy« je osebno ime dekleta, hkrati pa pomeni »veselje«.) Tudi to igro je prevedel Oton Župančič. V režiji Milana Puglja jo je uprizorilo Slovensko narodno gledališče v Ljubljani leta 1926. Zvrstilo se je 7 predstav. Sploh naj poudarimo, da nobena Galsworthyjeva igra še zdaleč ni doživela na Slovenskem tolikšnega uspeha, to je tolikšnega števila ponovitev, kot leta 1921 uprizorjena *Borba*.

Kako različni sta drama *Borba* in igra *Joy*! Različni po snovi in ideji. Že to je velika razlika glede na Moškriča, ki je v štirih velikih dramskih delih zvest delavski snovi, snovi o delavskih bojih. Zanj gledališče ni bilo literatura, ampak hkrati umetnost in politika, ki se ji je posvečal. Galsworthy pa je v istem času ustvaril dve idejno in snovno zelo različni deli, kar je bilo pač možno zato, ker ga ni spodbujalo družbeno delovanje, ampak igrivo literarno oblikovanje. V drami *Strife* je pokazal sposobnost, da v smislu naturalizma zbere in razčleni gradivo o družbenih bojih v industriji, medtem ko se v igri *Joy* posveča impresionističnemu upodabljanju narave in ljudi ter psihološki oziroma psihoanalitični problematiki.

Joy je dekle v puberteti, edinka iz ponesrečenega meščanskega zakona, ki bi rada obdržala mater samo zase in sebe samo za mater, ki pa se družijo z nekim drugim moškim. Napetost še razreši, ko se Joy zaljubi, tako da ljubezen sprosti obe — mater in hčer. Vzporedno z glavnim zasebnim psihološkim dogajanjem, ki je meščansko prenapeto in preobčutljivo, poteka stranska gospodarska zgodba (motivika) o rudniku zlata nekje na tujem, o špekulacijah, o umestnosti ali neumestnosti vlaganja delnic v to podjetje. Igra poteka pri meščanskih sorodnikih na podeželju in v poletnem, brezdelnem vdušju. Svežina, pristnost, iskrenost, lepota mlade Joy se vključuje v enkratno naravno okolje. Le bitje, kot je Joy, lahko lepša življenje, ki je vključeno v določene tirnice, v obstoječi družbeni in gospodarski red, brez možnosti, da bi se zares kaj spremenilo.

Leta 1912 je bila v Angliji uprizorjena Galsworthyjeva »tragicomedija« *The Pigeon*. Preko nemščine jo je prevedel režiser Osip Šest (Golobček) in jo je Drama Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani uprizorila na začetku leta 1924, torej še pred igro *Joy*, kot drugo Galsworthyjevo gledališko delo na Slovenskem. Režiral je Boris Putjata; predstav je bilo osem.

Tragicomedija *Golobček* prikazuje na ironični impresionističen način poleg meščanskega sveta (pastor, profesor, sodnik, slikar) še svet potepuhov ali vagabundov ali beračev. Meščanski svet si s svojimi idejami in institucijami prizadeva na ta ali drug način reševati socialno problematiko. Avtor pa simpatizira s svetom naravnih, iz moderne družbe izločenih in vanjo se vključiti nesposobnih ljudi, tako kot z njimi simpatizira nepopoljšljivi dobrotnik, dobrodelnež in naivnež slikar Wellwyn, ki ga spodobna hčerka želi odtegniti tem pogubnim vplivom, pa ji ne uspeva.

Tudi to gledališko delo je daleč od problematike drame *Strife* in ne kaže nobene kontinuitete v reševanju družbene problematike, kvečjemu kontinuiteto impresionističnega upodabljanja, ki je zelo izrazito, čeprav avtor v določeni meri uporablja tudi moraliziranje oziroma rezoniranje. Igra *Golobček* se s svojo motiviko pridružuje modni motiviki in snovi v literaturi ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja (npr. Brecht, Leskovec, Cankar, Steinbeck), ki pa se seveda še ni izčrpala (npr. sodobni slovenski avtor Rudi Šeligo).

Deset let po igri *The Pigeon*, to je leta 1922 je bila v Angliji uprizorjena Galsworthyjeva drama *Loyalties*, ki jo je v slovenščino prevedel Božo Vodušek in jo je z velikimi ambicijami uprizorila pod naslovom *Družba* drama Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani v režiji Bratka Krefla spomladi leta 1934 (šest predstav), torej prav v času, ko je nastajala Moškričeva drama *Dani se*, ki je v sporedu slovenskega delavskega gledališča pravzaprav uspešno nadomestila in presešla ne samo Čufarjevo dramo *Polom*, ampak tudi Galsworthyjevo dramo *Borba*.

Drama *Loyalties* (*Družba*) ne prikazuje celovite družbe, to je izkoriševalce in izkoriščane, vladajoče ljudi in neposredne delavce, ampak prikazuje omejeno družbo (društvo, klub), v kateri se zbirajo bolj ali manj aristokratski brezdelneži, oficirji, ljudje, ki stavijo na konjskih dirkah. V tako družbo se vključuje tudi uspešen poslovni človek, po rodu Žid, De Lewis, vendar naleti na odpor. Končno se mora spopasti z dejstvom, da mu mladi oficir Ronald Dancy ukrade denar, ki morda res ni pridobljen na čist način, in da skušajo prijatelji in institucije Dancyja zaščititi in obvarovati pred skandalom. Ne da bi se spuščali v obnavljanje celotne zgodbe, v kateri ne manjka ljubezni, moramo reči, da skuša Galsworthy tisto, kar je črno, olepšati, da hoče vzbuditi simpatije (Dancy naredi na koncu samomor) za moralno dvomljivo junake, da je v drami precej sentimentalnosti, zgolj zunanje teatarske učinkovitosti in nenaravnega objektivizma na ravni intimnih medčloveških odnosov.

To je tisto pisateljevo stališče, ki ga dokaj ostro in na splošno, ne samo v zvezi z določenim delom kritizira Encyclopaedia britannica, ko pravi, da je bil Galsworthy »passionate partisan of liberal humanitarianism« (strasten pristaš liberalnega humanizma), da so ga izven Anglije cenili zato, ker se »ne spušča v zapleteno psihologiziranje in ker v precejšnji meri poenostavlja socialno problematiko... Neopredeljenost oziroma nazorsko izkrivljenost najdemo tudi v Galsworthyjevi dramatik. Galsworthy ni posebno globoko razumel človeške narave, imel je samo oster čustveni odnos do družbenih vprašanj, ki so ga obkrožala, in je sentimentalno vrednotil ponižanje in razžaljenje.« Britanska enciklopedija

pravi tudi to, da Galsworthyjeva dela po svetovni vojni kažejo premajhno poznavanje dejanskih družbenih problemov.

Galsworthyjeva zasluga je, da je v drami *Strife* živo in s poznavanjem prikazal delavski boj; pri tem je z delavstvom deloma simpatiziral in sočustvoval, deloma pa je delavstvo prikazal naturalistično grobo, pretirano vulgarno.

Kdaj je nastala Galsworthyjeva kratka drama (tragedija) *The First and the Last*, na podlagi razpoložljivih virov nisem mogel ugotoviti. V slovenščino jo je prevedel Janez Menart, uprizorila pa jo je v režiji Rosande Sajkove leta 1956 Akademija za gledališče, radio, film in televizijo v Ljubljani.

Drama *The First and the Last* (*Prvi in zadnji*) je dokaj akcijska. Larry, ki je bil doslej lahkoživec, ki je občutljive narave in ki rad citira verze (neoromantični stil), pride k bratu Keithu, ki je ugleden meščan in pravnik in dela na sodišču, z novico, da je ubil človeka. Ubil je nasilneza, moža svoje sedanje ljubice Wande. Z Wando se imata izjemno rada. Keith je pripravljen bratu in s tem tudi sebi (!) pomagati. Vsekakor brata ne izda. Za umor je osumljen in kasneje obsojen človek, ki je odvrženo truplo oropal. Larry zavrne možnost, da bi se umaknil v Argentino, ampak čaka na sodbo. Ko izve, da je smrtna, izpije skupaj z Wando strup. Keith najde bratovo sporočilo, da je sam morilec, toda to sporočilo vrže v ogenj.

Tudi drama *Prvi in zadnji* je torej moralno neizčiščena. Pomagati bratu in pomagati sebi, da ne izgubiš svojega položaja v meščanski družbi — to je na eni strani. Na drugi strani je čut za pravičnost ne glede na osebne koristi ter sočustvovanje z malimi ljudmi, pa čeprav so morda zločinski. Vse to je obravnavano povsem individualno, izven kake organizacije, ki namestvala človeško družbo spremeniti. Človek — posameznik je postavljen naravnost proti družbi. Galsworthy je nekoč izjavil: »Družba stoji proti sodobnemu posamezniku tako, kot so stali bogovi in druge naravne sile proti posameznikom v stari Grčiji.«

V Galsworthyjevem dramskem opusu je drama *Strife* glede na tematiko in idejnost dokaj osamljena. Lahko rečemo, da preostala Galsworthyjeva odrska dela, uprizorjena na Slovenskem, niso podpirala možnosti uprizoritve drame *Borba* na delavskih odrih in so najbrž narekovala delavskim avtorjem, gledališčnikom in politikom previdnost do tega moralno pravzaprav dvomljivega avtorja.

Pred vojno (leta 1936) je bila v Drami v Ljubljani v režiji Bratka Krefla uprizorjena še Galsworthyjeva komedija *Družinski oče* (*Family Man*); delo je prevedla O. Grchorjeva; po vojni (leta 1955) pa v prevodu Janka Modra in režiji Viktorja Molke komedija *Očna* (*Windows*).

S tem smo izčrpali pregled Galsworthyjevih dramskih del, uprizorjenih v slovenskih gledališčih. Skupaj je kar devet del, od tega dve deli v dveh režijskih postavitvah. Slovensko gledališče je torej Galsworthyju dokaj na široko odprlo vrata, v nemajhni meri po zaslugi velikega uspeha prvega uprizorjenega dela, to je Župančičevega prevoda drame *Borba*.

Ne da bi naštevati se vsa Galsworthyjeva dramska dela, ki pri nas niso bila uprizorjena, naj izrazimo začudenje samo nad tem, da slovenska gledališča niso posegla po zelo odmevnem delu *Justice* (1910), ki obravnava razmere v zaporih in je v Angliji vzbudila tolikšen odmev, da je vlada uvedla reformo, ter po drami *The Skin Game* (1920), ki obravnava spopad med kmeti, ki ljubijo zemljo, in med novodobnimi industrijskimi pridobitneži.

John Galsworthy je izhajal iz pomeščanjene, pridobitniške plemiške rodbine.

Oče je bil odvetnik. Tudi sam je poskusil z odvetniško kariero, kasneje pa se popolnoma posvetil pisateljstvu, očitno prepričan, da bo na ta način lahko poglobljeno in pošteno obravnaval družbeno in človeško problematiko ter izživel svoje sposobnosti in dar za umetniško komponiranje in estetsko oblikovanje. Potoval je po svetu, med drugim v Rusijo, potem pa postal velik ljubitelj rodne pokrajine. Pozno se je poročil, in sicer z ločeno ženo svojega bratranca, a otrok ni imel. Leta 1932 je prejel Nobelovo nagrado za književnost.

John Galsworthy je vzbudil pozornost med delavstvom in delavskimi voditelji in kulturniki z nenavadno prepričljivim prikazom delavskih razmer in z umetniško oblikovanostjo tega prikaza, tako da je drama **Strife** ocenjena kot »klasičen primer gospodarne izrabe snovi in spretnih dramskih učinkov« (Enciclopedia dello spettacolo) in kot »študija industrijskih odnosov« (Encyclopaedia britannica), vendar je s svojim siceršnjim in kasnejšim literarnim in posebej dramskim opusom tako rekoč izneveril velike upe revolucionarnega delavstva, kajti pokazalo se je, da »je prepričan, da stvari ne morejo biti drugačne, kot so, drugačen more biti samo človek« (Gledališki list Narodnega gledališča v Ljubljani, 1933/34), ali kot je rekel sam: »I am not a reformer, only a painter of pictures, a maker of things imagined out of what I have seen and felt.« Natančnejša razčlenitev njegove drame **Borba**, kakor jo je verjetno svoj čas opravil tudi Jože Moškrič, kaže, da v njej prevladujejo prvine literarne objektivnosti in impersionistične enkratnosti, ne pa prvine revolucionarne doslednosti in vztrajnosti ter revolucionarne volje.

Viri:

Repertoar slovenskih gledališč 1867—1967. Popis premier in obnovitev. Slovenski gledališki muzej v Ljubljani 1967.

Arhiv v Slovenskem gledališkem muzeju v Ljubljani (besedila nekaterih prevedenih Galsworthyjevih dramskih del in gledališki listi)

Zapuščina Toneta Čufarja iz zasebne zbirke na Jesenicah

Plays by John Galsworthy. New York 1948. Charles Scribner's Sons.

Rdeče cvetje slovenske dramatike. Jože Moškrič. Uredil Milan Dolgan.

Založba Borec. Ljubljana 1984.

Osip Šest. Galsworthy: Borba. Gledališki list 1920/21.

Enciclopedia dello spettacolo (Silvio d'Amico). Roma 1958.

Encyclopaedia britannica 1964.

Dušan Moravec: Slovensko gledališče od vojne do vojne (1918—1941). Cankarjeva založba, Ljubljana 1980.

VALENTIN CUNDRIČ

OKTOI H PRILIK

*V priliki o dežju
se nagibam prek roba
in čakam pismo
ali vejico goloba.*

*V dež izpostavljen
bom odplavljen.*

*Dež, bo, dež
na začetku in na koncu sveta.
Vsak v njegovi priliki razpravljen
do sneženega moža.*

*V priliki o svetu
sem blisk in grom.
V priliki o vetru
upočasnjem, hrom.*

*S svetom in vetrom pretkan
bom strast in stan.*

*Veter bo, veter
na začetku in na koncu sveta.
Vsak v njegovi priliki gran
iz senc, iz snetja.*

*V priliki o nebu
sem v kamen zapahnjena pot.
Na poroki ali pogrebu
ženinov, ranjkega god.*

*Na nebo preseljen
bom štirikratov zaceljen.*

*Nebo bo, nebo
na začetku in na koncu sveta.
Vsak v njegovi priliki prebeljen
do nohta, do srca.*

*V priliki o poljubu
sem žara jezika
in molk, ki sam sebe v neznanu
piše in slika.*

*V postelji bom njiva
stokrat ponovljiva.*

*Poljub bo, poljub
na začetku in na koncu sveta.
Vsak v njegovi priliki obraz umiva;
sebe in oba.*

*V priliki o hudi uri
sem pepel in saja.
Trnata pesem
iz mene ustaja.*

*Vid in sluh
drobtinita kruh.*

*Nevihta bo, nevihta
na začetku in na koncu sveta.
Vsak v njeni priliki nasladen vzduh
temote in duha.*

*V priliki o jati
z največjo ptico sem podprt.
Ptica pevka plete zame
belo-črni prt.*

*Ptica vodnica
je za druge stopnica.*

*Ptice bojo, ptice
na začetku in na koncu sveta.
Vsak v priliki o njih porodnica
večera spreminjastega.*

*V priliki o prestolu
sem globina, prepad.
Navzdol se vzpenjam.
Navzdol grem krono iskat.*

*Četudi ustoličen —
bom praznik premičen.*

*Prestol bo, prestol
na začetku in na koncu sveta.
Vsak v njegovi priliki pritličan
brata in boga izda.*

*V priliki o oltarju
sem njegova pustinja.
Ljudska vera
v drevo me spreminja.*

*Večna luč naj le gori
v skalnati temi.*

*Oltarji bojo, oltarji
na začetku in na koncu sveta.
Vsak v priliki o njih je črna kri,
ki se pozna, pozna.*

GOFROVE RUŠEVINE

*VSI, KI IHTIJO
v naših očeh in nevestah,
poročni pild drobijo
kot mak po prestah.
In so mahagonij in tik,
grlena kretnja v tišini.
In bojo žrtvenik
v porodni glini.
Če živi so, z menoj
iz doživljajske ječe
se odpravljajo nocoj.
Vsak za sabo kopno vleče.*

*V VOSKU VETRNA NIT.
V kruhu kvas nagnit.
Lestev skozme postavljena.
Mati v meni obglavljena.
Miznica plesniva.
Hrib je para, šiva.
Oče, mati
trohnita za vrati.*

*V sli
kot v rji.
Ti ogenj, jaz les.
Oba kres.*

*KO SI OD MENE ŠEL;
si si krono iz ptic nadel.
Nič drugega mi nisi storil,
le v pentagramu premostitvenem
si dvoril.*

*V prismrti si dogorel,
pa si bil moj večni orel.
Evrídika roževinasta
je beseda pajčevinasta.*

Slinasta.

(Nadaljevanje na 10. strani)

Jesenice med 1. svet. vojno

(Nadaljevanje z 9. strani)

Dobrotnik naključni!
Verigar lučni!
Spodtaknila se bova, ubila
v ribi iz ila!

NIHAJNA DŌMOVINA,
Kopneče pratelo.
Uboga, uboga bližina,
ki te pojo.

Skoz angelski tok
bo s trnkoso zamahnil
v hudi uri jelenbog,
potlej bo svet usahnil.
Skozme bo dež rosil.
Skozme na ves svet.
Skoz šajnasti šiv
v kostnico besed.

SKOZME SE BO VNUK ZAVIHTEL,
ko bo moja zima prišla.
Vnuk, mojkonj, ki ne bo mislil,
kako je v meni doma.
Izlizal bo žarko ime
z vseh kosti in muževni sok
iz prahu— v katerega se vrača.
Simultani angel, zadolženi bog!

ČLOVEKA JÉ KRUII.
Človeka nož reže.
Človek izgublja razore.
Peresaste preže.

Duša je vagana.
Veja odžagana.
Izgnana iz obreda
žgana skleda.
Vendar milina biva v vsem. Ob grozi,
njena desna roka.
In ko med levim, desnim boj utiša se,
je kot otrok otroka
slednja stvar, ki se je polastim,
kot trn in osat neznanih rim.
Kot za srajco srajco bi odpenjal
na telesu, ki ga ni,
vse svoje bi zamenjal
z nekom, ki spi...

SE PREBUDIJO NAMESTO V JAMI
med človeškimi ženami.
Na rjuhah in na pernicah.
S srajco pri nogah.
Namesto med mrtvaškimi kostmi
se prebudijo med možmi.
Kot njihov moški spol.
Ves svet je gol.
Kot ujma pridejo na vrt
in kakor velikanski krt
k mrličem v vas. Umret
polagajo brleči Bohinjbled.

TI ČASI ME NISO RODILI.
Ko se prebujam skozi mutca,
ob obeh bokih krvavim.
Bil sem podzemni človek.
Pa nobenih govorečih ni na obisk,
kot so se v spanju in sanjah najavljali.
Ali skoz pild.

TI ČASI ME NISO KRMILI.
Ko se prebujam iz groba,
sem proti jugu še vedno s peskom zasut.
Iz vetra in luči žlico dolbem.
Usta, nad katerimi bom imel veselje,
so med dvema hudima svetovoma.
Najbrž bom v bogkovem kotu prečut.

TI ČASI ME NISO POJILI.
Ko se prebujam iz prve ljubezni,
v popolnoma prazni temni sobi tretetam.
Zbudil sem se z mrtvimi pod glavo.
Ljubili so me, kakor kdor ima posest in
oblast.
Ljubili so me, lastnino ob svoji lastnini.
Bil sem njihov sram.

TI ČASI SO MI PO ŽIVLJENJU
IN PESMI STREGLI.
Ko se prebujam iz travnatega glajota,
smrtonosne sence bežijo od mene.

Prst bom, ki piše in briše:
živi naj žive živijo,
naj jih očistijo duhov, rje in zelišč.
Mene očistijo naj tišine zdvojene!

PESMI ZA SONJO

SPOMENIK je ledenik
razuma in srca.
Njegova korenina
seže do pekla.

V njem ne pozvanja
za na tlako in upor.
Iz njega se izganja
zelen dvor.

V obred objem obokaš
in ti življenje mine
v dnevih primščine
in posmrtnine.
Ko cvet livad prostranstvo
slutiti neha,
je ptica moje življenje
posmrtno. Uteha.

VETRA serpentina —
pitna senca rok in nog.
Strnina in strohlina
rosi v obredni jok.

Nagiba proti ustom
spet se svet.
Ebenovina prednikov
postaja spet.
Trenutek kakor žbica
gol in vitek
apnarju sle in volje
bo užitek.

Razdalje se umaknejo
v spomin.
Jezičaste so oče,
zet in sin.
Enakosmrtni padamo
v prepad
vogalne lune,
v večni led in hlad.

V KLJUČU ptice pevke
kot njo in njega jok in smeh
prestrežeš. V ognju, v dimu.
Oba v obeh.

Sij dvojnih
in spreminjastih podob
spehal te bo do roba,
ki je Job.

Zveličarji so skriti
otroku, možu v ženi.
In ženi v možu
presojni, posušeni.

SLAPOVI časa, curki kraja
v varuhih plevela in pepela.
Angelska megla nas baja.
In smo stela.

Iz strnine in strohline
se dvigne dvoje rešnjih perutnic.
Kurent-Ikar iz pojoče razvaline
dviga svet do solznih lic.

Zibelka stoletja čaka
porodnico, ki z otrokom pride
s pleniciami iz luninega maka
čez hrib, kot senčna sestra Hesperide.

LUNA KOT zaliv.
Je komaj pitna senca rok in nog.
Somračniški kobuli smrtoglavcev
držijo naših src se in kazalcev
in spanja našega in sanj kot stok.
Luna kot zaliv.
V blodnjah hodimo, odmaknjeni
od ognja in prsti, skozi pečine
do rojev, ki se zbirajo v spomine,
in bomo kakor milodar podtaknjeni.
Luna kot zaliv.

V jeziku vseh in enega,
ki okrasil nam bo cvetlične tedne
in ga nosili bomo med poslednje
mareličnega, zimzelenega.

IKONE JEZERNE, pribite v ilo,
so cvetje kronanih in križanih.
Povišanih v vid, sluh. Ponizanih
v bogove zgrbljene, kar se rešilo,
jih bo v obiskovanja, v izročilo,
ki je svetost in zrelost. Kmečka skrinja,
v kateri vse na vse kot srh spominja.
A glej: po njih se bo hodilo.
Demoni s parklji, angeli s kopiti.
Pozlata, ki se v blatu bo sledila,
bo — ne častila, temveč sramotila.
Tako bogovi so drugam preliti.
V čaščenju. V kladiva in srpce.
In svet je bridek, trpek.

GROB duha
v stekleni buči zemlje
skoz kis in smolo
nas odjemlje.

Kamor popelje nas za roko
v stenje
razuma in srca,

ki sta postala
srobotni grob in skalni hlev,
obala
za Hesperido.
ki zlati imenje

pristanov:
kakor razlog, izročilo
ikone jezerne,
pribite v ilo.

RAZSODBA, stvarnik
moje roke spi.
Če molku zvon bom,
mi bo tekla kri.
Da preživim
to zimo,
ki morala bi biti
zdavnaj mimo,
poganjam veje,
liste, cvet.
To zimo, ki prišel sem
ji pomotoma odpret.

BOG MOJIH ČRK se je poslovil.
Vse bo neznano
v somračniškem lišaju.
Pajek smrti
postal bo pajek
posteljni in vrtni
in v zibelkah bo našel
hrano.
Jezikov se drži obljub sladkost:
stara Veronika srca, razuma
nekoč premogla je dovolj poguma
in smo na njenem prtu
kot mladost,
kot letnica in mah.
Kot to poletje.
Kot sinovi, zetje.
Cvetimo strahu
na rokah.

PTICO JE TREBA osvoboditi gnezda.
Jo nesti v resnico.
Cvet je treba osvoboditi rože.
Mu izročiti svet.
Srce je treba osvoboditi okostja.
Do zadnjega dne.
Samoto je treba osvoboditi Lepote.
Jo razpreti v gluhotu.

KDO VSTAJA od mrtvih,
v kruh in sol?
Kdo lomi mojo podobo,
kot da prihaja domov?

»JUDEŽEVI GROŠI«

Kuhalo se je dolgo. Več let. Prekipelo pa je, ko so pregledali, premerili, ovrgli in spet osvojili že triindvajseto varianto trase, kje naj bi potekala nova široka cesta. Za zemljo je šlo, za najlepšo, najrodovitnejšo, ravno kot miza sredi Gorenjske. Prst je bila sama črnica. Debela, več stoletij gnojena, do zadnjega centimetra obdelana. Pod njo pa je bilo nepregledno veliko peska, kar so vedeli še iz časov gradenj hiš in velikega vodovoda.

Taka zemlja je bila redka, še posebno na Gorenjskem kjer je vsaj dve tretjini površja poraščenega z gozdovi, da o skalovju in strminah ne govorimo.

Resnik je to zemljo, to polje ljubil morda najbolj izmed tistih enajstih kmetov v naselju, ki so še ostali. Preživel je huda leta, otroci so dorasli, med prvimi se je preusmeril v modernizacijo. V hlevu je stalo dvaintrideset repov, vse je bilo mehanizirano, traktorskih priključkov je imel toliko, da jih je komaj naštel. Tudi gnoj iz hleva se je vozil na tekočem traku. Postal je vzor drugim, ki so mu — razen dveh, treh sledili. Tudi zavist je odigravala svoje. A vsi so zlahka prodali vse, kajti mesta so bila blizu. V nekaj letih so ob ekstra rentah — lahko bi se reklo — obogateli. Če že ne to, krepki pa so postali.

Iz občine in velikih trgovskih podjetij pa so jim prek njihove kmetijske zadruge naenkrat sporočili: potrebe in napredek zahtevata gradnjo velikih skladišč. Vse smo pregledali, vse pretehtali, a graditi bi jih mogli edini na vaših poljih južno od vasi!

Kmetje so vzdignili vihar. Najprej sami v zadrugi! A so jih občinski preglasili:

»Na ravnini je, cesta je tam, še važnejša pa je že obstoječa železnica. Če bi hoteli graditi tam, kjer predlagate vi, bi bilo treba zgraditi več kilometrov ceste in železnice. To bi bilo dražje, kar smo že preračunali, kot izgradnja samih skladišč in bi izgradnjo preveč zavleklo!

Družba pa hoče skladišča takoj, čimprej!»

»Razumemo! A zakaj na najlepših poljih, zakaj prav tam? S pozidavo bo polje, ki ga je že tako malo, za vselej uničeno! Sicer pa, saj govorite vendar tudi o zelenem planu? Kako naj potem?»

Nič ni zaleglo. Kmetje so potegnili kratkega. Ni jim bilo za tak napredek, niti za milijone, ki so jim jih ponujali za odškodnino. Vse dokazovanje, da so že na vzhodni plati mesta pozidali nedopustno velike poljske površine, ni pomagalo nič. Predstavnikom občine in tistim, ki so tam odločali, se polje ni smililo. Neprestano so govorili o »napredku, njihovem zaostalem gledanju, o tem, koliko bo pridobila družba...«

Kmetje so poklicali na pomoč znane in po njihovem vplivne člane društva varstvenikov okolja. Spet so se zbrali. Z obeh strani so padali dokazi, a zmagala je »občina«. Ne, tisti nekateri posamezniki z občine in trgovci, bodoči graditelji. Razšli so se kot prvič in nihče še ni hotel podpisati soglasja za razlastitev, oziroma odkup, ne, nihče!

Pa so »občinski« in trgovski znali posikati slaboten člen v trdni verigi kmetov, ki so glede zemlje imeli prav. Kmalu je po vasi završalo, da sta Pikon in Klemenc podpisala in dobila po blizu dvesto milijonov! Na prvi pogled velika vsota!

Kmalu je vodja zadruge, ki je bil zdaj tudi že na strani občinskih in trgovcev, sklical nov sestanek. Enotnost kmetov je bila načeta in ta dan je podpisalo soglasje še pet gospodarjev. Tisti, ki so tako kot Pikon in Klemenc imeli v industriji in po pisarnah zaposlenih že po nekaj članov družine. Skoraj vsi!

Resnika pa niso mogli pregovoriti. Dotlej je nastopal in robantil z otipljivimi dokazi in bil med tistimi, ki so se najbolj potegovali za zemljo. Zdaj, ta dan je utihnil. Domov se je privlekel kot osemdesetletni starec, čeravno je nosil šele pet in pol desetletij. Obmolknil je in se zaklenil v kamro ter topo obležal na razmetani postelji!

Resnik je zbolel! Potem ga je pregovarjala žena, pa oba sinova, a niso ga spravili iz hiše. Neugnani garač je več dni poležaval ali izgubljeno strmel skozi okno na polje. Dva tedna ga je držalo.

Šele poležana pšenica ga je spet spravila ven ...

Naslednja prebujajoča se pomlad ga je vsaj polovično spet postavila na noge. Spet

je oral, gnojil in sejal ... toda prihrumeli so buldožerji. Začeli so odstranjevati prst z bližnjih polj nekako tako, kot bi žival dajal iz kože!

Resnik je spet pobegnil v hišo, čeprav po njegovih njivah še niso začeli riti. Čakali so ga, da se bo omehčal, saj so skladišča gradili v nekaj fazah.

Resnik se je že vdajal, vendar načrtoval:

»Dobro, če bodo nekaj vzeli tod. Pristal bom, če mi dajo v zameno zemljo iz skupne imovine na drugi strani vasi. Navsezadnje jo bom tam lepo zaokrožil s preostalim delom!«

Tako je sporočil prek zadruge.

Ni bilo težav in obljubili so mu, da bo po njegovem.

Toda — samo obljubili!

»Takole je. Meni je oče pustil celo kmetijo in tako hočem sinu tudi jaz! Sinu, ki ima tudi rad zemljo! Saj ga poznate!«

A na prav to zemljo, zemljo skupne lastnine, je vrgel oko Bobnar, vodja zadruge. Spretno je uredil tako, da jo je prevzel že pred Resnikovim pristankom, čeprav nikoli ni bil kmet. Eden izmed trgovskih predstavnikov mu je prej prišepnil:

»Bobnar, zdaj si lahko opomoreš, saj si v zadrugi vendar nekdo! Primi in pomagali ti bomo. Hvalježnega se bomo pokazali — in za vse bo dobro!«

Resnik pa je prihajal spraševati, kdaj bodo uredili, premerili, zapisali, a je bilo vedno »odloženo«.

Še vedno pogodba ni bila sklenjena, ko so tam, na zahodni strani vasi, odmerili nove široke pasove in jih zaznamovali s količki. Nekaj časa Resnik ni mogel zvedeti nič natančnega, potem pa je zarohnel, kdo si upa hoditi po njegovih njivah in nekaj meriti?

Tedaj je zvedel:

»Ali živite na luni? Tod bomo zgradili novo cesto!«

Resnika je vrglo v zadrugo in na občino. Zvedel je resnico: Cesta bo! In velik kos bo speljane čez njegove najlepše njive!

»Jaz pa sem jih že videl, kako bodo lepo zaokrožene s tistimi iz skupne lastnine, ki ste mi jih obljubili!«

Vendar, saj so prišli časi, ko za kaj takega ni in ne bo, še dolgo ne bo denarja. Tako se je tolažil sam, tako so ga tolažili tudi drugi. Nekateri pa so se posmehovali in ga narejeno resno pričevali:

»Resnik, saj delajo šele načrte, denarja pa tako ne bo. Že tvoj sin bo stari oče, ko bo tod cesta. Če bo?«

Pa je res minilo eno, pa dve pa tri leta in obdelava kmetije je neovirano tekla dalje. Toda naslednjo zimo se je spet začelo: vsi po vrsti morate pristati na razlastitev! To pa ne bo težko, saj vam bomo zemljo dobro plačali ali zamenjali z drugo!

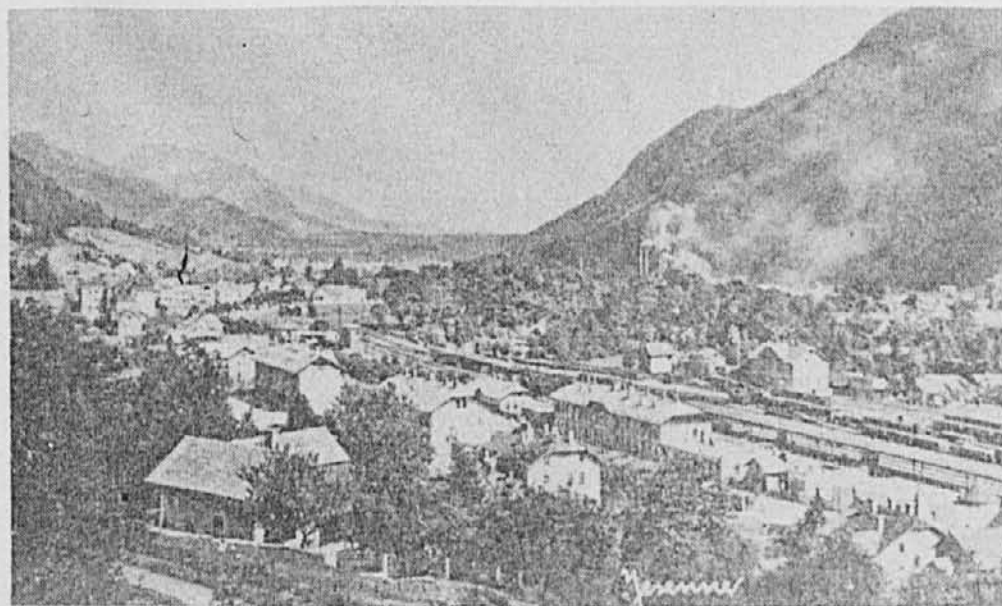
In spet so različni predstavniki obdelovali posamezne kmete, ki so se upirali odkupu. Toda ne vsi. Nekaterim so ponudili tudi po več kot dvesto starih milijonov, pa jih je premamilo. Vzroki so bili različni.

Med ljudmi je krožilo vse več govoric o čudnih podkupninah, o posameznih računarnih, ki so barantali z zemljo na različnih koncih. Največ slabega pa je bilo slišati o vodji zadruge, ki je tudi sicer postal viden mož v občini. Pa še nekaj je krožilo med ljudmi.

»Nekdo je izračunal, da vsi kmetje v občini, ki sicer sodi med večje, letno plačajo manj davka, kakor obrtnik ta in ta! Posameznik toliko, kolikor je vreden spitan prasič!«

To je bilo tembolj čudno, ker se kmetje ne bi pritoževali nad višjimi davki. Zlahka bi jih zmogli, saj niso bili revni hribovci.

»Sami se pa res ne bomo ponujali in jih dvigali, če je država tako bogata!«

Jesenice med obema vojnama

A vedeli so, saj vsak dan piše časopisje in poročata radio in televizija, v kakšne neznanke hude dolgove je zabredla! Pa zanje tako dobra!

»S tem nekaj ne more biti v redu? Kdo je še videl državo, da lahko živi z nizkimi davki!«

Vedeli in zvedeli so tudi, da jih drugje še kako čutijo v svojih žepih. In zanimivo: več ko so imeli, bolj kot so bili modernizirani, manj kot so imeli dayka, bolj so na vsakem koraku kritizirali. Čez to čudno dobro državo!

»Vsekakor s tem nekaj ne more biti v redu,« je bil njihov sklep, a so še naprej mirno delali in tudi živeli.

Z Resnikom pa je šlo vsak dan bolj navzdol. Vedno večkrat se je zapiral v hišo in nobenemu ni pustil blizu. Pa so ga oni z občine in s podjetja, ki se je ukvarjalo s pravnim urejanjem lastništva, pogosto iskali.

»Podpiši, Resnik in vse bo v redu. Drugo zemljo ti bomo odmerili in še kup denarja boš dobil!«

Resnik pa je bolščal predse in ponavljal:

»Ne, nikoli! Kmetijo sem dobil od očeta, tako mora dobiti sin. Ne podpišem! Nočem denarja! To bi bili Judeževi groši! Zemlja mora ostati, ne izdam je!«

Poiskal ga je sin, prigovarjala mu je žena:

»Saj vidiš, da so priprave v teku, da se tem novostim ne moreš upirati! Pojdi pogledat!«

In Resnik, ki je bil poprej na poljih po cele dneve, je vedno temneje odgovarjal:

»Ne morem gledati, kaj delajo s poljem in s travniki! Ali to res nobenega ne boli? Kaj bo pa ljudstvo jedlo? Raje bi videl, da vrtajo po meni, kot da pokončujejo polje!«

Vsak dan huje je bilo z Resnikom, ki zdaj tudi solza ni mogel več nadzorovati. Ni spal, ne jedel, zapustil se je. On pa vedno tako urejen in ob nedeljah ter praznikih v najboljše obleke oblečen možak. Če pa ga je sen le premagal, je sanjal tako hudo, da se je njegovo vpitje slišalo daleč po vasi.

»Zemlja, moja draga zemljica! Polje, ubijajo te!«

In nekega dne je bilo tako hudo, da je moral priti ponj rešilec. Ko so ga spravljali v avto, je neprestano govoril o izdani in uničeni zemlji, o koncu življenja, o koncu vsega!

»In zakaj mi povrh še lažejo, lažejo, lažejo! Vse bodo uničili tile trgovci in računari! Judeževi groši ponujajo!«

Resniku so odpovedali možgani!
»Resniku se je zmešalo zaradi zemlje!« je šlo po okolici. In to je zdaj seglo do srca tudi tistim, ki so se poprej norčevali iz njegovih težav!

Po svoje pa je Resnikova nesreča in vedno več razkopanega polja vzdramilo tudi druge sile. Glas o »Judeževih groših«, ki je tako obtožujoče prihajal iz Resnikovih ust, je odjeknil tudi pri pravih možeh. Na občini, med komunisti.

»Vse to posega v osnovo našega življenja! Potrebna je komisija, Zveza komunistov naj razišče, kaj je v bistvu vsega!«

Zadeva je postala stvar vseh, vsi so spremljali odkrivanje tega, kar so nekateri hoteli prikriti in odlagati ter odložiti! Tako lepo jim je že vse teklo!

Prihajale so novice, ugotovitve, osu-plost, a tudi nekakšni občutki zadoščenja.

»Kako naj bi šlo dobro, ko pa sta v za-drugi gospodarila le dva in se okoriščala z zemljo! Kako naj bi bila skladišča in trasa ceste postavljena tam, kjer bi najmanj ranili polja? Kako, ko pa je vodilni v Ustanovi prejemal milijonske podkupnine, da je

vplival na načrtovalce! In kako naj bi tam-kajšnja organizacija zveze komunistov že od vsega začetka pomagala pri pravilnem izvajanju teh velikih načrtov, za katere so bile potrebne milijonske in celo milijardne vsote denarja? Kako? Zlahka, če se zdaj ne bi odkrilo, da je bil partijski sekretar še mlad član, ki so ga drugi zrinili tja, ker so lahko pometali z njim, ker se je zvedelo, da se je potihoma oženil tudi cerkveno, ker se je zvedelo, da je oba otroka sam peljal h krstu, da sta oba hodila v cerkev k verouku itd.«

»Vse so vzeli v roke preiskovalci, konec pa bo izrečen na sodišču!« je bilo sporoče-no. »Zajedalci bodo dobili svoje. Tudi drugi.«

Resnik se je čez nekaj tednov vrnil do-mov. Sicer ves otožen in siv, vendar neka-

ko omehečan. Spet so ga obiskali, da bi pod-pisal izjavo soglasja o razlastitvi zemlje, kajti gradnja ceste ni mogla čakati. A je spet gnal svojo:

»Ne, nočem Judeževih grošev! Nikoli ne bom šel ponje!«

A teh »grošev« bi bilo čez dvesto starih milijonov! Za Resnika pa številka ni bila pomembna, čeprav ni pljuval na denar. Zanj je bilo bogastvo zemlja!

Zdaj je z njegovim privoljenjem na kmetiji že poprijel sin, a kako se bo izte-klo, se bo kmalu videlo!

P. S. Vsaka morebitna podobnost z ose-bami in dogajanjem v tej zgodbi je stvar čistega naključja!

ANA STAZE

PROSTOR I. (RANJENO)

*In ranjeno popkovino
zacheliva v pesem
razpeto
iz jutra v večer v neskončno*

*v trenutek:
Prostor, prostor
s pajčevinastimi sanjami
do središča zemlje
odprt
do dna,*

*os in vesolje,
temnim, se vrtim,*

*umrem. (V neulovljivem drevesu
pajek razpet.)*

*Umrem
ti pa stisneš pesem,
zid zgradiš iz sanj,*

*da prostor zapre
zemljinu skrivnost,*

*potem prerežeš,
v rojstvo me pahneš —*

*o, kaj ne vidiš, kaj ne vidiš,
kako krvavi?*

krvavi

PROSTOR II. (ŽRTVENIK)

*odhajava
z gibi laboda,*

*(uročeni
z dostojanstveno
počasnostjo najinih vratov
obstojijo.)*

*Razgrneš me čez zemljo,
da žejna srknem ocean,
utrujena se na gorovje naslonim,*

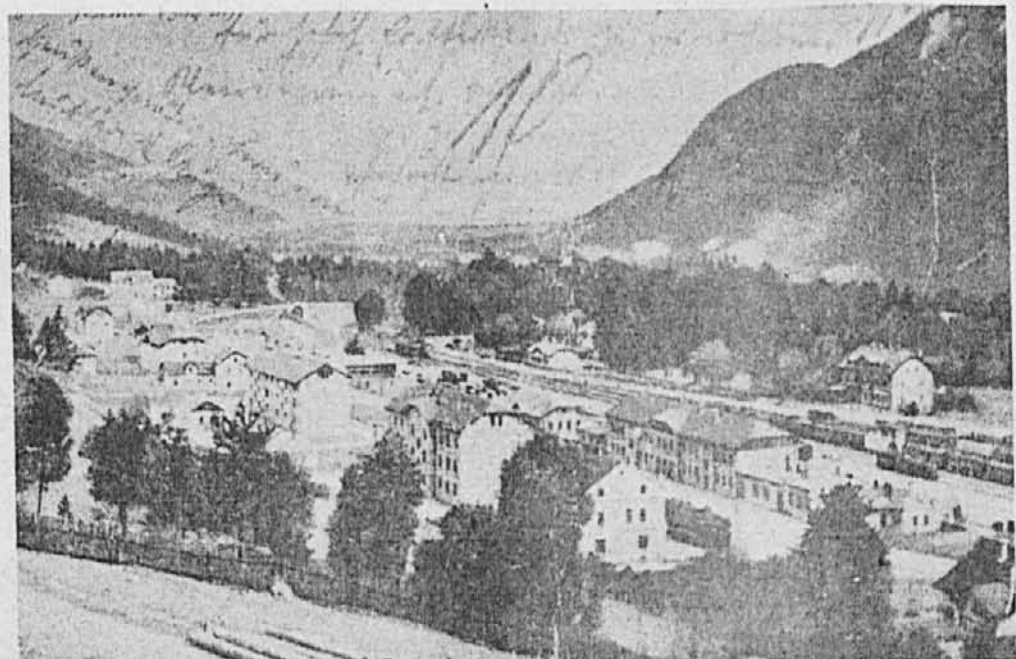
*potem ti iz mene piješ,
počiješ v meni,*

*oba lahka
loviva se igraje do lune,
o, do lune,
razigrana otroka,*

tam je žrtvenik.

PROSTOR III.

*Konice dreves me poljublajo
spuščeno iz tvojih dlani v nebo,
da ne bi me tema prsti oslepila.
(Ničesar ti ne dajem,
se opravičuješ.)*

Jesenice okrog leta 1917

jaz pa jadram,
vetre,

v orošenem travniku
pristanem,
metulj,
sežem v cvet,
nad kačo se dvignem,

s krilami velikanovo
senco osvetlim,
velikan zahrope, vstane —
saj ne more, saj ne more uloviti vetra?

SLUTNJA

Hitri koraki. Še malo. Samo malo. Rume-
na vrata zanihajo. Obrnem se, da bi pohi-
tela. Ustavi me kretnja rok v belih rokavi-
cah.

Prišli ste prepozno.
Slišim besede. prepozno, prepo-
zno. Zaznavam.

Bela svetloba. Poln zrak vonja. Rumen
hodnik. Samo oko sem, samo uho. Bitje. V
negibni kepi beline brez utripa časa.

Naslonjena na vrata vanj strmim. Strmim.
Samo oko. OKO. Miren je. Odmaknjen. V
nedoživete sanje, slutim. Samo oko. In
slutnja. Mama glasno joka. Hočem razu-
meti

ALI JE POLDAN ALI VEČER
SO NA NEBU PTICE ALI OBLAKI
nerazumljivo. Razumno bitje. Iz nedelje v
torek se pomikam negibna ob beli postelji.
Da bi nekaj dejal, se je trudil s prsti, s tele-
som.

Ura. Koliko je ura.
Strah in mraz. Čas za žive. Čas za umirajo-
če. Utrujene. Izčrpane zraka in krvi. In be-
sed. Tesno mi je bilo

ALI NEKDO UMIRA ALI SANJA
S SPOMINI ŽEPNE URE
IZSUŠENO BESEDO
BREZ POSLEDNIH ŽELJA

Grabil je moč, že onemoglo. Hlastal je za
njo z vsem telesom, ki je hitelo utripati.
Prišel me je za roko in telo se mu je zado-
voljno umirjalo. Zganila se je svetloba.
Zadrhtela je v mojem naročju, ga zabolela
razboljenega. Do zadušenega krika otrple
žalosti iz davnine,

IZ PRASTARIH PRAVLJIC
(OŽIVELE SO V STISKU DLANI)
STOPAJO KRALJEVIČI IZ ŽAB
ROJENI S POLJUBI
ZA SREČNO ŽIVLJENJE
ZA ... SMRT.

SMRT. Beseda. Oko, uho in beseda. In
slutnja. Kaj je v besedi?

Kaj je ZA besedo? Kaj je tisto, napolnjeno
v votlosti, kar slutim, a ne moram prijeti,
izreči, dojeti?

Tudi takrat ne, ko je ležal sredi cvetja, na
oni strani stekla. Daleč, zelo daleč., Zelo
tuj. Brezbrizen.

Rekli so, da je lep. Bolj kot prej. Kot
KDAJ?

in ti izrekajo sožalja pripovedujejo svoje
zgodbe

the end: dobro te razumejo mnogo vedo o
smrti in o žalosti

vse so že doživeli nadaljujejo s klepetom
zadovoljni

da se smehljaš

Prepuščen si pesmi. Prišla je od nekje. Pre-
brana mimogrede. Morda iz daljne matere.

Prepevali so mu in zelo je deževalo. Veli-

kokrat dežuje. In ponedeljek bo v ponedel-
jek. Jeseni bo odpadlo listje. Zelo lepo bo.
Takrat je bila nedelja. Ura je bila enajst.
Koliko je ura? Zadovoljno je pokimal.
Enajst. Čas za? Dopoldan, veš. Pokimal je.
Imela sem rožasto krilo in belo čipkasto
bluzo. Gledal me je. Samo oko. Žensku v
belem je imela mokre oči in bele roke, dvi-
gnjene k steni. Hodnik je bil strm in ru-
men od starosti. V nedeljo. Včasih pa je če-
rtek. Ko sem bila mlajša, sem govorila če-
rtek in so se mi smejala. Rada sem priži-
gala sveče. Vosek je toplo kapljal na no-
vembrske dlani. Mislila sem, da umirajo
samo tujci in daljni sorodniki, ki jih ni-
sem nikoli poznala.

Potem pa je bila nedelja. V nekem ciklam-
nem poletju se je pritihotapila. Raztrgala
je še eno laž iz četrtkov. Ovila jo je z neko
slutnjo. Ni mi še vzela vsega. Ne vem, ali
sem tako močna ali tako šibka,

ŠE SEM IZ PRAVLJIC,
NEMOJIH SPOMINOV,
IZ POJOČEGA JUTRA SEM,
KI NEKJE SE SPOČENJA,
SLUTIM.

EDO TORKAR

TRGATEV V KATALONIJI

Sovražim potovanja. Kakor sem kot
najstnik sanjaril o njih in te sanje kot mla-
denič uresničeval, tako me zdaj zvije v že-
lodecu, samo če pomislim, da bo treba spet
kam na pot. Moji mladi prijatelji, ki se vra-
čajo iz Turčije, Maroka, Indije, ali še iz
kakšnih bolj eksotičnih dežel, ne morejo
skriti navdušenja, ko mi pripovedujejo o
svojih popotnih vtisih — jaz pa si z roko
zakrivam usta, da bi prikrl zehanje.

To se kajpada lahko dogaja le nekda-
njim navdušenim popotnikom, ki jih je mi-
nilo navdušenje. Tisti, ki me poznajo, na-
mreč vedo, da sem veliko potoval. Z vla-
kom in ladjo, s kolesom in peš sem obšel
dobre kos sveta. Lahko bi rekel, da sem
vzornik mnogim mladim popotnikom in la-
gal bi, če bi trdil, da to ne laska mojemu
samoljubju — čeprav ne v tolikšni meri,
kot bi si utegnil kdo misliti.

Vsi iščemo ljubezen, denar, zabave, pu-
stolovščine in česar ne najdemo doma, si
obetamo najti drugje. Glede na to, koliko

časa, truda in denarja sem investiral v svo-
ja potovanja, lahko mirno rečem, da se mi
investicije niso obrestovale. Najbrž zato,
ker sem v svojem bistvu zavrt, odljuden,
vase pogreznjen človek in se svetu in ži-
vljenju ne znam prepustiti, kakor bi rad.
Ljubezen, denar in zabave so se me zme-
raj na daleč izogibale, na potovanjih pa
sploh. Dosti let in dosti slabih izkušenj se
mi je moralo nabrati, da sem se dokopal do
spoznanja, da mi je pravzaprav najprijet-
nejše doma v fotelju, z nogami v lavorju in
v gostilni čez cesto v družbi prijateljev, ki
jih poznam še iz otroških let. In odkar to
vem, ne hodim drugam kot v bližnji gozd
po kostanj in gobe in v prvo trgovino čez
mejo po kavo, čokolado in južno sadje.

Zato naj se vam ne zdi čudno, da sem
se v zadregi popraskal po glavi, ko me je
konec avgusta prijatelj Jože pobaral, če bi
šel z njegovo klapo v Francijo na trgatve.

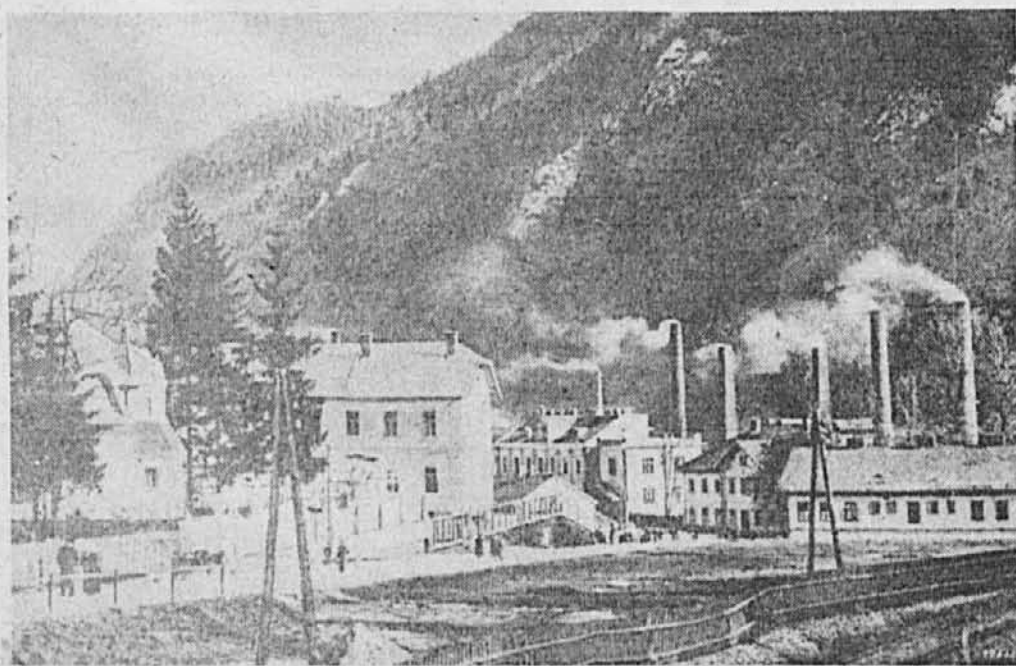
Mar mi je Francija in trgatve, sem si
mislil — in bi to tudi rekel, če ne bi Jože
pohitel s prepričevanjem, da se mi obeta
lep zaslužek in dobra hrana, pa še vina da
bom lahko spil, kolikor bom hotel.

Ker si z denarjem nisva ravno dobra in
zvečer dostikrat ne vem, kaj bom dal zju-
traj v usta, mi je možnost hitrega in izdat-
nega zaslužka v Franciji pregnala vse po-
misleke in sem prijateljevo povabilo spre-
jel.

Lahko bi sicer že vnaprej vedel, da se
26. avgust, ki smo ga določili za odhod, ne
ujema z običajnim začetkom trgatve sredi
septembra, a Jože je vztrajno govoril o ne-
kakšni ravnini v Provansi, katere trgatve
naj bi bila v polnem teku in da se konec tr-
gatve v Provansi ujema z začetkom trgatve
v Kataloniji, konec te pa z začetkom v Nor-
mandiji in Bretanji.

Pa tudi to bi lahko že vnaprej vedel, da
bodo potovalni stroški višji od predvide-
nih, saj smo se odpravili na pot le trije in
ne štirje, kakor je bilo predvideno, poleg
tega pa smo upoštevali samo izdatke za
bencin, ne pa tudi stroškov za obvezno
cestnino na avtocestah, ki so, kot je znano,
ravno v Italiji in Franciji najdražje v
Evropi.

(Nadaljevanje na 14. strani)

Jesenice med obema vojnama

Navsezadnje pa je prišlo na dan tudi to, da je Vladka, punca, ki jo je Jože vzel s seboj, zanašajoč se na tržno vrednost svojih ženskih čarov, vzela s seboj le pudrino in šminko, denarja pa nič, tako da sva od vse klope, ki naj bi si delila potovalne stroške, ostala samo dva. Res je Citroenov spaček majhen avto, ki ne popije dosti bencina, res pa je tudi to, da je Jože dolival še na pol poln tank, meni pa ga je vedno spraznil do zadnje kapljice, pa tudi denar za cestnino je šel večidel iz mojega žepa. Ker nisem hotel biti malenkosten in stiskaški, se nisem pritoževal, tolažil pa sem se tudi z mislijo, da bom za pot hitro odslužil že z dvema ali tremi dninami na trgatvi.

Ko smo prišli v Provanso, smo izvedeli, da so ranino že potrgali, trgatev v Kataloniji se pa še ni začela. Poleti je bilo dosti dežja, trto je napadla bolezen in obeta se slab pridelek, so nam povedali v Perpignanu, središču vinorodne francoske Katalonije.

Pridite v drugi polovici septembra, so nas odslavljali kmetje v okolici Narbonneja, 60 km severno od Perpignana, kjer trte sicer ni napadla bolezen, obilica dežja pa je tudi tam zavrta dozorevanje grozdja.

Kaj pa zdaj?

»Desetega septembra mi poteče dopust,« nama je dala vedeti Vladka.

»Mislim, da je najbolje, če se vrnemo domov,« je rekel Jože.

»Vidva kar pojdiva, jaz ostanem tu,« sem rekel.

»Prav,« se je brž strinjal Jože. »Kaj naj sporočim tvoji ženi?«

»Reci ji, da sem šel v Španijo počakat, da bo v Franciji dozorelo grozdje.«

»Prav, stari,« me je lopnil po hrbtu. »Drži se, stari!«

Vladka mi je še pomahala skozi okno in že sta zdrvela po avtocesti proti Azurni obali, kjer bosta še isti večer trgala bohotno rdeče cvetje z vrtov boga Erosa.

Štiri dni sem preživel na španski Costa Bravi, in sicer v mestecu Port Bou, dvojkicu francoskega Cerbera na oni strani hriba. Pravzaprav sem se utaboril v nekem skritem zalivčku zunaj mesta: v mesto sem hodil samo po hrano in pijačo, sicer pa sem se od jutra do večera sončil, plaval, metal žabice, stikal za ribami v skalovju in spal v spalnici vreči na pesku pod milim nebom. Morje me je zvečer zazibalo v sen, morje me je zjutraj prebujalo. Ob vreščanju galebov in pljuskanju valov v čeri nisem pogrešal druge glasbe. Star ribič in deček sta v krhkem lesenem čolničku vsak večer nastavila mreže v zalivčku in jih zjutraj pobirala, ulov pa prodajala turistom na tržnici. Ribič je bil podoben starcu iz Hemingwayevega »Starca in morja«, le da ni prečenjaval svojih moči in ni veslal daleč na odprto morje. Nikoli ne bo ujel velike ribe, sicer pa so tudi Hemingwayevemu starcu njegovo veliko ribo požrli morski psi.

Poleg starega ribiča in dečka mi je delalo družbo v zalivčku tudi z vseh vetrov zbrano krdelo mladih popotnikov, ki so nastavljali svojo kožo zadnjemu poletnemu soncu, preden se bodo vrnili v svoje megle in deževne domače pokrajine na severu. Vsi so bili goli kot iz mame rojeni, le jaz sem si zavezoval brisačo okoli ledij, ko sem si preoblačil kopalke. Vsi so bili dolgolasi in bradati, le jaz sem se vsako jutro že navsezgodaj odpravljal s plastično kanto v roki en kilometer daleč po vodo za britje. Zvečer so se zbirali pri ognjih, brenkali na kitaro in si zvijali travo, jaz pa sem čemel sam zase na kakšni skali, s steklenico težkega španskega vina pred seboj v pesku, ne meneč se za nič in nikogar — deblo severnega bora, ki ga je morje zaneslo na južne obale. Naj je bilo sonce še tako toplo, naj je bilo morje še tako modro, naj so bila dekleta še tako vabljiva — nič me ni moglo

premakniti s plitvine, v kateri sem obtičal. Počutil sem se starega in utrujenega in želel sem si domov k ženi in otrokom in k starim prijateljem v gostilni čez cesto na partijo biljarda.

Iz Port Bouja sem odpotoval v Barcelono. V tem velikem in živahnem mestu, polnem veselih in priljudnih ljudi, sta moja mrkrost in odljudnost še bolj izstopali. Garderoba na železniški postaji je bila zaprta in to me je do kraja potrla. Si predstavljate to: tisoči pohajkujejo naokrog brez prtljage, tako lahki in neobremenjeni, svobodni v svobodni deželi, ti pa se potiš in kriviš pod pezo polne potovalke in nahrbtnika.

Ne, v Španiji ne bi mogel živeti, tu bi zbolel od zavisti do ljudi, ki znajo, česar se jaz nisem naučil: plesati, smejati se in se zabavati, sproščeno uživati ob porciji sladoleda ali čaši piva, ne meneč se za to, kaj bo jutri. Tu bi me preveč razjedalo pozele nje po ženskah, ki jih ne morem dobiti. Kajti nobena ni sama, vsaka je nekomu žena, ljubica ali hčerka. A tudi če bi bila katera na voljo, tudi če bi bile same in proste, če ne bi bilo v vsej Španiji niti enega moškega, ki bi mi utegnil biti tekmeč, ne bi bil na boljšem. Kako naj bi našel pot do ljudi, do žensk, če pa sem bil še sam sebi zoprni in odveč!

Devetega septembra sem se vrnil v Perpignan. Trgatev se še ni začela, pa tudi nikjer drugje nisem našel dela, četudi sem ga prizadevno iskal. Z Borze dela na trgu Rigaud so me napotili v agencijo ANPE na eveniji Grande Bretagne, od tam pa na posredovalnico začasnih zaposlitev v ulici Charlesa de Gaulla.

»Žal nam je, ker vam ne moremo pomagati. Na trgatev čaka že več kot tri tisoč ljudi, če štejemo samo tiste, ki živijo v Perpignanu in okolici in so prijavljeni pri nas. Treba pa je računati še na stalne obiralce iz Španije, Maroka in Alžirije. Poskusite še po vaseh, pri kmetih, to je edino, kar vam še lahko svetujemo,« so mi rekli v ulici Ch. de Gaulla.

In sem poskusil še to. V garderobi na železniški postaji sem shranil potovalko in vzel s seboj le najnujnejše: vetrovko, štruco kruha in steklenico oranžade. Na zadnji postaji mestnega avtobusa sem izstopil in se napotil v najbližjo vas.

»Bonžur misje, bonžur madam, trávaj sezony reze vandanz?« Te edine francoske besede, ki sem jih bil naučil, so se mi sprva valjale kot cmok v ustih, nazadnje pa so se mi že tako ugledale in obrusile, da sem jih stresel kot iz rokava. Pa mi tudi to ni pomagalo! Mimoidoči, ki sem jih spraševal, so me pošiljali od Poncija do Pilata, največkrat zgolj in samo zaradi preklete francoske vljudnosti, ki jim ni dovoljevala, da bi me pustili na cedilu. Neka fina starejša dama me je celo posadila k sebi v avto in me peljala v neko graščino sredi vinogradov, kjer me je osebno priporočila graščaku, da bi me sprejel na delo, pa me je ta na kratko in nejevoljno zavrnil, da ima že dovolj Špancev in da mu Jugoslovani niso potrebni. In res — v barakah pred grajskimi zidovi je kar mrgolelo temnopoltih razčapancev, graščakovih podložnikov vseh splov in starosti, na katere so izza visoke železne ograje lajali krvočni grajski psi.

Naprej potem sploh nisem več spraševal. Poslovil sem se od stare madam in se po najkrajši poti vrnil v Perpignan, trdno odločen, da se kolikor mogoče hitro odpelem domov. V bistroju na ulici sem naročil hamburger in malo pivo. Plačal sem s svojim zadnjim bankovcem za 500 frankov in ko sem preštel ostanek, sem ugotovil da 100 frankov manjka. Poklical sem natakara in ga opozoril na pomoto. Niti toliko se ni potrudil, da bi zaigral presenečenje ali se mi opravičil; brez besed je potegnil manjkajoči bankvec iz listnice in mi ga z arogantnim nasmeškom vrgel na mizo, češ, mi bo pa koga drugega uspelo ogoljufati, če mi ni tebe.

Ko sem deset minut pozneje pri blagajni železniške postaje segel v žep po denarnico, da bi kupil karto do Ljubljane, mi je bilo, kot da me je oplazil bič: denarnice ni bilo nikjer! Stekel sem čez cesto v bistro, natakara pa se tudi tokrat ni dal zмести. Odočno je zanikal, da bi kaj vedel o moji denarnici in mi svetoval, naj prijavim njevo izgubo na žandarmerijo. »Francoska policija je najboljša na svetu, zagotovo vam jo bodo našli,« mi je zagotovil s slabo prikritim nasmehom v glasu. Najraje bi ga pogobcu!

Koj prvi hip sem res pomislil, da bi šel na žandarmerijo. Če si v stiski, se okleneš vsake, še tako majave bilke. Pa sem si še pravi čas premislil. Mar je francoskim kifelcem Jugoslovani, ki so mu ukradli denarnico.

Moja naslednja misel je bila namenjena jugoslovanskemu konzulatu v 250 km oddaljenemu Marseillu, vendar sem jo tudi že naslednji hip opustil, saj sem imel še v predobrem spominu pripovedovanja prijateljev in znancev, ki jim je na raznih koncih sveta zmanjkalo denarja in so se obračali na jugoslovanska predstavništva po pomoč: prenekateri je dobil brco v rit.

Kot kup nesreče sem obsedel na klopi v mestnem parku. Mimo so hodili objeti zaljubljeni, mlade družinice, stare dame s kužki na vrvicah, uslužbenci s poslovnimi aktovkami, mladi popotniki z nahrbtniki in kitarami.

»Smem prisesti?« me je vprašal uglajen gospod poznih srednjih let, ki me je že prej opazoval s sosednje klopi.

Rekel sem mu, da sme.

»Vreme se bo spremenilo,« se je ozrl proti bolj in bolj oblačnemu nebu.

»Najbrež res.«

»Malo dežja bi se prav prileglo. Zadnjih nekaj dni je bilo neznošno vroče.«

»Tudi jaz mislim tako.«

»Samo da ga ne bi bilo preveč. To bi škodovalo grozdju.«

»Verjetno res,« sem se strinjal.

»Grozdje potrebuje sonce, da postane sladko. Še posebej zdaj, tik pred trgatvijo.«

»Slišal sem, da je bilo poleti dosti dežja v teh krajih in da se bo to poznalo na pridelku.«

»Pa še kako se bo poznalo,« je rekel.

»Vidite, jaz nisem vinogradnik, v banki delam, pa mi kljub temu ni vseeno, kaj bo letos s trgatvijo. Vsa francoska Katalonija živi z vinom in od vina. Tudi mi v bankah.«

»Vsekakor,« sem se strinjal.

»Ste prišli na trgatev?«

»Da, In mu povem vso štorijo o mojih zgodah in nezgodah na poti v Francijo in iskanju dela. Le pripetljaj z denarnico sem mu zamolčal.«

Nekje daleč je zagrmelo. Padle so prve dežne kaplje. Park se je spraznil. Vstal sem da bi šel, čeprav nisem prav nič vedel, kam.

»Kam pa greste? Kje boste nočjo spali?« je možakar zaklical za menoj.

»Spalno vrečo imam. Spim, kjer nanesem.«

»Se ne bojite, da bi vas zmočil dež?«

»Košček strehe se zmeraj najde.«

»O tem ne dvomim. A zakaj bi ležali na trdem, če bi lahko na mehkem?«

»Res? Kje pa?« sem se naredil neumnega.

»Pri meni, v moji hiši.«

»Zelo ste prijazen, a verjetno se bom še nočjo vrnil domov.«

»Ne boste ostali na trgatvi?«

»Štirinajst dni že čakam na to prekleto trgatev, denarja mi že zmanjkuje in sit sem že vsega skupaj.«

»Ostanite nočjo pri meni. Moja družina je na počitnicah v Bordeauxu, hiša je prazna, v veliko veselje bi mi bilo, če bi hoteli biti moj gost.« Primaknil se je k meni, mi položil roko na koleno in se mi zažrl globoko v oči. »Velja?«

Požrl sem slino in s konico čevlja zavrtal v pesek.

»Velja,« sem slednjič dahnil in zraven zardel kot šolarica, ki prvič okuša greha gnus in slast. Položil sem svojo roko na njegovo in s tem pritisnil še zadnji pečat na najino pogodbo.

Mračilo se je. Dež je že močneje padal. Park se je povsem spraznil.

»Pojdiva, tamle imam avto. Stanujem v vasi Bompas, nedaleč od mesta. Takoj bova tam.«

Med vožnjo skozi mesto si je veselo žvižgal in si mel roke. Vsakič, ko je ustavil pred rdečim semaforom, je izpustil volan in se ljubeče stisnil k meni. Očala so se mu orosila od ganotja nad srečno igro naključja, ki naju je združila. Bil je srečen — in tudi jaz sem bil srečen. Deset dni sem sam sebi in drugim v napoto klatil po Španiji in Franciji, izgubil sem denarnico, ostal sem brez cvenka daleč od doma — zdaj pa se peljem v elegantni limuzini v lepo novo hišo, in kar je najvažnejše: osrečil sem človeka!

Hiša je stala na robu vasi, do kamor javna razsvetljava ni več segala. Bila je nizka, a udobna podeželska hiša, s prostranim vrtom, ki ga je krasilo negovano evetje in skrbno pristrizena angleška travica. Na notranjem dvorišču je bila velika veranda in majhen odprt bazen.

»Ime mi je Claude,« se mi je predstavil, potem ko sva v salonu nazdravila z likerjem. »Pa vam?«

»Viktor,« sem dejal.

»Lepo ime. Iz katere dežele ste?«

»Iz Češkoslovaške.«

»O! Vi ste prvi Madžar, ki sem ga imel čast spoznati. Boste še likerja?«

»Z veseljem, odlični je.«

»Da, prvovrsten liker. Že dve leti ga imam, hranim ga samo za dobre prijatelje. — Naj vklopim televizor?«

»Kakor hočete. — Zares, čudovita pijača!«

»Boste še en kozarček?«

»Z veseljem.«

Kot bi mignil sem ga zvrnil. Nisem prijatelj žganih pijač, likerje pa kratkoma obožujem.

Na televiziji je bil ljubezenski film: mlad par, mladenič in mladenka na plaži, pri jahanju, pri kriketu, pri popoldanskem čaju, v postelji, v postelji in še kar v postelji ...

»Naj ugasnem?« je rekel Claude.

»Kakor hočete. — Moram reči, da v življenju še nisem okusil tako izborne pijače.«

In že sem imel spet poln kozarček pred seboj na mizi. Nisem alkoholik, daleč od tega, a so stvari v življenju, ki se jih trezen nikoli ne lotevam. In za to, česar sem se loteval ta večer, sem nujno potreboval alkoholno podlago. Na dušek sem ga zvrnil.

»Naj vam razkažem hišo,« je rekel Claude. »To je spomin iz Španije,« je pokazal na ogromno bikovo rogovje, ki je krasilo vhod v spalnico, »in to iz Maroka,« je nežno pogladil ročno stikano preprogo razgrnjeno čez celo steno od začetka do konca hodnika. »Pa tale šahovska garnitura: na pogled ni nič posebnega, če ne veste, da so figure ročno izrezljane iz ebenovine in slovnove kosti. Kupil sem jo v Las Palmasu na Kanarskih otokih.«

»Vidim, da veliko potujete.«

»Če mi le čas dopušča. Letos, na primer, sem bil v Maroku. — Tu je kopalnica. Če se želite okopati, kar izvolite.«

»Prav rad. Že štirinajst dni sem na poti, kopel bi mi dobro delala.«

»Verjamem. Tu so copati, tu milo, tu brisača. Samo še po sušilec za lase stopim.«

Medtem, ko je stari v omari iskal sušilec, sem se slekel in stopil pod tuš. Smrdeče nogavice sem zamotal v časopis in vrgel v smetnjak; čevlje pa postavil na okensko polico, da bi se prezračili.

Jesenice leta 1916

Claude se je vrnil s sušilec. Samogibno sem stopil za zaveso, da bi skrtil svojo goloto.

»Ne dajte se motiti. Zelo lepo ste raščeni. Domnevam, da se ukvarjate s športom.«

»Ne, z delom. Sezonski delavec sem.«

»Pridite za menoj v spalnico, vam bom pokazal fotografije, ki sem jih posnel v Maroku. Ste že bili v Maroku?«

»Ne še.«

»Lahko vam je žal, to je zelo slikovita dežela. Velikokrat se spominjam prijetnih trenutkov, ki sem jih preživel tam.«

Gol, samo z brisačo okoli ledij sem stopil v spalnico. Claude je že ležal pod rjuho in v naročju je držal album s fotografijami.

»Lezite poleg mene,« je rekel prijazno in odgrnil rjuho, da bi mi naredil prostor. Ubogal sem ga.

Na album je kar pozabil, nemudoma je primaknil rit in me prijel za tiča. Priprl je oči in zagrulil od zadovoljstva, kakor lahko zagruji le star, izžet peder, ki je po dolgem času spet začutil ob sebi mlado in čvrsto moško meso.

Počutil sem se neprijetno, saj nisem še nikoli spal z moškim, pa tudi želel si nisem, da bi. Nor sem na riti, ampak le na babje.

Nisem buzi, čeprav moram priznati, da je bila moja prva seksualna izkušnja buzerantska.

Takole je bilo: dvanajst let in pol sem bil star, ko sva s prijateljem Marjančkom šla k reki kozo zbijati in je k nama pristopil dolg, suh, do pasu gol moški, ki mu je okoli vratu visel fotoaparati z velikanskim teleobjektivom. Moški nama je bil na videz znan, saj smo ga otroci v poletnih dneh velikokrat videvali pri reki.

»Ali vidita tisto hišo?« je pokazal s prstom na neko oddaljeno hišo v bregu onkraj reke. »Daleč je, kaj? Zdaj pa poglejta tu skozi — podržal nama je teleobjektiv — sin nenadoma bo tako blizu, da bi se lahko poscala nanjo. Nata, poglejta!«

Seveda sva oba z Marjančkom kar zagorela od nestrpnosti, da bi si lahko ogledala to čudo. Možakar je vsakemu posebej naravnal teleobjektiv, nama pokazal kako ga morava prijeti, kako se izostri slika itd. Vendar to še ni bilo vse, kar nama je imel pokazati.

»Jaz imam pa še nekaj v hlačah, kar ni nič manjše od tega, kadar zraste,« je pomenljivo potežkal teleobjektiv. »Pojdita z

mano tja zad v grmovje, vama bom pokazal, če hočeta videti.«

Zdaj nisva bila več tako navdušena kot prej, a po vztrajnem prigovarjanju sva se le dala prepričati.

Najprej je šel Marjanček.

»Ali ima res takega?« sem ga pobaral, ko se je čez deset minut vrnil izza grmovja.

»Skoraj,« je rekel. »Pa špricne iz njega kot iz pištole.«

»Kaj pa?« sem zazijal.

»Pojdi, pa boš videl.«

In sem šel. In sem videl. In je rekel naj ga primem. In sem ga prijel z obema rokama, tako je bil velik. In je tudi on meni odpel hlače in izvlekel na beli dan mojega neobogljenešca škinkavčka. In je rekel kaj moram narediti. In sem naredil. In je špricnilo in me je zmočilo po srabei in po rokah do komolcev. Bilo je belo in lepljivo in gosto in imelo je močan, nenavaden vonj. On pa me je še kar naprej stiskal za malega in mi ga mencial med prsti, neobogljenešca, da me je žgečkalo in na koncu že kar bolelo, ampak mi ni nič špricnilo, še celo poldrugo leto zatem ne, ko sem to počenjal že sam zvečer v postelji, kadar nisem mogel zaspati.

Moški nama je zabičal, da ne smeva nikomur niti besedice črhni o tem, kar se je zgodilo in naročil nama je tudi, naj prideva naslednji dan spet ob tej uri k reki, da nama bo pokazal slike nagih žensk, ki jih je sam slikal, pa nagih žensk in moških skupaj, ki delajo tiste reči.

Z Marjančkom sva vse zadržno obljubila in če bi poslušal njega, bi naslednji dan res spet šla k reki, saj ga je neizmerno mikalo, da bi videl, kaj vse je na tistih slikah, in mene tudi, a vseeno ne toliko, da bi bil potem spet ves pošprican z močefitom. (Od Marjančka sem zvedel, da se tisti beli, lepljivi stvari reče močefit, saj je bil celih osem mesecev starejši od mene in je vedel veliko stvari, o katerih jaz nisem imel pojma.)

Naslednjega dne nisva prišla več k reki — vsaj jaz ne, res pa je tudi, da sva držala obljubo in o tem nisva nikoli nikomur črhnila besede — vsaj jaz ne.

Minilo je dvajset let in glej — tiste slike, ki mi jih je kot dvanajstletnemu fantku obljubljal dolgin s fotoaparatom ob reki v rodnem mestu, mi zdaj ponuja priletni bančni uslužbenec v francoskem Perpignanu — in tudi zdaj vem, da ne bodo zastoj.

(Nadaljevanje na 16. strani)

Francozek je izpolnil moja pričakovanja. Kakor je bil po vsem videzu od sile skromen in spodoben v vsakdanjem življenju, tako je ohranil spodobnost tudi v svoji seksualni izprevrženosti. Zadovoljil se je z ročnim delom in s tem mi res ni bilo težko ustreči, saj si po prisilni štirinajstdnevni abstinenci tudi jaz nisem belil glave s tem, ali naj si ga vržem na roko sam, ali naj mi ga kdo drug.

Da pa bi se ubranil morebitnega neljubega presenečenja, sem vso noč ležal strogo na hrbtu. Vsakdo se pač boji za svojo rit in previdnost ni nikoli odveč. Za spanje sem se seveda obrisal pod nosom. V spalnici je ogabno zaudarjalo po briljantini, kolorijski vodi in drugih dišavah, s katerimi se je zvečer izdatno natrl moj Francozek, da bi prikril vonj po svojem gnijočem starčevskem mesu. Na bruhanje mi je šlo. Previdno sem vstal, da bi odprl vrata na verando in se nadihal svežega zraka. Claude se je v bojazni, da mu ne bi pobegnil, seveda takoj zdrnil iz rahlega sna.

»Nič, nič, samo zračim«, sem ga brž pomiril.

Ker me ni nič kaj mikalo nazaj pod rjuho k staremu, sem skočil še na stranišče, nazaj grede pa sem se ustavil v salonu, kjer me je še zmeraj čakala steklenica z likerjem. Nisem se trdil z nalivanjem v kozarec, kar iz steklenke sem potegnil nekaj kravjih požirkov sladko opojne pijače. Mimogrede sem stlačil v usta še nekaj čokoladiranih keksov, pa v hladilnik tudi nisem pozabil pogledati, kar s prstom sem nesel v usta lep zalogaj točene sladke smetane ...

»Viktor!«

»Kaj pa je?«

»Pridite v posteljo, daleč je še do jutra.«

»Tako«, sem rekel. Odsunil sem vrata in stopil na verando. Tam pa sodni dan! Slepeči bliski so parali nebo, treskalo je in scalo, kot da so se odprle nebeške rampe. In že sem v slepeči luči božje bliskavice zagledal svojega zapeljivca, kako je ves zgrbljen in tresoč se od mraza pricapljal za mano, se mi pritisnil s trebuhom ob rit in mi naslonil glavo na ramo.

»Viktor, vrnite se v posteljo«, me je rotil. »Ne morem spati, če vas ni poleg.« Viktor!

»Tako«, Claude, takoj! Samo da si še malo prezračim pljuča.«

Claude je majaje z glavno nad mojo trmoglavostjo odcapljal nazaj v sobo. Zapahnil sem polkna, zaklenil vrata, zagrnil zaveso in že sem kanil ugasniti luč v salonu in se vrniti v spalnico, ko je moja pozornost pritegnil ključ v ključavnici enega izmed predalov v knjižni omari. Odklenil sem predal in imel sem kaj videti: v njem je bila že na prvi pogled zelo dragocena zapestna ura, šatulja z družinskimi nakitom, zlata tobačnica z vdelanimi biseri, pa šop bankovcev po tisoč frankov, ki jih je gospod Claude očitno dvignil iz svoje hranilne knjižice za kritje tekočih mesečnih izdatkov. Predal sem skrbno zaklenil, ne da bi se česarkoli v njem dotaknil, in zlezal h Claudu pod rjuho. Prijel sem ga za mošnjo in že mu je stal. Medtem ko sem mu ga ožemal z roko, so mi pred očmi ves čas plešale dragocenosti, ki sem jih bil maloprej odkril in mrzlično sem se spraševal, kako bi se dokopal do njih, ne da bi po nepotrebem tvegala. V takšnem premišljevanju sem dokončal svoje rokodelstvo in utonil v sen.

»Dobro jutro, Viktor, zbudite se!« me je zjutraj Claude zaupljivo plosknil po zadnji plati, s katere mi je med spanjem neprevidno zdrsnila rjuha.

»Dobro jutro, Claude, kako ste spali?«

»Hvala, dobro. Pa vi?«

»Tudi dobro.«

»Me veseli. Boste kavo z mlekom ali brez?«

»Z mlekom,« sem zamrmral in spet utonil v dremavico.

Ni minilo pet minut, ko je v sobi spet zasmrdelo po kolonjski vodi.

»Kava je že na mizi, Viktor. Vstanite, da se ne ohladi.«

Medtem, ko sem iskal cunje, da bi se oblekel, si je gospod Claude ves svež in mladostno poskočen požvižgaval in se pripravljaval za odhod na delo.

»Ali imate mogoče kakšne sveže spodnjice?« sem ga pobaral. »Moje so že tako umazane, da jih niti prati ni več vredno. Pa tudi nogavice sem vrgetl v smeti.«

Claude mi je ljubeznivo odstopil par spodnjice in nogavice iz svoje bogate zaloge spodnjega perila.

V kuhinji me je že čakala pogrnjena miza s kavo, kruhom, medom, maslom in marmelado, celo papirnatih prtičkov ni manjkalo.

»Vidim, da imate obilo veselja z gospodinjstvom,« sem ga pohvalil.

»Za prijatelje se zmeraj potrudim.«

»Gotovo imate veliko prijateljev,« sem zaigral ljubosumje.

»Ne, zelo sem osamljen. Dandanes je težko najti dobrega prijatelja.«

Pritrdil sem mu, da je to res težko in da imam tudi sam podobne težave.

»Tukaj imate vizitko. Spomnite se kdaj name in mi pišite. Vesel bom vsakega glasu od vas.«

»Da, da!« sem brž obljubil in stlačil vizitko v denarnico.

»Zdaj pa se bojim, da bova morala iti,« je pogledal na uro. »Ob tem času je v mestu zelo gost promet.«

»Samo še na stranišče stopim,« sem se spomnil v veži.

»Prav. Počakal vas bom.«

Medtem, ko je Claude z dežnikom v roki čakal pred vrati (še zmeraj je namreč deževalo), sem smuknil v salon. Ključa ni bilo več v predalu. To sem sicer pričakoval, saj je bil Claude pedanten človek in ni ničesar prepuščal naključju — še najmanj pa svojih dragocenosti. A imel sem še rezervno varianto! Previdno, brez vsakršnega šuma sem dvignil roletno in odklenil verandna vrata, tako da bi jih bilo po potrebi mogoče brez težav odpahnuti tudi z zunanje strani. Iz smetnjaka v kopalnici sem potegnul svoje umazane gate in nogavice, in jih stlačil v žep. Čeprav stranišča nisem uporabil, sem spustil vodo.

Stari je pred vrati že nestrpno pogledoval na uro in zvonil s ključki, da bi zaklenil hišo.

»Odložili me boste na železniški postaji. Ob devetih odpotujem v Pariz,« sem rekel, ko sva sedla v avto.

»V Pariz?«

»Da. Veliko sem že slišal o tem mestu in rad bi si ga vsaj bežno ogledal, preden se vrnem domov.«

»Žal mi je, da ne morem z vami. Poznam Pariz. V veliko veselje bi mi bilo, če bi vam mogel razkazati njegove znamenitosti.«

»Tudi meni je žal.«

Radio je predvajal živahno jutranjo glasbo. Levo in desno od ceste so se razprostirali vinogradi in koruzna polja. Claude je imel prav: bolj ko sva se bližala Perpignanu, gostejši je bil promet na cesti, tako da so se že delali zamaški.

»Kdaj začnete z delom?«

»Ob osmih.«

»In kdaj končate?«

»Ob šestih zvečer. Vmes pa imam dve uri časa za kosilo. To je v Franciji običajni delovni čas.«

»Ali kosite doma?«

»Ne, v mestu. Po kosilu si vzamem čas za časopis in kratek sprehod po parku, da se nadiham zraka in nabehem moči.«

»In če dežuje, tako kot danes?«

»Verjetno bom šel v klub na partijo bridga.«

Pred kolodvorom me je odložil.

»Ste spravili mojo vizitko? Pišite mi! In ne pozabite — vrata moje hiše so vam vedno odprta!«

»Ne bom pozabil. Nasvidenje in srečno!«

»Srečno, Viktor!«

Srebrna simca se je v elegantnem loku spet vključila v cestni vrvež ...

... jaz pa sem še v tistem hipu začel uresničevati svoj načrt. Nerodno je bilo le to, da nisem imel denarja za avtobus do Bompasu. Na srečo je dež prav tedaj ponehal in sem jo mahnil kar peš: eno uro po asfaltu in potem še pol ure po bližnjici skozi vinograde. Slabo vreme mi je prav prišlo, saj v vinogradih ni bilo žive duše. Ko sem se že na sto metrov približal Claudovi hiši, sem iz vinograda zavil v koruzno polje in se skozenj neopažen prebil do vrta za hišo. Ročno sem preskočil ograjo, odsunil verandna vrata in že sem bil v salonu. Pograbil sem težki kovani svečnik izpred kamina in v hrupu tovarnjaka, ki je prav tedaj pripeljal mimo, z enim samim udarcem razbil zaklenjeni predal. Nakita se nisem dotaknil, vzel sem samo denar. Ko sem se skozi zaveso prepračil, da zunaj ni nikogar, sem mirno odkorakal iz hiše, le da nisem več pešačil poldrugo uro do Perpignana, pač pa sem poklical prvi taksi na cesti in mu ukazal peljati naravnost na kolodvor. Dobro uro, ki mi je še ostala do odhoda ekspresnega vlaka Marseille—Barcelona, sem izkoristil za britje in striženje v kolodvorski brivnici, poleg tega pa sem se v bližnji blagovnici na novo oblekel od glave do pete, stare cunje in čevlje pa vrgetl v smeti. Vse to sem počel v nekakšnem transu, poln divjega veselja in divjega strahu obnem, čeprav sem skušal na zunaj ohraniti vtis popolne mirnosti in neprizadetosti.

Na mejno postajo v Cerberru sem se pripeljal natanko ob 13,21. Obmejna žandarmerija in carina nista pokazali zame nikakršnega zanimanja, še potnega lista se jim ni zdelo vredno ogledati. Na španski strani v Port Bouju so mi sicer pritisnili žig v pasoč, po denarju pa me niso spraševali, pa tudi po prtljagi mi niso brskali. V Figuerasu sem izstopil in v petih menjalnicah zamenjal skupaj 17.650 frankov, za katere sem dobil natanko 338.512 pezeta — kar lep denar, glede na to, da stane liter boljšega španskega vina 100 pezeta, kilogram kruha pa 80 pezeta.

Potem ko sem se z menjavo ukradenih frankov znebil še zadnjega bremena, ki mi je ležalo na duši, sem se zdel sam sebi zares popolnoma nov in drugačen človek. Nov in drugačen se mi je zdel tudi svet okoli mene; ves v svežih živih barvah je začaral pred mojimi očmi, kot bi nevidna božja roka postrgala z njega patino rje in obrabljenosti. In ko sem zvečer nadaljeval potovanje vzdolž španske obale in sem skozi okno kupeja opazoval umiranje še enega toplega poznooletnega dneva nad Sredozemskim morjem, se mi je taista Španija, o kateri sem še pred enim tednom čemerno razmišljal, da je preveč hrupna in vesela zame, zdaj zazdela kot obljubljeni dežela, v kateri se mi odpirajo neslutene možnosti za vsakršno uživanje.

Pa tudi to me ni prav nič skrbelo, kje bom v Barceloni shranil prtljago, saj je bila vsa moja zdajšnja prtljaga spravljena v elegantni, ne več kot tri kilograme težki usnjeni torbi z mnogimi žepi, ki mi pri potepanju po mestu pač ne bo krivila hrbtna in težila koraka. Kdor ima denar, mu pač ni potrebno veliko prtljage, saj si sproti lahko kupi vse, kar mu je potrebno za lagodno življenje.

Še pred dnevi sem pisal ženi, naj me kar v najkrajšem času pričakuje doma. Kakor zdaj stvari stojijo se bo ta »najkrajši čas« prav lahko utegnul raztegniti na kakšen mesec ali več. Španske plaže, bode-

ge, torride in senorite že komaj čakajo, da jih vključim v svoj program. Eviva el vivre! Trgatev se bo tudi letos začela brez mene. Naj se kar krivijo pod brentami, cepci, če ne znajo nič boljšega!

»Buenas nochas, señor!»

Neprijetno me je streslo: mladi konduktor je uporabljaj natanko tako kolonjsko vodo kakor Claude. Ubogi Claude! Verjetno se je že vrnil domov in poklical policijo. Ali pa se sploh še ni vrnil in si v parku išče novega ljubimca.

Naj bo karkoli: zdaj sem dovolj daleč, da se me to ne tiče več.

Milan Strmec

SVETLOBA

Na mojih razglašanih poteh
se nič rojeva
in slepec v meni
iz nič v nič
svetlobe ne spregleda

da drevesa zelene
da jablane cveto
da češnja v puh beline
oblači svojo krošnjo
in radost rojstva
vetru v usta
slednjo pomlad položi

da reka svojo bol izjoče
v peščena nedra
da vrtinec na pot pozabe
vsrka žalost
včerajšnjega dne

Na mojih razglašanih poteh
se nič rojeva
in slepec v meni
iz nič v nič
svetlobe ne spregleda

V MENI

V meni se razrašča duša brez obraza
v meni se razrašča tuje hrepenenje
v meni se razrašča tuja bit
v meni se razrašča bol bivanja

V meni se razrašča nepopisan list
v meni se razrašča dih neizgovorjene
besede
v meni se razrašča lavina kletve
v meni se razrašča porojeno sovraštvo

V meni se razrašča o prekleto kako te
sovražim

TORZO SEDANJOSTI

Na zadnjo struno vaše vesti
igram ljudje

igram na zadnjo besedo
katero ustne spočno

igram na zadnjo rožo
ki vam v vrtu razcveta

igram na zadnji odsev
vaših oči

igram na zadnjo bilko
vašega razuma

razuma

predno poklekneмо osivelih lic
pred atomskim hudičem

in prekolnemo vsak svojega
boga

Na zadnjo struno vaše vesti
igram ljudje

ŽIVIM S SENCAMI

1
Živim s sencami

sence so rožnate
sence so temne
sence so neizpeto
hrepenenje
od včeraj
od danes
za jutri

Živim s sencami

in ti z menoj

2
Živim s sencami

senca pred menoj
senca za menoj
in nikogaršnja senca
izklesala
je svoj obraz
in postala

NEKDO

Živim s sencami

3
Živim s sencami

in spomini

razigrani otroci
s trate

skozi čas rišejo
sive
sive
sive
pramene
v lase
v lase
v lase

Živim s sencami

in ti z menoj

4
Živim s sencami

v pozabo
poniknil
je čas
ko žar
tvojih oči
napolnil

je

posodo moje biti

in prižigal
hrepenenje
in slast

položeno
med nedra

slednji večer

Živim s sencami

in ti z menoj

5
Živim s sencami

in vem

tvoje oči
se spogledujejo
s senco pred menoj

tvoje oči
ljubkujejo
senco za menoj

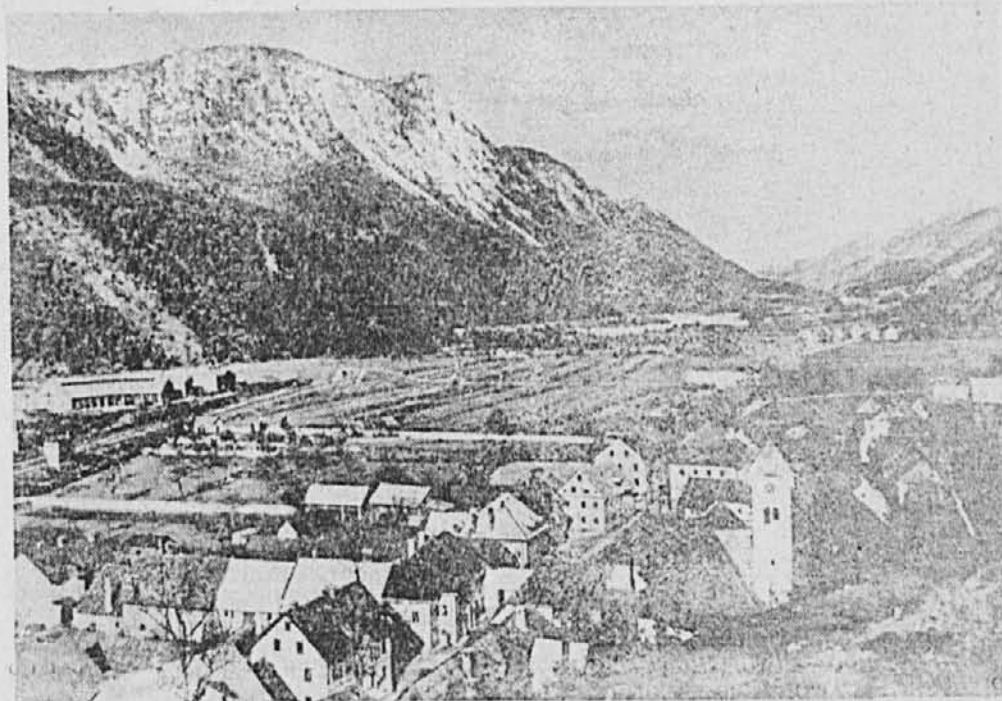
in nikogaršnja senca
izklesala
je svoj
obraz
in postala

NEKDO

kjer se nasitijo
tvoja nedra
kjer obleži
strast

kjer ostane
nemir

(Nadaljevanje na 18. strani)

Jesenice med obema vojnama

Jesenice med obema vojnama

(Nadaljevanje s 17. strani)

samo zate

Živim s sencami

in ti z menoj

6

Živim s sencami

in ti z menoj

Bolečina ne joče
bolečina ne odpušča
bolečina ne sodi

Živim s sencami

in ti z menoj

bolečina prezira
pogrebce

bolečina
spleta svoje
korenine
v vsakdanji korak

bolečina

ostane

Živim s sencami

in ti z menoj

7

Živim s sencami

in ti z menoj

pred nama
nove poti
neizhojene
poti

neznane poti

in odsev bolečine

bolečina
nima obraza
pomladnega brstenja

in mlado popje
se ne oplaja
s poljubom
vetra

in sok
mladih trav
ne veze
sreče

iz sivine

Živim s sencami

in ti z menoj

8

Živim s sencami

sence so rožnate
sence so temne
sence so neizpeto
hrepenenje

Živim

in najin korak
iz koraka
v korak

ostaja

nama bolj neznan
in tuj

do kdaj

Živim s sencami
in ti z menoj

ANDREJ KOKOT

NOVICA

Čujte otroci, pesnik je sklenil,
da bo zapustil svet žalostnih rim
in se preselil v poljano veselja,
da bo poslej vse drugače z njim.

Že jutri bo šel metulje lovit
in jih otrokom prinesel,
potem bo kot poljsko strašilo
pesmi ptičkov poslušal in jih natresel

polno košaro — tako za sprotno darilo —
vsem tistim, ki ne vedo za jok,
ki imajo na licih veselje in smeh,
da tudi njemu poslej bo vse bolj šlo od rok.

MIHA KLINAR

Svet brez svetlobe

VEČERNO OBČUTJE

Kot reka svetla dan se v noč pretaka,
globoko jezero — nebo žari ...
Vse mirno je, samo odmev koraka
se v zvezdno noč gubi ...

O, šel bi, šel bi s svetlim dnevom,
potopil se v globoko jezero noči,
zasanjal rad bi tam pod jasnim nebom,
pozabil vse, kar v bridki čas zori ...

KAMEN

O večeru sem zapel,
ko pojema zarje plamen ...

V usta so mi vrgli kamen
in sem v krvi onemel ...

Usta so mi krvavela,
izgorele so besede ...

Kdo izgrebe iz pepela
čustva, ki so pogorela? — — —

Zdaj je vse krvavi kamen,
kamen, ki je ranil usta ...

Zarje je ugasnil plamen,
noč je v meni ... gluha ... pusta ...

RIGOLETTO

Da! Maščeval bom svojo bolečino,
ki jo rodil je v meni vaš posmeh, —
okradli ste ljubezen mi edino,
tolažbo, srečo v mojih bridkih dneh.

Zajel me val je strašni maščevanja;
(ubiti greh nikoli ni zločin!)
gorje življenja bruha mi spomin
in strašna groza je moj sad spoznanja.

Kot noč sem slep ... Le strašno
maščevanje
vrnilo luč mi bo in mehke sanje ...

O norec Rigoletto! ... Ni moči,
ki bi prižgala luč v bridkost noči ...

IZ ČASA V ČAS

Struna sem, v molu pojoča,
nad ozko in črno dolino razpeta,
v brnenje tovarne večno ujeta,
v večnem odpevu se izgubljajoča:
Težka, o, težka črna je tlaka,
v večnost se v znoju čas nam
pretaka ...

Sive so hiše in ulice krive —
sivo, o, sivo je naše življenje,
do smrti obsojeno le na trpljenje —
krive so ulice, hiše so sive:
Težka, o, težka črna je tlaka,
čas — policaj za nami koraka ...

Hrepenenje po soncu, rojeno v sivini
in v suženjstvu letošnje bridke pomladi,
prebija iz srca se, zasij nad prepadi,
iz mola v duru zapoj domovini:
Težka, o, težka črna je tlaka,
čas kot upor pred nami koraka ...

PRI SPRAŠEVANJU

Jurček majhen, velik zemljevid,
učitelj strogo, (kot bila bi že matura),
fanta vpraša: kje je Šentvid,
kje Zila teče, kje izvira Mura?

Jurček možgane si napne,
po zemljevidu mu kazalec hodi,
vedno znova spet začne,
išče kraje in pa reke vsepovsodi,

samo ne tam, kjer bi bilo prav.
Joj, Jurček je ena sama zmeda.
Zareš, tako malo še nikdar ni znal.
Vsega pa je kriva Breda,
lepótičica razreda.

Jesenice pred 2. svet. vojno

BRANA CRNČEVIĆ

VELIKE MALENKOSTI — RAZMIŠLJANJE

Tudi če so obilni in visoki, debeli in plečati, so ljudje nekako vse manjši.

Gledaš, tolikšen človek, pa ga skoraj ni. Ne čutiš potrebe, da bi ravno z njim začel pogovor, pa ga kljub temu začneš.

Pa tudi ti si njemu nepomemben. Niti on se ne bi s tabo pogovarjal, a se pogovarja.

Vajin pogovor je poln velikih in praznih besed.

Govorita isto. Mislita podobno. Vajina smehljaja sta dvojčka.

V vsem se strinjata, tudi če se razlikujeta.

Utruja vas in utrujate ga.

Ko se razideta, ne veste, kaj je on rekel vam in kaj vi njemu, vse besede so iste.

A vendar, če bi bili vi tožilec in on obsojenec, bi se potrudili, da bi dobil najstrožjo kazen.

Če bi zamenjal vloge, se mu ne bi izvlekli!

Čutite, da v njem sovražite sebe, prepričani ste, da on v vas preganja samega sebe.

Lahko bi se zgodilo, da vas zaradi tega dá zapreti.

Tudi vi bi mu nataknilo lisice!

Telefonira vam, da bi se dobila.

Spet vam ima nekaj povedati.

Greste, da bi se dobili z njim; s seboj.

Pride dan, ko se mu zazdi, da je vse propadlo.

Tudi vam je vse propadlo.

Če reče, da je tema kot v rogu, mu rečete, z njegovim nasmeškom na svojem obrazu, da je še temneje. On se bo pri priči strinjal z vami. In ne vesta, dokler se pogovarjata, kdo se s kom strinja.

Vidva sta več kot dvojnika, vidva sta eno!

Če opazite, da ga navdaja upanje, boste tudi vi začeli upati. Sedeli boste tako, z njegovim upanjem v svoji duši, ne da bi vedeli, čemu upanje.

Lahko se vama primeri, da bosta srečala dvojico vama podobnih prijateljev.

To bo srečanje četverice enakih.

To sta vidva, zamaskirana v neko drugo dvojico.

Vseeno je, če se vidva strinjata z njima.

Sedite tako v parih, pijete dvojno, mislite dvojno, a počutite se nelagodno.

Zdaj, ko ste skupaj, bi vas moralo biti več, a ugotavljate, da vas je manj.

To vas plaši?

Le kako vas ne bi!

Če primaknete mize, če se vam pridruži še četvero, bi vas moralo biti osem, a čutite, da ste sami!

Vi izginjate v njih, oni v vas, zares, več kot nas je, manj nas je.

Če bi nenadoma streljali v nekoga od teh ljudi, bi bil to samomor.

Za umor bi bili obsojeni samo zato, ker red mora biti tudi tam, kjer ga ni.

Zato smo tako mrtvi, ali še slabše, tako živi in ravnodušni, ker v drugih ubijamo sebe.

To so čisti samomorji.

Zaplodili so nas tolikšni očetje, rodile so nas tolikšne matere, narava ni predvidela tega, kar se nam dogaja.

Mi smo nenaravni.

Ali more golo življenje razvrednotiti genetiko?

Živim v nekem mrtvem kolektivu.

To niti ni tako slabo življenje.

Ko omrtvijo, omrtvim. Ko oživijo, oživim. Pride dan, ko vsi upajo, in jaz upam. Z njimi delim svoj brezup.

A vendar, počutim se čudno.

Če že delim z njimi svoj brezup, bi moral biti moj brezup manjši, a je večji!

Če že množim z njimi upanje, bi bilo logično, da bi bilo moje upanje večje, a je manjše.

In spet ta fenomen: več kot nas je, manj nas je.

Pride dan, ko bi prepeval. Navduši me kaj, pa se navdušujem.

Kako naj prepevam pred temi ravnodušnimi ljudmi?

Navduševal se bom, ko se bodo oni navduševali.

Pride dan, ko bi jokal, a prav tedaj je kolektiv vesel. Kako naj zajočem pred temi veselimi ljudmi?

Zdaj živim v mrtvem kolektivu, zdaj sem mrtev v živem kolektivu, in ne morem si razložiti tega čudeža.

Prepevam, ko prepevajo, žalosten sem, ko so žalostni, živ sem, ko so živi, mrtev sem, ko so mrtvi, in zaman preštevam ljudi.

Zmeraj isto; več kot nas je, manj nas je. Preseneti me kakšen lep, sončen, veder dan.

Napade me grobo in izdajalsko, iz zase.

A že spet mi telefonirajo. In že spet grem, da se srečam s seboj, pa ne vem, kaj bi s sabo.

Pogovarjam se z botri, ki so pozabili komu so botri. Zaljubljeni me prepričujejo, da ljubezni ni. Ljudje mi z upanjem pri povedujejo o brezupu, a z nekira lopir brezupom le verujejo v upanje.

Iščem sebe v njih, sprehajam se z njim v sebi.

Odvratno smo si podobni!

Ali golo življenje zares premaguje genetiko?

Postalo mi je vseeno, če koga ubijem sebi ali sebe v nekom.

Oboje je čisti samomor.

Sanjam, da sanjam, da se bom prebudil drugačen.

Mogoče nas bo življenje, ki nas je prisililo, da smo si tako podobni, le izučilo, d se bomo razlikovali?

Prevod iz srbohrvaščine: E. Torkar

ŠTIRINAJST PESMI

1
V skledi dneva kot črn metulj
odhajajo sanje na kamnit oltar.
Na platnu molitev besede kot
prah
odmevajo v obokih nebesnih zaplat.
V ladji vesoljni strah
včerašnjih ljudi in
črepinje odsevajo prazne strasti.
Le jutri je dan za sanje izbran,
le jutri je veter brat
pustinjastih nad —
in sanje neskončne nikogaršnji svet,
da oltarni so kamni
pozabljen daritveni splet.

2
Bela pustinja kamnitih ljudi,
črna omama angelov neskončnosti
in rdeča preproga
včerašnjih ljudi.

3
Obzorja medlega spomin,
skeleče podobe daljnih globočin,
ihlave skalnate zaplate,
nikogaršnji zvezdnati previs —
išče popotnik včerašnjega dne
pa ne ve več,
za kom izbrisal čas je rjaste sledi.

4
Le zakaj so daljave sledi neprave,
le zakaj so ognja belega sledi
na nepravih oltarjih kamnitih praljudi,
zakaj svetlobo dneva odžira temni angel
demonških strasti,
da zaman so daritve rdeče
na predpražniku ljudi.

5
Bila je bela kot Ismene obleka
in črna, pepelnata kot sveča — Antigona.
Iskala brezvetrje Polinejkovih sem dni,
ko usta Ismene spletajo večnosti sledi.
Bile so le sanje in truden večer,
bila je jesen na obzidju štirih imen.
Ismena kot lunina senca in strah strasti,
bojazen na vratih neskončnosti.
Antigona, sonce brez žarčne beline
le ruta je črna in zarja rdeča
od daritvenega dima.
Zakaj, Ismena, strah si noči in
črte je tvoje za vedno izbrisal
demon popolnosti.
Polinejka si strah, Antigone gnus
in zemlje razodete raztrgana slast.
Le obzidje je nemo,
raztrgan je veter in kamenje belo,
daritev blodeča popotnika v
jutrišnji dan obrnjen obraz.

6
Srečala sem jutro, vzhod zahodov,
pustinjo oazo na obzorju belih pelodov.
Srečala sem nočne ptice let
na preprogi belkastih oblakov.
Srečala sem zmaja žadastih oči,
peruti odrevenele v včerašnje noči.
Le pomladi srečati mi več dano ni,
da odgrnila bi zatemnjene tujčeve dlani.

7
In vem, da so poti črepinje neizhopenih,
nerojenih dni.
In vem, da so oblaki včerašnje dlani
in sonce blede le obzorje
osteklenelih oči.

8
Po cesti rdečih oblakov sanja
ladja stala odziv neskončnosti korakot.
Anno 824. Jutro, 1982.

Po sledeh perutastih ljudi
odzvanja skleda zvonastih čeri.
Zapelji so poletja pevci,
ožgali sonca so brezvetrni gostosevci,
le planjava sama kot trava.
V vetru piš odnaša sence praljudi.

9
Kot so noči — sestre večnosti
in zarje bele — strah včerašnji,
je senca Fausta strah ljudi in
podoba angelskih čeri
zemljina skleda štirih smeri.
Sinje skleda božjih pasti
zažarele ste neme brez poti.
Črne rute jesenskih noči,
zakaj zagrnil ste poletne dni?

10
Sva srečala križpotja, ledene slike
severnih ljudi — sva videla
obzorje jutri na skalnati daljavi
izbrisanih sledi.
Ker pozabila sva daritev na pragu
večnosti,
dim naju peče zdaj kot
prazne roke molitvenih pasti.

11
Demon večerni,
krila ptic so večnosti korak.
Demon neskončnosti,
šotorska planjava kot
obljubljen božji znak.

MARJAN ČUFAR

OVITEK TRENUTKA

Nekoč morda spremenil
boš svoj stil — sem rekel si.
Nekoč, ko gora bo zelena.
A zdaj je spet večer
in pada noč —
v rumenih očeh pijanca
spremenjena —
kdo ve, morda še ni
ljubezen izgubljena.

Bila si moj okrogli Maj
in nešumeči čas, svetišče daljno
in počen strop v kapeli
na razpotju
kjer z lip namesto vonja
glasba je dehtela.

Bila si mi ponižni oktopod
v ednini par, v osminki četrtnina,
dremava kakor žgana lončevina
a vendar klena kot kakteje korenina.

Udarec si nečesa daljnega bila,
bila si pest neulovljive zgodovine.
Z obraza spran kamniti znoj
je ovlažil drobcen mah blazin
in tremolo pišoče okončine.

Jaz bil sem Lunin psevdozob
pripet z verigo na izpljunke časa,
skrivnostni muflon neresničnih dob,
izpisek čustev na kožo modrasa.

AVTOPSIHOFAGOVA
ČOLNARNA

Jutra so cedila s prečniki
in iz njih zajema oko
sočivje obešeno po vsem telesu.
In zarana sedem v čoln
med modrimi in črnorjavimi ponirki.
To noč sō se kostanji
dodobra razgalili.

12
V prsni koš mi segajo,
sol življenja razstrosijo na posteljo vesolj-
no,
mrtvaške prte razpredajo
predhodniki Lotovega dneva,
prazne klase žanjejo.
Zaman so molitve ob rdečem siju sonca
in zaman daritve pepelnatega sija —
žena nesrečna tvoja bo večna skomina
na predpražniku solnega objema.
Le komu daritev v dni spreminja —
božjega groma slika?

13
Na skali pernatih ptic,
na reki beli čolnarjev klic
in na mahu drevesastih
ljudi oltar požgan,
oltar daritvenih resnic.

14
Vem za temen les,
za prazno skledo včerašnjih čudes.
Vem za jutrišnje zemlje prah.
In vem, da prazno telo
ne vpne se na oltarni kamen samo,
svetloba noči
ne ublaži daritvenega ognja sledi.
Vem, da moj svet je belinast pogled
in tvoje roke kot
zapahnjena vrata na
nebesnih poteh, so vrči leseni
na praznih sledeh.
Ne vem pa, kdaj stare poti
izbrisal je moj sopotnik neskončnosti!

Z obrežja me je opazovala
lami podobna psica,
jedla je koruzno pogačo
in strigla z ušesi
kot beseda, ki leži
v nepokriti krsti.
Imela pa je morda za spoznanje
prehrapav jezik.

To jutro je imelo previsok ovratnik.
Zakaj že dolgo drži glave
z visokimi vratovi —
in ozkimi požiralniki.
Slednjič sem zagledal
začetek zadnje veje.
Dokončno sem se premislil?

JUTRO

Izrabljena dolina, razsuta in samotna,
snežno žametna v svojem vrvenju.
V marčni toleranci deževna,
v sanjah preoblikovana.
Na voljo si spominu
a v plesu pozabe darovana dvomu.
V sobanah evolucije
je skrit namen in odmev
diamantnega obdobja.

Ploščato sonce prižiga jutranje
sveče in na razlistanem gričevju
se služi škrlaten kajžarski
vhod te doline.
Mesec polzi v prepadno cev,
v kristalno kužnost zvezdne globine,
in zrcalni pljuski mesta iz noči
zadoni v polsenčnem dihu prebujanja.

Narezani šumi se pentijo v sluhu,
oddaljena rast je neslišna —
pozorna do svetlobe in napetosti.
Zastrupljena je v hitrosti,
svilena v prehodih in meditacijah —
čeprav posthumnih.
Plazmogeno življenje v hladnem
znamenju Luninih črev.

Pritlično žensko čustvo
se je končno izmaknilo statiki.
Slednjič smo v razlikovanju
barve rož od vodnjaka dozdevno
odkrili cvetlični skelet lepote.
Pepel pa se solzi v dimnem obračanju,
v namočeni zemlji. Iznašli
so jo rehabilitirani mrtvorojenci.

To jutro ni večje od drugih.
Jantarni odsvit večnosti
se ne zrcali v njem.
Nima gospodarja ali zveste dojlje.
Nima valov ali puščavskega peska
v svojem drobovju, kajti cvetoči mah
jezerskega odseva
mu pokriva obrito lobanjo.

Strohneli nasmehi izparevajo iz zemlje.
Rejena beseda izčrpava misel
in sladke kocke svetlobe
se ji zrcali na jeziku.

POLJE

V SOTESKI

Zgrbljen sem obstal
pred svojo črvojedno podobo.
Brez mazila je obsojena
na hladno mazanje z vodo
in na ježo na kmečkem
konju gravitacije.
Kupi suhih alg ne vzcvetijo
ko jezero presahne
in puščavska zelenica
postane sklednik
ene same odcejjajoče se posode —
na znotraj postrizene glave.

Moje črne čeri
je zalila plima.
V čudnih dneh jih je popasla
slaba slutnja.
Za gorskim sedlom sem nabiral
volčje jagode
tistega usodnega trenutka.
Pritaknil sem mu besedo
kot opravičilo.

Svoj vozle sem zadržnil
četrti pomladni dan
in ga grel v dlaneh.
Odžagal sem si namreč vrhove
in prostor je pomodrel
in vzel sem čopič
in začel portretirati
sence in polsence
ko se svetloba prikazuje
ob ogledalu in vodoravni
centimeter debeli stekleni plošči
in rjave zamaške (ni važno česa)
preluknja v ekscentru.

Tedaj sem spoznal gobe
z votlimi betiči in glavice maka,
izcedke v dahu ceremonij.
Kot očnice v beži skalni
se razraščajo iskrenost
in upi z brevirji nasvetov
krožijo pod stropom med lestenci
pod ometom stoletij.

Znamenja rdečijo
pritisnjena s hrbtom navkreber.
Med letnicami mojega časa
pa je ostala plast plutovine
in njen vonj po vinu
naj preraste trava.

Plato in ruševine cerkve sv. Lovrenca nad Zabreznico

JANEZ METERC

SV. LOVRENC NAD ZABREZNICO PRI ŽIROVNICI

»Dežela«, kot imenujejo danes jugovzhodni del jeseniške občine prebivalci »Doline«, je bila vseskozi kmetijska. Od dolinskega dela se loči tudi po tem, da tod prevladuje ravnina ob vznožju strmega Rebra in Stolove skupine Karavank. Industrializacija v preteklosti na to področje, razen v manjši meri v današnjem zaselku Moste, ni posegala.

Odras tega stanja je tudi dejstvo, da imamo poleg desetih zaselkov — vasi ohranjenih tudi šest sakralnih objektov in sledove nadaljnjih dveh, ki sta bila uničena na začetku 19. stoletja. In enemu od teh dveh, Sv. Lovrencu nad Zabreznico, ki je za poznavanje ter razumevanje naše preteklosti precejšnjega pomena, bomo na tem mestu skušali posvetiti kar največ pozornosti.

Nekdanja podružna cerkev sv. Lovrenca oz. njeni ostanki se nahajajo dobrih sto metrov (kota 653 m) nad nivojem ravnine, v strmem pobočju Rebra. Lega tega arheološkega in umetnostnozgodovinskega najdišča, ki je znano po ledinskem imenu »Pri sv. Lovrencu«, je strateško pomembna in markantna. Gre za okrog 40 m široki in okrog 120 m dolgi iz pobočja Rebra izstopajoči plato, ki je razdeljen na dve polovici. Vzhodni del se začinja v obliki 2,5 m višje terase in se nato v smeri proti vzhodnemu robu polagoma znižuje v obliki manjših teras. Na južni in jugozahodni strani pa je celotna lokaliteta zavarovana z naravno prepadno steno oz. umetno utrjeno stopnico. Nedvomno gre za izredno strateško točko, ki je zaradi poraščenosti strmega okoliša iz doline skoraj nevidna. Dostop je možen od severozahodne strani po vozni poti, ki je vsekana v skalno pobočje in se navezuje na okrog 30 m nižje ležečo prazgodovinsko naselbino Selce. Nedvomno gre za povezavo teh dveh lokacij. Na zahodni polovici platoja sv. Lovrenca, ki je več ali manj raven in na katerega pripelje omenjena vozna pot, izvira tudi razmeroma močan studenec, kar daje celotni lokaciji še dodatno strateško pomembnost.

Na najvišji terasi vzhodnega dela platoja so ohranjeni ostanki — ruševine nekdanje, med leti 1821 in 1830 podrtje poznogotске cerkve sv. Lovrenca. Prvi v pisni obliki omenja to cerkev že Janez Vajkard Valvasor v Slavi vojvodine Kranjske leta 1689 v II. delu na strani 794, kjer pravi: VIII. S. Laurentii auf dem Berge bey Sabresniza, allwo am Sonntage nach S. Michaelis Kirweih gehalten wird.« Ta odlomek je iz poglavja, kjer Valvasor opisuje tedanjo radovljiško faro in našteva posamezne cerkve (VIII. Sv. Lovrenc na gori pri Zabreznici, kjer imajo vsako nedeljo po sv. Mihaelu cerkvena čaščenja). Iz ohranjenih virov je razvidno, da je bila cerkev sv. Lovrenca pravzaprav podružnica (subfiliala) podružne cerkve sv. Kancijana na Selu, spadala pa je pod Zabreznico. Ta podpodružnica pa je imela tudi precejšnje premoženje (gozdovi, travniki, njive). To je razvidno iz ohranjenih listin — zadolžnih pisem (Alte Urkunden der filial Kirche St. Laurentii et Cantiani betreffend), ki se nahajajo v arhivu današnje brezniške župnije. Iz njih razbremo, da je Marija Leggatin iz Sela leta 1743 dolgovala cerkvi sv. Lovrenca 144 forintov, Primož Lebar iz Sela l. 1753 100 forintov in Jakob Prešeren iz Zabreznice leta 1755 100 forintov. Vse te vsote so bile vknjižene na cerkveno premoženje sv. Lovrenca.

Iz ruševinskih ostankov cerkve sv. Lovrenca nad Zabreznico je razvidno, da je bila v svoji zadnji fazi zidana v poznogotškem slogu in je glede na terenske ter prostorske danosti bila orientirana v smeri JV-SZ. Prezbiterij je oktogonalne oblike (dolžina 4,60 m, širina 4,20 m) in je ločen od ladje s kamnito stopnico. Ladja je dolga 8,40 m in široka 4,60 m. Zidovi ladje so debeli 60–65 cm in zidani iz obdelanega kamna. Prezbiterij je tlakovčan z značilno šesterkotno svetlo rjavo opeko in je prav tako zidan iz obdelanih kamnov, le da je zid debel le 30 cm. Iz tega je razvidno, da je na tem mestu stala prvotno romanska

(Nadaljevanje na 22. strani)

cerkev in da so ji v obdobju gotike prizidali značilen gotski prezbitერიj.

S postavitvijo nove farne cerkve na Breznici in ustanovitvijo brezniške župnije leta 1821, se je marsikaj spremenilo tudi v dotedanji cerkveni organizaciji in upravi nove župnije. Zabreznica se je s svojo podružnico cerkvi sv. Lovrenca ločila od sv. Kancijana na Selu in se direktno priključila novi župniji. Tudi oltar sv. Lovrenca je bil prenešen v posebno kapelo v novi župnijski cerkvi. Tako je postala cerkev nad Zabreznico zapuščena in vedno bolj pozabljena, dokler je niso porušili. Podobno se je zgodilo tudi z nekdanjo podružnico sv. Nikolaja nad Breznico. Iz dopisa župnika Gašperja Šokliča z dne 28. 10. 1831 zveemo, da sta cerkvi sv. Lovrenca in sv. Nikolaja podrta, oltarji preneseni v župnijsko cerkev, premoženje obeh pa prepisano deloma na novo župnijsko cerkev, deloma pa na podružnico sv. Kancijana na Selu, kamor je bil prenešen tudi zvon. Kip sv. Lovrenca iz oltarja nekdanje cerkve so postavili v kapelo na Breznici, danes pa se nahaja v brezniški cerkvi.

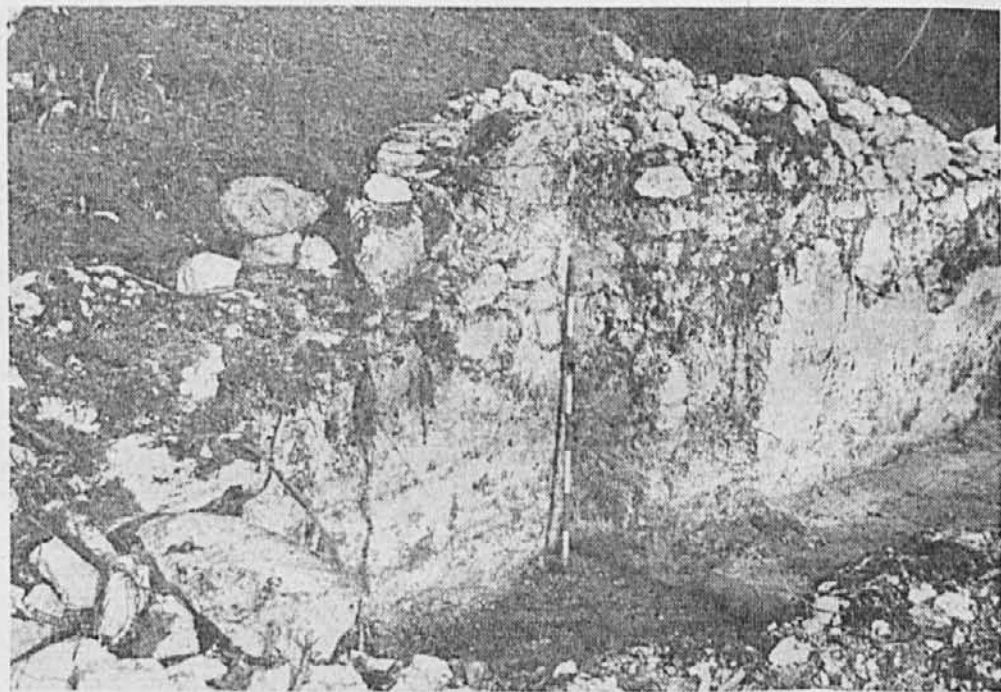
Najstarejša znana cerkev, ki je bila posvečena sv. Lovrencu, je bazilika S. Lorenzo fuori le mura v Rimu. Sezidati jo je dal okolo l. 330 rimski cesar Konstantin Veliki nad grobom mučenca. V kripti (podzemni grobnici) bazilike se nahaja sarkofag z njegovimi ostanjki. Cerkev je praznovala njegov spomin že pred letom 354 in to 10. avgusta. Po Rimskem martiriju je bil Lovrenc glavni diakon papeža Siksta II (257—258) in je bil skupaj z njim žrtev preganjanj cesarja Valerijana (253—260) leta 258.

Med zgodnjimi krščanskimi cerkvenimi patrocinjmi zelo pogosto srečamo sv. Lovrenca in njemu posvečene cerkve tako na Zahodu kot Vzhodu. Tudi v Sloveniji, na prostoru nekdanjega oglejskega patriarhata, je sv. Lovrenc skupaj s sv. Martinom, sv. Kancijanom, sv. Marjeto, sv. Magdaleno, sv. Mohorjem in drugimi znan kot eden najstarejših patronov cerkva, ki so bodisi ohranjene, ali pa se omenjajo le v ledinskih imenih in so po pravilu pomembna arheološka najdišča.

To dejstvo se je potrdilo tudi v našem primeru. Leta 1981 so pri čiščenju in konzerviranju cerkve prišle na dan pomembne arheološke najdbe. Sicer nestrokovnim posegom (kopanjem) pod tlak prezbitერიja, v globini 80 cm, so bili odkriti kosi značilne halštatske keramike, ki je sorodna onim, ki jih poznamo iz bližnjih Selc nad Zabreznico, Lipja nad Selom, Zasipa, Blede, Njivic, pod Jamarskim vrhom nad Begunjami, Kranja in od drugod. Nedvomno gre za pomembno odkritje, ki v marsičem dopolnjuje sliko naselbine na nižje ležečih Selcah. Vsekakor je bil sv. Lovrenc s to naselbinsko aglomeracijo povezan že v železni dobi.

Pogled na prezbitერიj

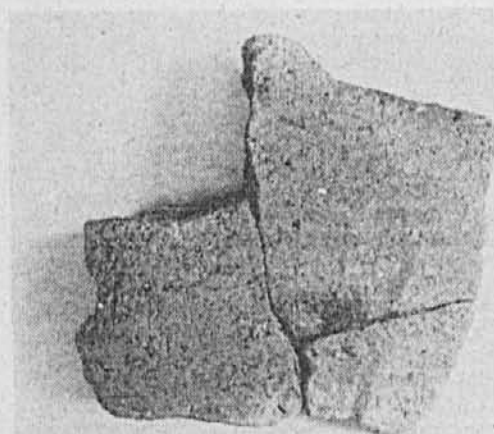

Pogled iz prezbitერიja na ladjo

Glede na podobne primere v bližnji in daljni okolici in glede na nedvomno kontinuiteto na tem novem najdišču, ki se kaže v obstoju sakralne — cerkvene stavbe, lahko pričakujemo, da bi poskusna arheološka raziskovanja odkrila tudi kasno-antično kulturno plast. Poleg že omenjenih značilnosti govori v prid tej domnevi tudi izredna strateška lega te lokalitete in zato s precejšno verjetnostjo lahko domnevamo, da je v nemirnih časih kasne antike in preseljevanja ljudstev (4.—6. stoletje) tu obstajal tako imenovani refugij — pribežališče, kamor so se zatekali prebivalci iz neposredne okolice.

Glede na ohranjeno ustno izročilo lahko domnevamo, da so se v drugi polovici 15. in v 16. stoletju na platoju Sv. Lovrenca kmetje iz bližnje okolice skrivali tudi v času turskih vpadov. To ponovno potrjuje strateško vlogo te lokalitete.

Treba bo počakati na rezultate sistematičnih raziskav, ki bodo verjetno potrdila to, kar je še vedno le domneva, čeprav precej verjetna.

Halštatska naselbinska keramika s sv. Lovrenca

NIKOLI NIKJER S TEBOJ

Nikoli
nikjer s teboj
sem bila srečna.
Nikoli
nikjer s teboj
sem začutila iskro
nečesa najlepšega.
Zdaj
tukaj
sem utopljena
v bolečini,
a povem ti,
bilo je vredno
doživeti
ta nikoli
s teboj,
kajti tisto najlepše
bo ostalo v meni
in s tem tudi ti
zdaj
tukaj
in vselej.

ONSTRAN MEJE

Nekje zorijo češnje
in pojejo modre ptice.
In svet se napenja
čez svoje meje,
da bi postal neskončen.
Vse v njem kipi
in hoče več, več, še dlje.
Nekje pa zorijo češnje
in nekje se tkejo nevidne
poti naših čustev.
In kipijo in iščejo svojo
neskončnost.
In modre ptice pojejo
in razprostirajo krila
nad vprašanji
onstran meja.

PROZORNO

Za menoj je prazna noč,
pred menoj
prazen dan.
Jutro je zadehtelo
mimo mene.
Mrak je odšel
brez slovesa.
Odgrinjam zaveso.
Vse je prozorno.
Vse je prazno.

Kričim,
ujeta v prah tega dne,
izgubljena
med sledovi nešteti korakov,
golobi
se ne zmenijo zame.

Zakaj ljubezen
tako boli?

HIŠA OSAMLJENEGA PSA

Hiša osamljenega psa
na moji poti do neba.
Nekoč ozrla sem se nanj,
prižgal je v meni luč spoznanj.
In zdaj nič več ni tako sam.

Njegov korak je spet vesel
in spet želi, da bi živel.
Na svoji poti do neba
dotaknil se mi je srca.
In zdaj nič več nisem tako sama.

POMLADNE SANJE

sem rekel
da bom odšel daleč stran
sem rekel
da bom odšel nekam na morje
sem rekel
da bom zaplul z veliko barko
sem rekel
da ne maram več rdečih ozkih ulic
sem rekel
da bi rad šel in videl širni svet
sem rekel
da ne maram več zelene pisalne mize
sem rekel
da ne maram več mehkega fotelja
sem rekel
da ne maram več volana
sem rekel
da bom ljubil le morje
sem rekel
da bom ljubil le oblake
sem rekel
da bom ljubil le veter in ptice
sem rekel
da bom ljubil le sonce in modro nebo
sem rekel
in zaspal
v udobnem mehkem fotelju

SMRT ZAGOTOVO PRIDE BREZ CITER

kdo sem
sem lebdeče tkivo
med nebom in zemljo
sem atom zapletenega vesolja
sem velik vprašaj v človeški obliki
sem le globok vzdih
pred izdihom

koga ljubim
mater in očeta
brata
svojo najdražjo ljubljeno
morda le listje v vetru

kdo me ljubi
vsi tisti
ki jih več ni
vsi drugi lažejo
spretno lažejo

smrt
je bila že zelo blizu
tako zelo blizu
da je sladko prišepnila
pridi
kako krčevito
sem rinil kvišku
NE
sem si ji zarežal v obraz
ne boš me
lepše je živeti v življenju
kot biti mrtev v trpljenju

ko jo boš srečal
smrt
ji boš pljunil
v tisti koščeni ksiht
in rekel imel si prav
kajti smrt zagotovo pride
brez citer

KO NAS VEČ NE BO

ko nas več ne bo
bodo ptice pele
bo drevje zelenelo
bo morje palovilo
kot prej

ČLOVEK

V igri vseh zgodovin,
vseh reklam in utripov,
vseh ponarejenih in izkoriščanih ljubezni
sem ostal sam.

Po ulici korakal dan na dan
misli ruval, besede kričal,
da bi sovražil — to ne.

Saj nisem znal več peti,
saj nisem znal več ljubiti.
Znal sem le ubijati, ubijati druge ljudi.

Prihodnjič bom počil sebe.

NAKLJUČJE

Preko vseh obrazov in misli sem šel.
Vse sem prizadel,
vsa žrtvovanja ponižal,
vse ljubezni lahkomišelnost pozabil.

Bilo je neko dekle. Nežno in smejoče.
Njene roke sem videl na mojem telesu.
Njeno telo ni bilo lepo, ne posebno; a bila
je mlada.

Pozabljena čez mesec.
Obupana čez tri mesece.
Zafiksana čez pol leta.

... čez čas sem držal iglo v rokah,
da si vbrizgnem mamilo,
Dekle — takrat zagledam tvoje oči:
ne, ne, nočem; preveč prazen je bil
takrat tvoj pogled.

Epilog: Rešila me je zato, ker sem jo ubil.

»VTIS«

I.
V drugem bitju zautripa del mene.
Spustiva se v bogastvo vseh najinih misli
in doživetij.
In se prehitevava — v nama zori tisoče
idej!

II.
Ko začutim bližino,
ko naenkrat spoznam, da grem s teboj
v korak,
sem srečnejša.

III.
Vsakdan hitiš, trpiš, ljubiš.
In v sebi snubiš vsa lepa doživetja,
da ostanejo večna in tvoja.

IV.
Pravzaprav jih želiš deliti,
razspati v naročja, ki jih bodo obogatila,
ki jih bodo v drugem snu rodila —
— postala drugačna: a vedno se bodo
spoznala.

»ZVESTOBA«

Biti zvest samemu sebi
je kot podati roko preroku.

Bijem in tolčem toliko časa,
da vzklijem iz njihovih globin.

In vse to je smisel življenja.

NEPOCUKRANI
AFORIZMI

Najboljši pesek za v oči je sestavljen iz samih zrnč resnice.

Rešimo gozdove sveta! Odpravimo odvečne časopise! Pri sedanji splošni uporabi klozetnega papirja so izgubili glavno prednost pred RTV-informatiko!

Izgradnja socializma brez socialnega čuta je nesmiselna — toda najmanj komplicirana.

Če postaviš v raziskovalne inštitute vole, boš dobil kot koristen produkt vsaj hlevski gnoj, če že nobenih odkritij. Če postaviš ljudi z jalovimi možgani, ne boš dobil niti hlevskega gnoja niti odkritij!

Nehajmo v tisku nagrajevati množico besed z bore malo povedanega, temveč delajmo narobe, pa bomo rešili tako vprašanje papirja kot vid naših oči!

Krogotok življenja: »Serji, da boš živel!« je rižev poganjek šepnil kitajskemu kmetu.

Tehnika ne zanima model dojke, ki mu je všeč.

On razvija in rabi znanost kot orodje; malikovanje znanosti prepušča diletantom in primitivcem!

Tehnokracijo najbolj napadajo politokrati. Toda prav oni jo izvajajo tako v kapitalističnem kot v socialističnem svetu!

Tehniki vseh dežel, združite se! Naj vaši dosežki omogočijo blagor in srečo vsega človeštva!

EPIGRAM
MODERNI PREŠERNI

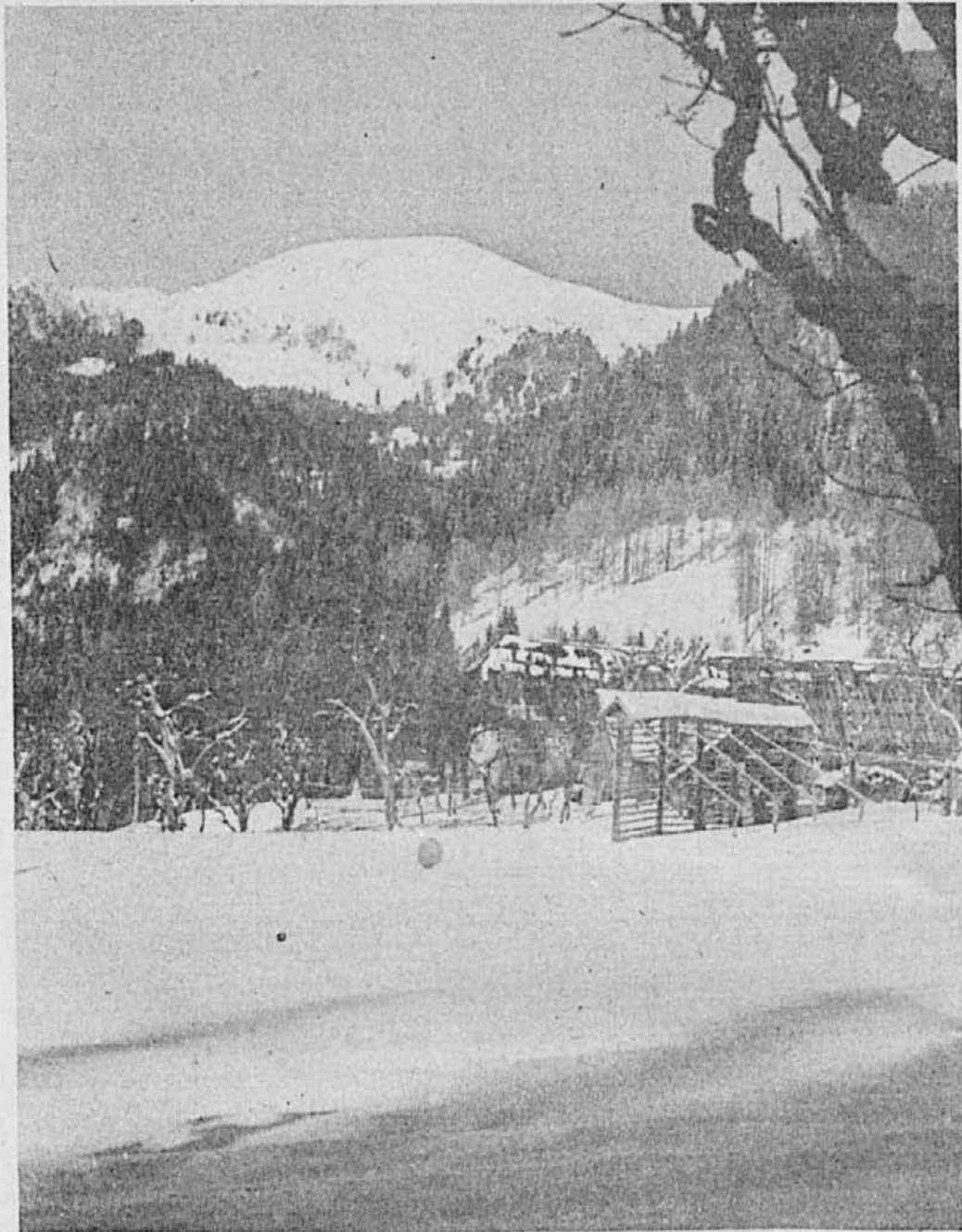
Značilno je zanje brezvezno besed sranje.

V glavah rije krt, možgane kot gliste pospravlja, iztrebke kot poezijo ostavlja. Uspešnost mu zavida Spiroheta pallida.* (* povzročitelj sifilisa)

IZPOSOJENA IDEJA

Ko so znanemu turškemu šaljivcu minulih časov, Nasr-el-Edin Hodži, po naše Nasradin Hodži, pokazali sultanovo blagajno, polno zlata in srebra s kupi dukatov in cekinov, je Nasr-el-Edin Hodža potegnil svoj mošnjček, vzel iz njega bakren novčič in ga vrgel noter s pripombo: »Če bodo vsi iz nje samo jemali, bo kmalu prazna!«

(Honorar odstopam Kulturni skupnosti Jesenice)

Franci Črv: Rožca

LISTI izhajajo kot priloga tednika ŽELEZAR — glasila delovnega kolektiva SOZD SŽ Železarna Jesenice. Ureja kulturno umetniški klub DPD Svoboda Tone Čufar Jesenice, glavni in odgovorni urednik Joža Varl.

V 62. številki s svojimi prispevki sodelujejo: Emil Cesar, Brana Crnčević, Valentin Cundrič, Valerija Čučnik, Marjan Čufar, Milan Dolgan, Tomaž Iskra, Ivan Jan, Miha Klinar, Andrej Kokot, Sonja kOranter, Janez Materc, Miroslav Nikolić, Mima Smaj, Ana Staze, Milan Strmec, Edo Torkar.

Slike nekdanjih Jesenic iz arhiva tehničnega muzeja Železarne preslikava foto služba Železarne.